

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ALMANYA'DA TÜRK KÖKENLİ KADINLARIN
ÇALIŞMA HAYATINA KATILIMI
BREMEN EYALETİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sema SİLKİN

**Enstitü Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Enstitü Bilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Sosyal Siyaset**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fatma FİDAN

HAZİRAN-2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ALMANYA'DA TÜRK KÖKENLİ KADINLARIN
ÇALIŞMA HAYATINA KATILIMI
BREMEN EYALETİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sema SİLKİN

Enstitü Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Enstitü Bilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Sosyal Siyaset

11/06/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Fatma FİDAN

Yrd.Doç.Dr.Abdurrahman BENLİ

Yrd.Doç.Dr.Neşide YILDIRIM

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sema SİLKİN

11.06.2010

ÖNSÖZ

Yarım asır öncesine dayanan uluslararası göçün başlangıç yıllarında sayıları düşük olan Türk kadınları bugün Almanya'daki Türk kökenli nüfusun yarıya yakınına oluşturmaktadır. Elli yıllık bu süreçte göçün niteliğindeki farklılıklara ve çalışma yaşamına katılım oranının görece düşük olmasına rağmen Almanya, Türk kadınları için bugün de bir emek ülkesidir. Bu durumun tanığı olmak için çıktığım yolda bilgi, ilgi ve desteğini esirgemeyerek çalışmamın tüm aşamalarında teşvikini gördüğüm danışman hocam Sayın Yard. Doç. Dr. Fatma FİDAN'a öncelikli teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın teorik çerçevesini oluşturma aşamasında kaynak temininde istifade ettiğim İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'ne, 2008-2009 dönemlerinde araştırmamın uygulama çalışmasını yapmak üzere Almanya'da bulunmama fırsat tanıyan Sakarya Üniversitesi Erasmus Öğrenci Programına, çalışmamın temelini oluşturan mülakatlarıma zaman ve mekan tahsis ederek samimiyetle katılan 67 kadına, tedirginliklerimle çıktığım bu yolculuğumu keyifli bir misafirliğe dönüştüren, ihtiyaç duyduğum kaynak ve şahıslara ulaşmamda desteklerini gördüğüm tüm Bremenli Türk kökenli kadınlara teşekkürü bir borç bilirim.

İnsan onuruna yaraşır bir çalışma hayatının gereği olarak kız çocuklarının eğitime verdiği önem için babam Ahmet Silkin'e, yaptığı ilmi çalışmalarla zihin dünyamın gelişimine katkıda bulunduğu ve her hususta yanımda olduğu için ablam Fatma Silkin'e, gösterdikleri sabır ve destekle hayatımın motive unsurları olan aileme ve dostlarıma minnetlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. GÖÇ, TANIMI VE YAKLAŞIMLAR	5
1.1. Göç Tanımı.....	5
1.2. Göç Türleri	6
1.3. İşgücü Göçü, Tanımı ve Temel Özellikleri.....	7
1.4. Göç Teorileri	9
1.4.1. Ravenstein' ın Göç Kanunları	9
1.4.2. Merkez Çevre Kuramı (İtme Çekme Faktörleri Teorisi)	11
1.4.3. Neo-Klasik Göç Teorisi	12
1.4.4. İkili İşgücü Piyasası Teorisi	13
1.4.5. İletişim Ağı Teorisi	13
1.4.6. Seçkinlik Yaklaşımı	15
1.4.7. Bekleme Teorisi	16
BÖLÜM 2. TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA İŞGÜCÜ GÖÇÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE EVRELERİ	17
2.1. Almanya'ya İşgücü Göçünün Temel Nedenleri	17
2.1.1. Almanya Açısında Göçün Nedenleri(Çekici Faktörler).....	17
2.1.2. Türkiye Açısından Göçün Nedenleri (İtici Faktörler).....	19
2.1.3. Göç Edenler Açısından Göçün Nedenleri.....	21
2.2. Almanya'ya Göçte Kullanılan Yöntemler	22
2.2.1. Resmi Göçmen Kaydı	22
2.2.2. İşçilerin İsmen Çağrılması	22
2.2.3. Turist Vizesi ve Yasal Düzenleme.....	23
2.2.4. Aile Yeniden Birleşmeleri ve Evlilik Göçleri.....	23
2.2.5. Sığınmacılar	24
2.3. Almanya'ya Türk İşçi Göçünün Gelişimi ve Evreleri.....	25

2.3.1. İşgücü Göçünün Gelişimi.....	25
2.3.1.1. 1950' li Yıllar	26
2.3.1.2. 1960'lı Yıllar	27
2.3.1.3. 1970'li Yıllar	28
2.3.1.4. 1980'li Yıllar	30
2.3.1.5. 1990'lı Yıllar	31
2.3.2. Türk İşçi Göçünün Evreleri.....	32
2.3.2.1. Misafir İşçilik	32
2.3.2.2. Aile Birleşimi	34
2.3.2.3. Geri Dönüşler	36
2.3.2.4. Alman Vatandaşlığına Geçiş.....	39
BÖLÜM 3. ALMANYA'DAKİ TÜRK KÖKENLİ KADINLARIN GENEL GÖRÜNÜMÜ	42
3.1. Türk Kadınların Göç Süreci	42
3.1.1. Eş Statüsünde	42
3.1.2. İşçi Statüsünde	43
3.2. Türk Kadınlarının Genel Durumu	47
3.2.1. Niceliksel Durum	47
3.2.2. Niteliksel Durum.....	49
3.2.2.1. Eğitim Bilgileri	49
3.2.2.2. İstihdam Bilgileri	50
BÖLÜM 4. ALMANYA'DA TÜRK KÖKENLİ KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINA KATILIMINA İLİŞKİN ALAN ARAŞTIRMASI: BREMEN EYALETİ ÖRNEĞİ.....	58
4.1. Araştırmanın Amacı	58
4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Araçları	59
4.3. Araştırmanın Süreci	59
4.4. Araştırmanın Örnekleme.....	60
4.5. Araştırmanın Kısıtları.....	61
4.6. Araştırmanın Bulguları.....	61
4.6.1. Türk Kökenli Kadınların Kişisel ve Demografik Özellikleri.....	61
4.6.2. Türk Kökenli Kadınların Çalışma Hayatına Girişi	80
4.6.3. Türk Kökenli Kadınların Çalışma Hayatı	86
4.6.4. Çalışma Yaşamında Değerlendirilecek Fırsatlar.....	111

4.6.5. Çalışma Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar.....	113
4.6.5.1. Çalışma Hayatına Giriş Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar	113
4.6.5.2. Çalışma Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar.....	115
4.6.5.3. Çalışma Hayatının Sonlanmasına İlişkin Sorunlar	117
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	128
EKLER	135
ÖZGEÇMİŞ	143

KISALTMALAR

app.	appendix
AB	Avrupa Birliği
AÜG	Arbeitnehmerüberlassungsgesetz
BA	Bundesanstalt für Arbeit
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DM	Alman Markı
İİBK	İş ve İşçi Bulma Kurumu
Prof. Dr.	Profesör Doktor
s.	Sayfa
TAM	Türkiye Araştırmalar Merkezi
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Almanya'ya Gelen Türk Sığınmacıların Yıllar İtibariyle Dağılımı.....	24
Tablo 2. Almanya'daki Türk Nüfusunun Gelişimi (1960-1973).....	33
Tablo 3. Almanya'daki Türk Nüfusunun Gelişim (1974-2008).....	34
Tablo 4. Almanya'dan Türkiye'ye Yıllar İtibariyle Geri Dönüşler (1965-1988).....	37
Tablo 5. Yabancılık, Yurttaşlık Haklarına Sahip Olma ve Yurttaşlık.....	39
Tablo 6. Alman Vatandaşlığına Geçen Türklerin Sayısı (1972-2006).....	40
Tablo 7. Çalışan Türk Vatandaşlarının Kadın/Erkek Sayısı (1960-1981).....	45
Tablo 8. Türk Nüfusunun Cinsiyetlere ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (31.12.2205).....	47
Tablo 9. Türk Vatandaşlarının Alman Vatandaşlarıyla Evlilikleri (1960-2004).....	48
Tablo 10. Çalışan Türk Vatandaşlarının Yaş Gruplarına ve Cinsiyetlere Göre Dağılımı (30.06.2006).....	51
Tablo 11. Türk Vatandaşlarının Cinsiyetlere ve Yaş Gruplarına Göre İşsizliği (31.12.2006).....	57
Tablo 12. Türk Kökenli Kadınların Vatandaşlık Bilgileri.....	61
Tablo 13. Vatandaşlık Tercihinde Etkili Olan Nedenler.....	62
Tablo 14. Türk Kökenli Kadınların Yaş Durumu.....	64
Tablo 15. Eğitim Durumu ve En Son Mezun Olunan Ülke.....	64
Tablo 16. Medeni Durum ve Sahip Olunan Çocuk Sayısı.....	66
Tablo 17. Çocukların Bakımında Tercih Edilen Yöntem.....	67
Tablo 18. Ev İşlerindeki Sorumluluk Paylaşımı.....	68
Tablo 19. Evdeki Erkeğin Kadının Çalışmasına Yaklaşımı.....	70
Tablo 20. Almanya'ya Geliş Nedeni.....	70
Tablo 21. Almanya'da Yaşanılan Süre.....	71
Tablo 22. Tanımlanan Lisan Seviyesi.....	71
Tablo 23. Almanlarla Arkadaşlık Kurulmasında Yöntem ve Derece.....	74
Tablo 24. Almanya'da Yaşamaktan Duyulan Memnuniyet.....	76

Tablo 25. Türkiye'ye Kesin Dönüş Yapma Konusunda Düşünceler.....	78
Tablo 26. Türk Kökenli Kadınların Çalışma Nedenleri.....	80
Tablo 27. Türk Kökenli Kadınların Çalışma Yılları.....	83
Tablo 28. Mevcut İşin Bulunma Yöntemi.....	84
Tablo 29. Aynı İş İçin Farklı Ücret Alınması Durumu.....	85
Tablo 30. Türk Kökenli Kadınların Haftalık Çalışma Saatleri.....	86
Tablo 31. Faaliyet Alanı ve Yapılan İşin Niteliği.....	87
Tablo 32. Yapılan İş ve Alınan Eğitim Denkliği.....	90
Tablo 33. Yapılan İşten Duyulan Memnuniyet.....	92
Tablo 34. İşte Terfi Etme Durumu.....	94
Tablo 35. Çalışmanın Zorluklarına Yönelik Algılamalar.....	96
Tablo 36. Çalışma Ortamında Yaşanılan Sorunlar.....	97
Tablo 37. İş Arkadaşları ve Yöneticilerle İlişkiler.....	99
Tablo 38. Çalışma Yaşamında Ayrımcılığa Uğrama Durumu.....	100
Tablo 39. Türkiye'de Çalışma Konusunda Düşünceler.....	105
Tablo 40. Almanya'daki Türk Kadını İmajının Algılanışı.....	106
Tablo 41. Türk Kökenli Kadınların Alman İş Piyasasındaki Fırsat ve Sorunları.....	110

Tezin Başlığı: Almanya'da Türk Kökenli Kadınların Çalışma Hayatına Katılımı: Bremen Eyaleti Örneği	
Tezin Yazarı: Sema Silkin	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatma FİDAN
Kabul Tarihi: 11.06.2010	Sayfa Sayısı: VIII (ön kısım)+135(tez)+8(ekler)
Anabilimdalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	Bilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Sosyal Siyaset
<p>Çalışmanın amacı, 30 Ekim 1961 tarihinde Almanya ve Türkiye Cumhuriyeti hükümet yetkililerince imzalanan işgücü anlaşmasının imzalanmasının ardından misafir işçilikle başlayıp kalıcı vatandaşlıkla devam eden göç sürecini, Türk kadınlarının bu göç hareketine eş ya da işçi statüsünde katılımlarını, aradan geçen elli yıllık süreçte göçün niteliğine bağlı olarak Almanya'daki farklı profillere sahip Türk kadınlarının göç geçmişine sahip bireyler olarak çalışma yaşamında geldikleri konumlarını ortaya koymaktır.</p> <p>Araştırma 661.866 olan toplam nüfusunun içinde Türk kökenlilerin 36.513'lük nüfus ile %5.5'lik paya sahip olduğu Bremen Eyaletinde yapılmış, örneklemini eyalet sınırlarında yaşayan ve çalışan 64 Türk kökenli kadın oluşturmuştur. Veri toplama metodu olarak, kadınların çalışma yaşamına ilişkin bilgi ve düşüncelerini tecrübeleriyle birlikte elde edebilmek için niteliksel araştırma metotlarından yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi tercih edilmiştir.</p> <p>Yapılan çalışmada, Türk kökenli kadınların; yaşam yeri olarak Almanya'yı tercih ettikleri, ikinci nesil kadınların en az lise düzeyinde bir eğitim alarak görece yüksek statülü işlerde çalıştıkları, Türkiye'den evlilik yoluyla göç eden kadınların yaşadıkları dil ve diploma denkliği sorunu nedeniyle vasıfsız sayılarak düşük statülü işlerde çalışmak zorunda kaldıkları, çalışmayı ekonomik gerekçelerle tercih etmenin yanında alınan eğitimle orantılı olarak bir yaşam tarzı olarak ta gördükleri, eğitimlerinden bağımsız olarak çalışma konusunda istekli oldukları, çalışma yaşamında geleneksel kadın sorumluluklarının yanında cinsiyete ve kökene dayalı ayrımcılıklar dolayısıyla sorunlar yaşadıkları, çalışmayı emeklilik hakkı elde etme düşüncesiyle geçici görmedikleri ve Almanya'daki Türk kadını imajının görece küçük bir kitlenin yaşadığı sorunlara vurgu yapılarak olumsuz sunulmasının maksatlı bir politika olduğuna inandıkları ileri sürülmektedir.</p>	
Anahtar Kelimeler: İşgücü göçü, Almanya'da Türkler, Çalışan Türk Kadını	

Sakarya University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Contribution of Turkish Originated Women to Labourmarket in Germany: Bremen State Sample	
Author: Sema SİLKİN	Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Fatma FİDAN
Date: 11.06.2010	Nu. of pages: VIII(pre text)+135(main body)+8(app.)
Department: Labour Economics and Industrial Relations	Subfield: Labour Economics and Social Policy
<p>The aim of this study is to present the immigration period started with working but then continued with citizenship and the contribution of Turkish Women of this period as in wives or workers position and also to present the Turkish women' situations in labourmarket as the ones who had an immigration history and who have different profiles in Germany related to the fact of immigration within a 50 yeared period after the agreement of Labour between Federal Germany and Republic of Turkey signed by the governmental authorities in 1961, Oct 30th.</p> <p>The research was done in the state of Bremen which has a percentage %5.5 with 36.513 Turkish originated people in total population which is 661.866 and the sample was formed with 64 Turkish originated women who live and work in the state. As the data collecting method the half formed interview method is preferred among qualitative research methods in order to get the women's experiences with their knowledge and ideas concerning labour life.</p> <p>In the research it is suggested that the Turkish originated women prefer Germany as living place; the second generation of the women are educated at least high school level and work in relative high career jobs, the women who immigrate from Turkey with the marriage reason experience the language and diploma accreditation problem so that they are accepted as unqualified and have to work in low career jobs, and the women prefer working as a need for both economic reasons and also for a life style compared with education, they are also willing to work independet from education; they also have difficulties being discriminated for their origins and sex as well as the conventional women responsibilities in labour life, they don't see the labour life as provisional cause of having rights of retirement and they believe in that it is a purposive policy to present the image of Turkish ladies in Germany negatively by emphasis to problems of a relative small group.</p>	
Keywords: Labour immigration, Turkish people in Germany, Working Turkish Woman	

GİRİŞ

Değişen ekonomik, sosyal ve siyasal yapılar nedeniyle birey ya da grupların ülke içindeki yer değişiklikleri iç göç olarak tanımlanırken, ülke sınırlarının aşılarak varılan ülkede süreli ya da süresiz yerleşik hayata geçilen göçler dış göç olarak ifade edilmektedir. Göçmen terimi aslında her iki göç hareketini gerçekleştiren insan gruplarını ifade etse de literatürde daha çok uluslararası göçü gerçekleştiren kimseler için kullanılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşında gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri ekonomik altyapı ve insan gücü açısından büyük bir yıkım yaşamıştır. Batı Avrupa ülkelerine yönelik göç hareketleri, savaşın sonrasında 1950'li yılların sonlarına doğru bu ülkelerdeki sanayi üretiminin artmasına bağlı olarak işgücüne olan talebin yükselmesi sonucunda ivme kazanmıştır. Bu ülkelerden biri olan Almanya, ihtiyacı olan işgücünü karşılamak üzere sırasıyla İtalya, Yunanistan, Yugoslavya, Portekiz, İspanya ve 31 Ekim 1961 tarihinde Türkiye ile işgücü anlaşması imzalamıştır. Almanya'nın işgücü talebine Türk Hükümeti, ülkedeki işsizliğin azaltılması, döviz kazancı elde edilmesi, yetişmiş elemanlarla ülke sanayine katkı sağlanması gibi nedenlerle olumlu karşılık vermiştir. Böylece Almanya'da yarım asır boyunca ekonomik, kültürel ve siyasi alanda kendilerinden en çok söz edilen topluluk olarak görülen Türklerin göç serüveni başlamıştır.

İşgücü göçünün başlangıcında, rotasyon sistemi uygulanmaktaydı. Bu sisteme göre işçilerin belirli bir süre Almanya'da çalışıp elde ettikleri birikim ve tecrübeyle Türkiye'ye dönmeleri ve yerli sanayinin gelişimine katkı sağlamaları planlanmaktaydı. Bu makro amacın yanı sıra göç edenlerin bireysel amacı ise bir traktör ya da ev satın alabilecek, bir işyeri kurabilecek maddi birikimi elde edebilmektir. Göç eden işçilerin hedefledikleri birikime ulaşmak için geri dönüşü sürekli ertelemeleri ve Alman işverenlerin de iş eğitimi verdiği işçilerin sürekli değişmesini avantajlı bulmaması neticesinde rotasyon sistemi işlerliğini kaybetti. Almanya 1970 yılında, yaşanan petrol krizinin etkilerini sebep göstererek Türkiye'den işçi alımını durdurdu. Bunun üzerine bir daha Almanya'ya gelme imkanı bulamayacaklarını düşünen Türk işçiler, gerekli yasal imkanların da tanınmasıyla ailelerini yanlarına aldılar. Bu gelişme göçün niteliğinde, hususen de demografik yapısında bir değişime sebebiyet verdi.

Misafir işçilik ve sonrasında gerçekleşen aile birleşmelerinin neticesi olarak artan Türk nüfusu kısa sürede Almanya'daki en büyük göçmen grubu haline geldi. Doğum yeri Almanya olan çocukların dünyaya gelmesi, tüm çocukların eğitimlerini bu ülkede almaları, Türkiye'de askeri darbenin neden olduğu anti demokratik yönetim, Türkiye'ye dönüş yapan yakınların edindikleri olumsuz tecrübeler, anavatanlarına duydukları yabancılaşma ve yaşam yeri olarak Almanya'yı tercih etmeleri geçici göçün kalıcı vatandaşlığa dönüşmesine yol açmıştır. 2700 misafir işçiyle başlayan Almanya'ya göç tarihi farklı nitelikte göçlerle bugün Türk ya da Türk asıllı Alman vatandaşların sayısının üç milyona yaklaşmasıyla devam etmektedir.

Araştırmanın Amacı

Türk kadınları, eş statüsünün yanı sıra özellikle 1967-1973 yıllarında kadın emeğine duyulan ihtiyacın ön plana çıkmasıyla işçi statüsü ile de Almanya'ya bir göç gerçekleştirdiler. Bu şekilde işgücü göç hareketine katılan kadınlar daha önce erkek işçilerde olduğu gibi eşlerini yanlarına alarak bir başka göç hareketine öncülük eden taraf oldular. Türk kadın göçünün yoğun olarak yaşandığı aile birleşimi göçünde iş yaşamına katılım, ilk yıllarda çalışma izinlerinin olmaması gibi yasal engeller nedeniyle göçe oranla düşük olmuştur. Göçün kalıcı hale gelmesiyle işçi ailelerinin Türkiye'den gelen ve Almanya'da dünyaya gelen çocuklarının Alman eğitim sisteminden geçmelerinin bir sonucu olarak Türk kökenli kadınlar yeniden iş piyasasına artan şekilde dahil olmuşlardır.

Yapılan araştırma, Almanya'da göç tecrübesi yaşayan ya da göç geçmişine sahip olan Türk kökenli kadınların çalışma yaşamına katılımlarının incelenmesine yöneliktir. Belirtilen amaç aşağıdaki varsayımların geçerliliğinin saptanması suretiyle ortaya konmaktadır.

- Türk kökenli kadınlar Almanya'da çalışma hayatına katılmaktadır.
- Çalışma yaşamına katılım gönüllü değil zorunluluktan kaynaklanmaktadır.
- Özellikle düşük statülü işlerde çalışılmaktadırlar.

- Türk kadınları iş hayatında ayrımcılığa uğramamaktadır.
- İşyerlerinin en büyük problemi uyum oluşturmaktadır.
- Yetki ve sorumluluk dağılımında bir ayrımcılık yoktur.
- Ücretler açısından bir farklılık söz konusu değildir.

Araştırmanın Yöntem ve Kapsamı

Çalışmada; ilk olarak uluslararası işgücü göçü, Türklerin Almanya'ya göçü ve Türk Kadınları'nın Almanya'daki konumlarının saptanmasına yönelik literatür taraması yapılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmanın ana teması olan “Almanya'daki Türk Kökenli Kadınların,, varlığı bir göç eyleminin sonucu olduğundan, göç ile ilgili kuramsal çerçeve belirlenmiş, uluslararası işgücü göçü ve göç teorileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Teorik çerçevenin ardından ikinci bölümde Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen göç, gerek göç veren ülke bazlı itici nedenlerle gerekse göç alan ülke bazlı çekici nedenlerle açıklanmıştır. İşgücü göçünün tarihsel süreci hem 1950-1990 yılları arasında onar yıllık dönemler halinde kronolojik gelişmelerle incelenmiş hem de göç tarihinin dönemler itibariyle isimlendirilmesine yol açan evreler başlıklarıyla detaylandırılmıştır.

Üçüncü bölümde Türk kadınlarının eş ya da işçi statüsünde dahil oldukları göç süreci ele alınmış daha sonra da elli yıllık göç tarihinin sonunda Türk kadınlarının mevcut durumu, demografik bilgiler, eğitim, çalışma, işsizlik gibi sosyo-ekonomik statüleri itibariyle değerlendirilmiştir.

Araştırmanın dördüncü bölümünde Türk kökenli kadınların çalışma hayatına katılım düzeylerinin belirlenmesi amacıyla saha olarak seçilen Bremen Eyalet sınırlarında ikamet eden ve çalışan 64 Türk kökenli kadınla yüz yüze gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen verilerle bir değerlendirme yapılmıştır. Bremen Eyaleti Almanya'nın en az nüfuslu eyaleti olmakla birlikte bir liman ve sanayi kenti olması sebebiyle

başlangıcından itibaren Türk göçünün yöneldiği başlıca eyaletlerden olmuştur. Nüfusu 661.866 olan eyalette yaşayan Türk vatandaşları(Alman vatandaşlığına geçenler dahil) toplam nüfusun %5.5'ini, yabancı nüfusun ise %44'ünü oluşturmaktadır. Toplam eyalet nüfusunun %51.8'ine tekabül eden kadın nüfusun 13.400 ile %4'ünü Türk vatandaşı kadınlar -Alman vatandaşlığına geçenler dahil değil- oluşturmaktadır. Türklere ait rakamlar vatandaşlık bilgileri baz alınarak yapılan istatistiklere dayandırıldığından Alman vatandaşlığına geçenler bu rakamlarda yer almamaktadır. Yine resmi istatistiki verilere göre eyalette sosyal sigortalı olarak çalışan Türk kadını sayısı 1.900'dür.

BÖLÜM 1. GÖÇ, TANIMI VE YAKLAŞIMLAR

1.1. Göç Tanımı

Latince 'migrare' kelimesinden türemiş bir kelime olarak göç(migration) için yapılan tanımlar çeşitlilik arz etse de temelinde bir nüfus hareketi sürecini ifade etmektedir. Bu hareketlilik ikamet edilen yer değişikliğini içine alır. Yer değişikliği ülke içinde olabileceği gibi ülke sınırları dışına da gerçekleşebilir. Göç, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik yapısının değişiminde etkili olup, insanlık tarihiyle eş gözlenen bir olgudur (Kartal, 2006:161).

Göç olgusu üzerine yapılan tanımlarda, nüfus hareketliliğinin içeriği, bireyin yaşantısında oluşturduğu değişimler, terk edilen ve varılan mekana yansımaları esas alındığından farklılıklar vardır.

Göç olgusunun merkezi olan hareketlilik sosyal ve fiziksel olmak üzere iki yönlüdür. Sosyal hareketlilikte, kişinin ya da grubun sosyal statüsünde değişiklik gözlenirken, fiziksel hareketlilikte yalnızca kişinin ya da grubun yaşamını sürdürdüğü coğrafi alanının farklılaşması vardır. Fiziksel hareketlilik göçü ifade ederken, iş ve turistik geziler, alış-veriş gezileri fizik devinimleri olmalarına rağmen göç olarak kabul edilmeyen durumlardır (Gönüllü, 1996:95).

Tanımlarında vurgulanan başlıca öğeler arasında iki farklı ülke ya da toplum arasındaki nüfus hareketliliği vardır. Birkaç kişinin giriştiği basit bir olay olmaktan çok birçok kişinin giriştiği kitlesel bir hareketlilik olarak ele alınmaktadır. Kişilerin prensip olarak uzun süreliğine sosyal ve fiziksel olarak yaşadığı mekandan farklı siyasal sınırlara sahip başka bir yerleşim alanına turist konumunda olmaksızın gerçekleştirdiği harekettir (Süssmuth, 2006:7). Bu hareketlilik, toplulukların nüfusunun azalma veya artmasında, yaş ve cinsiyet yapısında, çalışma sisteminde yapısal değişimlere neden olmaktadır.

Yine tanımlarda göçün süresinin kısa veya uzun olmasıyla süresiz olması yer almaktadır. Göçün süresi, her ne kadar hareketin başında düşünülse de daha çok göçün koşullarıyla belirlenmekte ve genel olarak uzun süreli yerleşmeler söz konusu olmaktadır. Öğeler arasında göçün isteğe bağlı olup olmaması da vardır ve isteğe bağlı göç gönüllü göç olarak ta adlandırılmaktadır. Siyasi ya da dini baskıların sebep olduğu göçlerle, ekonomik koşulların elverişsizliği nedeniyle daha iyi yaşam standartlarına

erişmek için yapılan göçler kişisel irade ortaya konarak gerçekleştirildiğinden isteğe bağlı göç olarak belirtilse de zorlayıcı etkenlere sahip olduğundan zorunlu göç olarak ta kabul edilebilir.

Göç uluslararası ya da ulusal, kişisel ya da kitlesel, istemli ya da istemsiz, uzun ya da kısa süreli olmak üzere ülkeden ülkeye, ülkeden şehire, şehirden şehire değişen normlarla şekillenmektedir. Göç, bir taraftan göçmenlere ülkesini açmak isteyen ve diğer taraftan da göçü kendi isteklerince yönlendirerek ona sınır koymak isteyen ülkelerce gündemde tutulan bir konudur. Konu etkilerinin önemine binaen uluslararası devletler ve toplumların merkezinde yer almaktadır (Süssmuth, 2006:7).

Göç alan ülkelerin kendi vatandaşlarının göçe dair sahip oldukları yaygın düşünce, göç edenlerin yaşadıkları ülkenin politik ve ekonomik zor şartlarıdır. Ülkelerindeki fakirlik, işsizlik, açlık, savaş ortamı kişileri göçe zorlayan ana sebeplerdir (Sader, 2002:23).

1.2. Göç Türleri

Göçler yapıları itibariyle iç ve dış göçler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

İç Göç: Ulusal sınırlar içerisinde yaşanan göç hareketidir. Türkiye’de az gelişmiş bölgelerden iş olanaklarının daha geniş olduğu sanayi ve ticaret merkezleriyle iklim koşullarının daha elverişli olduğu turizm merkezlerine doğru gerçekleşmektedir. Türkiye’deki göçlerin en temel nedeni, 20.yy toplumlarında en önemli gereksinim olarak kabul edilen ekonomik ve sosyal planlamanın Türkiye’de yetersiz ve eksik olmasıyla; köy, kent, bölge ve kesimler arası dengesizliğin artışıdır (Sezal, 1997:150). Bu ekonomik temelli göçlerin dışında, ülkemizde 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan terör örgütü ve bu örgütün eylemlerine karşı devletin güvenlik güçleri tarafından ya da halkın terör örgütünün baskılarından dolayı can ve mal güvenliği kalmadığı için kendi iradesiyle Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri’nin kırsal yerleşim birimlerinden çeşitli il merkezlerine doğru kitlesel göçler yaşanmıştır.

Dış Göç: Bir ülkeden bir diğerine uzun süreli veya devamlı kalmak amacıyla zorunlu ya da gönüllü olarak yapılan nüfus hareketidir. Daha çok ekonomik ve kültürel nedenlerle az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere yönüne doğru daha fazla gelir elde etme ve daha yüksek yaşam kalitesine erişmek için gerçekleştirilir. Dış göçü iç göçten

ayıran yönleri arasında; fiziksel uzaklığın yanında ekonomik ve kültürel uzaklık, siyasal anlamda göç hareketinin kontrolünün daha belirli olması, göç edenlerin uyum sorunlarının farklılığı vardır. Kişinin yerleşim birimindeki şartlarının yaşamayı zorlaştırdığı ölçüde göç eğilimi artar. Bu göç türü sonucunda kitlesel göçler oluşur. Öncü bireylerin göç ettikten sonra geride kalanlarla kurdukları bağ göçlerin artarak devam etmesine yol açar. Göç alan bir ülkenin göç edecek kişilerin sayısını, kişilerde aranacak kriterleri belirlemede hak sahibi olduğu göçü bir politika çerçevesinde kontrol altında tutabildiği göç türü dış göç süreci olarak ifade edilir (Gönüllü; 1996:96).

Göç bugüne ait bir olgu değil, insanlık tarihinden bir parçadır. Göç eden insanlar her zaman büyük tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır. Fiziksel, ruhsal ve zihinsel olarak yaşamın zorluk ve tehlikelerine karşı daha fazla dayanıklılık göstermeleri ve daha fazla mücadele etmeleri gerekmektedir. Bu durum gereğince, tarihi ve mevcut duruma bakıldığında göçmenlerin dinamikliği, değişikliğe ve risklere karşı hazır insanlar oldukları gözlenmektedir. Bu insanlar bilim, kültür, ekonomik ve sosyal hayatın oluşum ve gelişimine büyük katkılar sağlamaktadırlar (Süssmuth, 2006:19).

1.3. İşgücü Göçü, Tanımı ve Temel Özellikleri

A. İşgücü Göçünün Tanımı

İşgücü göçü dış göç olgusu içinde gerek çok boyutlu olması gerek se en sık görülen göç çeşidi olması nedeniyle önemlidir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde göçmen “Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek amacıyla başka ülkeye giden(kimse, aile veya topluluk),muhacir” olarak tanımlanmaktadır. Tanımda, sınırlar uluslararası çerçeveye belirlenmektedir. Ancak aynı ülke içerisindeki çalışma amaçlı göçler de işgücü göçü olarak kabul edilebilir.

Bir kişinin göçmen sayılabilmesi için;

- Coğrafi olarak konum değişikliği,
- Gönüllü ya da gönülsüz olarak bulunduğu yerden ayrılma,
- Kalıcı ya da geçici olma düşüncesiyle yeni bir mekanda yer alma,

- Bireyin ya da topluluğun bir toplumdan bir başka topluma geçmesi, hallerini bir arada taşıması gerekir (Treibel, 2003:19).

Vatandaşlık bağıyla bağlı bulunmadığı bir ülkede ücret ödenen faaliyette çalışan kişilere yabancı işçi, bu kişilerin gerçekleştirdikleri göçe de işgücü göçü denir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda genellikle kamu kuruluşları tarafından uluslararası anlaşmalar çerçevesinde gerçekleştirilen kontrollü göç işgücü göçünün bir örneği olarak yaşanmış ve göçmen çalışanlar genellikle dillerini bilmedikleri, tanımadıkları bir ülkede belli asgari güvencelere sahip olarak çalışmışlardır.

B. İşgücü Göçünün Temel Özellikleri

Göçmen terimi bir ülkeden diğerine yerleşmek amacıyla uygun bir zaman dilimi içinde hareket eden kişiye karşılık gelmektedir. “Göçmen işçi” terimi, göçmen işçilerin hukuki statüsüne dair Avrupa sözleşmesinde “Akit taraflardan biri tarafından, ülkesinde, ücretli bir iş görmek üzere yerleşmesine izin verilmiş olan diğer Akit ülke yurttaşları” şeklinde tanımlanmaktadır. Uluslararası işgücü göçü, daha çok gelişmekte olan ülkelere emeğin kıt olması dolayısıyla işçi ücretlerinin yüksek olduğu gelişmiş ülkelere yönelen bir akımdır. Uluslar arası işgücü göçünün başlıca özellikleri;

- Uluslar arası işgücü göçü, devletler arasındaki işgücü ücret farklılıkları, dünya ekonomisinin küreselleşmesi, yoksul ve zengin ülkeler arasındaki farkın çoğalması, hızlı nüfus artışı gibi iç ve dış ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır.
- Pek çok ülkede işgücü ihracatı işsizliğin azaltılması ve ülkeye yurt dışından para girişi gibi olumlu değerlendirilen etkilere neden olurken, diğer taraftan kalifiye olan işgücünün azalması, işgücü ihracını gerçekleştiren ülkedeki teknolojik potansiyelin gerilemesi gibi olumsuz etkileri de gözlenmektedir.
- Çoğu ülke, göçmen işçi hareketlerini disiplin altında tutmak için başka ülkelerle ikili düzenlemeler yapmaktadır. Hedef ülke ihtiyaç duyduğu mesleklerin bir listesini çıkarmakta ve kaynak ülke bu pozisyonlar için işçi istihdam etmektedir. Bir çok ülkede göçmenler geçici işçi olarak görülmekte ve kendilerine belirli süreler için çalışma izni verilmektedir.

- Aslında ülkelere ucuz, vasıfsız ya da yarı vasıflı işgücü arz etmekte olan göçmen işçiler, en savunmasız ve korumasız işçi kategorisini teşkil etmektedir. Göçmenlerin buldukları ülkenin vatandaşlarıyla eşit statüde bulunduğu durumlar son derece nadirdir. Bir çok açıdan onlara karşı dezavantajlı bir durumdadırlar. Bu sorunlar kimi zaman yetersiz eğitime, kimi zaman yurtdışında edinilmiş özelliklerin kabul görmemesine dayanmaktadır. Göçmenler buldukları ülkelerdeki ırkçılık ve yabancı düşmanlığından büyük zarar görmektedirler (Şahin, 2008b:21).

1.4. Göç Teorileri

Göç teorileri, bireylerin davranış biçimleri, sosyo-ekonomik durumları, siyasi etkenler gibi değişkenlere dayanır. Göç teorilerinde kimi yaklaşımlar çekici faktörlere kimi ise itici faktörlere vurgu yapmaktadır. Bireyin ya da yapının göçün belirleyicisi olarak kabul edildiği yaklaşımlar da vardır.

1.4.1. Ravenstein' in Göç Kanunları

Ernest Georg Ravenstein, göç olgusuna uluslararası bağlamda kuramsal açıklamalar getiren çalışmaların ilkinin yapılmıştır. 1881 yılında İngiltere'deki nüfus verileri üzerine çalışıp yedi tane göç kanunu tanımlamıştır. Yine 1885 ve 1889 da “*The Laws of Migration*” başlıklı makalelerinde açıkladığı görüşlerde; göç ve uzaklık, göç ve aşamaları, yayılma ve oturma süreçleri, göç zincir ve halkaları, doğrudan göç, kent ve köy göç farkı, kadın-erkek değişkenleri bağlamında konuyu ele almıştır. Tüm bu görüşleri, göçü, ekonomik temelli bir yaklaşımla açıklamakta, uluslararası kentsel ve endüstriyel gelişimle bağlantılı şekilde ortaya koymaktadır. Ravenstein için göçe sebebiyet veren en önemli etken, ekonomik anlamda daha iyi olma isteğidir. Sanayinin gelişmesi ve buna paralel olarak sanayi ticaret merkezlerinin çoğalması göçün sürekli artarak devam etmesinin sebebidir (Yalçın, 2004: 26).

Ravenstein ilgili makalesinde tartışmaya açtığı göç kanunları şunlardır.

1. Göç ve Mesafe: Göçmenlerin çoğunluğu kısa mesafeli yerlere göç ederler. Bu kısa mesafeli göç gidilen yerde göç dalgaları yaratan bir etkiye sahiptir. Ortaya çıkan bu göç dalgaları daha fazla göçmeni içine alabilecek büyük sanayi ve ticaret merkezlerine doğru yönelme eğilimine girer. Göç edilen merkezlerdeki iş olanaklarının o kentte yaşayan nüfusa oranı, göçün boyutunu belirler.

2. Göç ve Basamakları: Sanayileşme ve ticaretin gelişmesiyle birlikte, kentsel bağlamda meydana gelen hızlı ekonomik büyüme, kenti çevreleyen yakın yerlerdeki kişileri hızla kente çekmektedir. Kentin çevresel alanındaki kırsal bölgede meydana gelen seyrelme, uzak bölgelerden gelen göçmenlerce doldurulmaktadır. Uzak bölgelerden gelen göçmenlerin kendi yasadıkları yerde ortaya çıkardıkları seyrelme de, o bölgelere daha yakın yerlerden gelenlerle doldurulacaktır. Her bir basamak kente yakınlaştıkça ve kentin avantajları diğer göçmenler tarafından algılandıkça, göç tüm ülkeye yayılacak ve ülkenin her yerinde hissedilecektir. Bu göç akımı, hızlı büyüyen şehirlerden birinin çekiciliğinin etkisi geçinceye kadar devam edecektir.

3. Yayılma ve Emme Süreci: Ravenstein'a göre göç, kendi başına amaç olamaz, bireyler sadece göç etmek istedikleri için yer değiştirmezler. Göçmenler için amaç, kentte gelişen ekonomik ve ticari faaliyetin getirisinden pay almaktır. Kentin getirisinden pay alma isteği ya da daha iyi yaşama arzusu, yayılma sürecini desteklemektedir. Yeni ve hızlı bir şekilde gelişmekte olan sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü göçle karşılanmakta ve böylece gelen göç, kentsel sanayi merkezlerince emilmektedir.

4. Göç Zincirleri: Ravenstein göçün zamanla zincirleme olarak geliştiğini ve göç alan yerleşim yerlerinin aynı zamanda göç de verdiğini belirtmiştir. Böylece her bir göç dalgası, tetikleyici etki göstererek, bir diğer göç dalgasını yaratmaktadır.

5. Doğrudan Göç: Uzun mesafeli göçlerde, göç eden kişiler büyük ticaret, endüstri merkezlerine yönelmekte ve basamaksız şekilde, doğrudan bu kentlere yerleşmeyi tercih etmektedirler

6. Kırsal Kent Yerleşimcileri Farkı: Şehrin yerleşikleri ülkenin kırsal kesiminde yaşayanlardan daha az göçe yatkındırlar. Yani kentlerde yaşayanlar, kırsal kesimlerdekilere nispetle daha az göç etme eğilimindedir.

7. Kadın Erkek Farkı: Kadınlar erkeklerden daha fazla göçe yatkındır. Kadınların daha çok kısa mesafeli göçlerde erkeklerden üstün olduğu belirtilir. Göçmenlerin cinsiyeti, göç edilecek yeri de etkilemektedir (Çağlayan, 2006:3).

1.4.2. Merkez Çevre Kuramı (İtme Çekme Faktörleri Teorisi)

Bu kuram, Everett Lee'nin 1966 yılında “*A Theory of Migration*” adıyla yayınladığı makalesinde ele alınmış ve en çok bilinen göç teorilerinden biri olmuştur. Lee Ravenstein' in göç kuramının, yalnızca göçün üzerine odaklandığını ve göçmenin göz ardı edildiğini öne sürmektedir. Göçü ortaya çıkararak itici ve çekici nedenlere her birey farklı cevap verebilir. Bu nedenle Lee, göçlerin karakteristik özelliklerini ortaya koymuş, bunların içinden göçmeni göçe yönlendiren itici ve çekici faktörleri belirlemeye çalışmış ve analizine temel oluşturacak 4 faktör belirlemiştir (Yalçın, 2004: 30)

1. Yaşanan yerle ilgili faktörler,
2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler,
3. İşe karışan engeller,
4. Bireysel faktörler.

Kurama göre dünya, merkez ve çevre olmak üzere ikiye ayrılmış bu ikili dünya birbirine ekonomik temelde bağımlı olmuştur. Buna göre, merkez olarak adlandırılan ülkeler, ekonomik ve sosyal olarak gelişmiş ve genel olarak da kapitalist ilişkiler sistemini benimsemiş ülkelerdir. Çevre ülkeler ise bu kapitalist ağlar ve değerlerle kuşatılmış merkez ülkelere bağımlı olan ülkedir. Merkez ve Çevre ülkeler, kapitalist değerler ve ekonomik zorunluluklar sistemi çerçevesinde karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdır. Özellikle çağımızda yaşanan işgücü göçleri çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru akmaktadır (Çağlayan, 2006:13).

Çatışmacı kuram da denilen bu kurama göre tarih boyunca insan ve sermaye akımı bölgeler arasında denge yerine “zayıf bölgelerin giderek güçlü bölgelere tabi olma” durumunu yaratmışlardır. Dolayısı ile tarihsel yapısal düşünce sistemini benimseyenler göç tartışmasında birey üzerinde duracak yerde, dikkati ulusal ve uluslararası siyasi ve ekonomik güçler üzerine çekmektedirler. Soruna bu açıdan bakılınca göç, dünya çapındaki ekonomik eşitsizlik koşullarını güçlendirmekte, güçlü devleti ve onun merkezinde yer alan özel sermayeye yararlar sağlamaktadır. Aynı bağlamda bu ilişki, merkez devletlerin çevresinde yer alan ufak ölçekli yerel sermaye ve çalışanları ile çevre ulusların tümünün gelişmesini durduran bir olgudur. Başka bir deyişle, dış göç

asimetrik bir etkileşime dayandığı için, merkez ve kenar devletler arasındaki uçurumu genişleten bir süreçtir (Abadan-Unat ve Kemiksiz, 1986:5).

Lee'nin kuramda vurguladığı bir diğer boyut ise göçün belirleyicileri olan; kişisel(mikro) faktörler ile kişisel olmayan (makro) faktörlerdir.

Mikro faktörlerin etkili olduğu göç, bireyin kendi isteğiyle yer değiştirmesi olarak tanımlanır. Kişilerin göç kararı, çevresel koşulların ve olanakların değerlendirilerek, göç etmenin kendisine kazandıracığı ekonomik yarar veya zararların göz önünde tutularak varılan rasyonel bir tutum sonucu oluşur. Kişisel farklılıklara ve kişinin içinde bulunduğu durumsal bağlamları temel alan mikro faktörler; göçün beraberinde getireceği hukuksal ve sosyal belirsizlik, göç mesafesi, ulaşım için ödenecek bedel ve ulaşım imkanları gibi çeşitli etmenlerdir.

Makro faktörler ise, katı göç kanunları, ırk ya da ulusal kimliğe gönderme yapan göç sistemleri, göç için fiziksel uygunluk ve sağlamlık kontrolleri gibi göçmenlerin karşılaşılabileceği daha üst düzeydeki faktörlerdir (Çağlayan; 2006:8).

1.4.3. Neo-Klasik Göç Teorisi

1960'lı yıllarda Ranis, Fei ve Todaro tarafından geliştirilen teori, neo-klasik iktisat teorisinden de esinlenerek, göçün yapısal belirleyicileri ile bireysel davranışları kombine ederek bir göç teorisi oluşturmuştur. Sermaye ve işgücünün bölgesel olarak eşit dağılmaması, ücret ve yaşam standartlarının düşüklüğü, göç alan ve veren ülke arasındaki işgücü arz talep farklılıkları göçün yapısal nedenlerini ortaya koyarken, bireylerin gelecekle ilgili beklentilerinin göç kararına etkisi bireysel nedenlere vurgu yapmaktadır. Bu teoriye göre, bireyler akılcı kararlar vererek daha yüksek gelir ve daha iyi yaşam koşullarının bulunduğu yerlere göç etmektedirler. Bireylerin düşük ücretli yerlerden yüksek ücretli yerlere, istihdam fırsatlarının az olduğu bölgelerden çok olduğu bölgelere hareket edeceği varsayılır. Ucuz işgücü ihtiyacı olan devletler ya da yurtdışında çalışan işçilerin kendi ülkelerine kazandıracakları dövize ihtiyacı olan devletler göç etmeyi özendirilmektedir. Avrupa Birliği ülkelerindeki alım gücü paritesinin Türkiye'deki alım gücü paritesinin çok üzerinde olması neo-klasik göç teorisini Türkiye açısından anlamlı kılmaktadır. Türkiye'de hızla büyüyen çalışabilir nüfus grubunun aksine istihdam imkanlarının aynı hızla artmaması da göç etmek için

önemli bir neden oluşturmaktadır. Yine bu teoriye göre, ücret farklılıkları yok oldukça ve küreselleşme ile ulusal ekonomiler birbirine bağımlı hale geldikçe işgücünün dolaşımı da azalacaktır (Vural; 2002:22).

1.4.4. İkili İşgücü Piyasası Teorisi

1970'li yılların sonlarında Michael J.Piore tarafından geliştirilen bu teori göçün sanayi toplumlarının sürekli bir gereksinimi olduğunu ileri sürmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki ekonomik yapılanma sermaye yoğun birincil sektörlerden ve onu destekleyen emek yoğun ikincil sektörlerden oluştuğundan, sistemin varlığını sürdürebilmesi için, olumsuz şartlarda düşük ücretlerle çalışabilecek kişilere ihtiyaç duymaktadır. Bu yapılanma içinde göçmenler ikincil piyasalar tarafından kabul edilebilmekte, dolayısıyla gelişmiş ülkelerin kendi vatandaşları tarafından yapılmayan ikincil işlerde göçmen işgücü istihdam edilerek birincil sektörlerin gelişimi sağlanmaktadır (Vural; 2002:21).

1.4.5. İletişim Ağı Teorisi

İletişim ağı kuramı, göçmen üzerinden göçü anlamaya çalışarak diğer kuramlardan farklılık ortaya koymaktadır. Bireyi ön plana çıkaran bu kuram, yapılacak olan analizde sadece yapısal etkenleri göç nedeni olarak değerlendirmekle kalmamayı, bireysel etkenleri de göç nedeni olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu teoriye göre, daha önceden göç etmiş olanlar ile yeni göç edecekler arasındaki iletişim, sosyal ve kültürel bağlar göç etme kararlarını etkilemektedir. Göçmen iletişim ağı sadece göç edilecek ülke ve o ülkedeki işgücü piyasası hakkında bilgi sağlamakla kalmamak ta aynı zamanda göç edeceklere ekonomik, sosyal ve psikolojik destek te vermektedir.

Türk nüfusu 1960'lardan itibaren Avrupa'da yaşanan işgücü azlığı sorununu gidermek üzere Avrupa ülkelerine göç etmişler, bu göç trendi evlilikler, aile birleşmesi ve siyasi iltica yoluyla katlanmıştır. İlk dönemlerdeki ağın içeriği, Türkiye'den Almanya'ya göç edenlerin uyum sağlamasını kolaylaştıran, iş ve kalacak yer bulma gibi ilksel durumlara yönelik iken, günümüzde ise, hala bu ilksel durumların varlığının yanında Türk İşadamları grubunun oluşması ve Almanya siyasetinde etkin olma noktalarına ulaşmıştır. Bugün Avrupa'da yaşayan Türk nüfusu'nun büyüklüğü, coğrafik dağılımı ve buldukları ülkeye yaptıkları ekonomik katkı göz önüne alındığında, iletişim ağı teorisi Türkiye örneğinde göç olgusunu açıklayabilen bir teori olmuştur. Ancak bu

iletişim ağlarının olumsuz etkileri de görülmektedir. Örnek olarak, Euro-Türklerin %79'u Avrupa'ya göçü önermemektedir (Kaya ve Kentel, 2005:55).

Göçmen ağının göçmenler üzerindeki bir diğer etkisiyse, içinde buldukları toplumdan yalıtma, kendi grubunun içine kapanmadır. Ağın varlığı sayesinde tüm ihtiyaçlarını kendi grubu içerisinde karşılayan yeni göçmen kişiler, daha çok kendi grubunun içine kapanmakta ve göç ettiği ülkedeki halkla temastan kaçınmaktadır. Pek çok filme, belgeye ve bilimsel çalışmaya konu olan Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin durumu, bu uyumdan uzaklaştıran sürece örnek olarak gösterilebilir. Çünkü Almanya'da yaşayan Türk göçmenler arasında hala Almanca bilmeyen, yaşadığı Türk mahallesinden dışarıya çıkmamış ve bunlarla da öğünen pek çok insanın varlığı bilinmektedir. Bu durum da, göçmen ağı ilişkiler sisteminin, tam anlamıyla kişileri nasıl kendi kültürünün içerisine kapatıp, göç edilen ülkenin beklediği uyumdan uzaklaştırdığını göstermektedir (Çağlayan, 2006:21).

Göçmen ağlarının ekonomik, sosyal, psikolojik, kültürel bağlamda olumlu ve olumsuz olmak üzere pek çok etkisi mevcuttur. Bu açıdan değerlendirildiğinde göçmen ağlarının altı önemli işlevi vardır (Yalçın, 2004:25).

1. Göçmenleri, göçün verdiği rahatsızlıktan ve masraflardan önemli ölçüde rahatlatırlar.
2. Göçmeleri, içine girdikleri toplumdan yalıtırlar ve onların kendi yurtlarıyla ilişkilerinin devamını sağlarlar.
3. Göçün başlangıcını ve hedef yerini etkileyerek önemli ölçüde kimlerin göçeceğini belirlerler.
4. Göçmenlerin gittikleri yerlerde uyumları için kolaylık sağlarlar.
5. Kendi anayurtlarındaki potansiyel göçmenler ve ağa yeni katılanlar için yabancı toplumdaki fırsatlar ve resmi yapılanmalar hakkında haber kanalları gibi hizmet verirler.
6. Göçün hızını ve büyüklüğünü önemli oranda belirlerler.

1.4.6. Seçkinlik Yaklaşımı

Göçmenlerin eğitim, cinsiyet, yaş, ırk, medeni hal gibi unsurlarının göz önünde bulundurulduğu yaklaşım türüdür. Göçmenler daha çok genç, eğitilmiş, erkek, bekar gibi seçkin niteliklere sahip bireylerden oluşmaktadır. Göçmenlerin nitelikleriyle göç etme eğilimleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya koyulur.

Seçkinlik yaklaşımının öncüsü Simon Kuznets'tir (1964). Kuznets, göçmenlerin eğitim, yaş, cinsiyet, ırk, medeni durum, sağlık ve diğer sosyal ve demografik nitelikleri itibarıyla seçkin olduğunu belirtir. Yaklaşımın öncülerinden olan Dorothy Thomas (1938) ise göçmenlerin başlıca sekiz grubuna göre göç ile ilgili öneriler sunmuştur. Bunlar yaş, cinsiyet, medeni durum, fiziki ve ruhi sağlık, zeka, meslek ve motivasyondur.

Eğitim: Bireylerin sahip olduğu nitelikler itibarıyla farklılığını belirginleştiren en önemli unsur eğitimidir. Bireylerin eğitim seviyesi ile birlikte göç etme eğilimi de artacaktır. Eğitim düzeyi yüksek bireyler nispeten daha hareketli, zeki, değişen fırsatlara karşı daha uyanık ve uyumludur. B.M.Du Toit (1975), dışa açılma, deneyim ve bilgi açısından marjinal olanların göç etme eğiliminin diğerlerine nispeten daha yüksek olduğunu, iyi eğitim almış olanların daha hızlı göç ettiğini ifade eder. Uluslar arası iktisatta az gelişmiş ülkelerdeki eğitim düzeyi yüksek bireylerin gelişmiş ülkelere göç etmesi “beyin göçü” olarak adlandırılır. Yine göç etme eğilimi bakımından, beyaz yakalı ve mavi yakalı çalışanlar arasında farklılık vardır. Genel olarak mavi yakalılar yerel piyasadaki işlerde çalışırken, beyaz yakalılar profesyonel ve teknik elemanlar olarak özellikle daha geniş bir piyasada çalışma imkanına sahiptir (Çelik, 2002:285).

Yaş: Bireyin yaşıyla göç etme eğilimi arasında negatif bir etki vardır. Dolayısıyla göçmenlerin çoğunlukla gençlerden oluştuğu iddia edilebilir. Göçün insana yapılan bir yatırım olduğu dikkate alınır, gençlerin yaşlılara nispeten daha fazla zamana sahip olduğu ve göçten daha fazla getiri elde edeceği açıktır. Göçmenlerin yaş seçkinliği bireylerin göç etme eğilimi ve risk alma yaşı arasındaki ilişkiyi ifade eder. Risk alma yaşı ile bireylerin göç etme eğilimi arasında negatif bir ilişki söz konusudur.

Cinsiyet: Cinsiyet, dar anlamda kadın ve erkek terimleriyle ifade edilen biyolojik bir kavramken, geniş anlamda kadın ve erkek için farklı sosyal rolleri ifade etmektedir.

Göçün cinsiyet seçkinliği, göçmenler arasında erkeklerin sayısının kadınlarinkine oranla daha yüksek olduğunu ifade eder. Ancak ekonomik gelişmelerin göçün cinsiyet yapısına yaptığı etkiyle göç eden kadınların sayısının zamanla arttığı gözlenmektedir. İstihdamın sektörel dağılımındaki değişim göçün cinsiyet yapısına etki etmektedir. Kadınlar diğer sektörlerle nispetle daha çok hizmetler sektöründe istihdam edilmekte, bu nedenle hizmet ekonomisi “kadın-yoğun” bir ekonomi olarak nitelendirilmektedir. Kadınların göç kararını etkileyen en temel unsur ise evliliğdir. Kente daha önce göç etmiş bekar erkekler, iş bularak aile kurma aşamasına gelince kadın göçüne kaynaklık eder. Evli ve çalışan kadınların göç etme eğilimi nispeten daha düşüktür (Dura, 1990:82).

1.4.7. Bekleme Teorisi

Neo-klasik göç teorisi ve iletişim ağı teorisi dışında göç kararlarının ertelenmesini temel alan, bekleme teorisi de vardır. Bekleme teorisinin asıl amacı, göç edilen ve göç veren ülkeler arasında yüksek gelir farklılıklarının olmasına rağmen gerçek göç rakamlarının tahmin edilenden düşük kalmasını açıklamaktır. Bu teoriye göre, bireyler göç planlarını gelecekteki belirsizliklerden dolayı ya da göç edilecek ülkenin geleceği hakkında olumsuz bilgilere sahip olmalarından dolayı erteleyebilirler (Akın, 2009:35).

BÖLÜM 2. TÜRKİYE'DEN ALMANYA'YA İŞGÜCÜ GÖÇÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE EVRELERİ

2.1. Almanya'ya İşgücü Göçünün Temel Nedenleri

Göçün daha iyi iş, daha yüksek yaşam standartlarına erişmeyi istemek gibi ekonomik nedenlerinin olmasının yanında siyasi baskılardan kurtulmak, dini özgürlüğe kavuşmak ve daha iyi eğitim almak gibi doğrudan ekonomik olmayan nedenleri de vardır. Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen göç, dönemlere bağlı olarak bu nedenlerin hemen tamamını içerse de ilk, kitlesel ve en geniş çaptaki göç olması sebebiyle ekonomik temelli işgücü göçü olarak kabul edilir.

Türkiye'den yurtdışına göç hareketinin hızla büyümesinin nedenleri arasında; Almanya'nın emek talebinin emek arzının önüne geçmesine bağlı olarak duyduğu işgücü ihtiyacı gibi göç alan ülke temelli etkilerin yanında işgücü ihracının Türkiye'nin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik şartların giderilmesinde çözüm olarak görülmesi gibi göç veren ülke temelli etkiler de söz konusudur. Uluslararası göç hareketini, geride bırakılan anavatanın göçmelerin iktisadi, siyasi ve kültürel alanlardaki istek ve arzularına cevap vermekteki yetersizliği ile buna karşın göç edilen ülkenin bu alanlardaki cazibesi belirler. Uluslararası göçün ardındaki temel neden geride bırakılan ülkenin iticiliği ve göç edilen ülkenin çekiciliğinden kaynaklanan yapısal nedenlerdir.

2.1.1. Almanya Açısında Göçün Nedenleri(Çekici Faktörler)

Batı Avrupa ülkelerinin özellikle Almanya'nın 1960'lı yıllar boyunca mevcut üretim kapasitesini değerlendirmek ve kapasite artırıcı yeni yatırımlara yönelmek için duyduğu işçi ihtiyacının dayanılmaz boyutlara ulaşması, işçi göçünü yalnızca normal yollardan değil turist olarak ülkelere gelen insanlardan bile karşılama yoluna gitmesi ve bu durumun yansıması olarak Almanya'nın Türkiye'de işgücü göçünü cazip kılacak büro ağlarını yaygınlaştırması -1960'lı yıllarda 600 büro- Almanya açısından göçün çekici faktörüdür (Yalçın, 2004:124).

Almanya'nın duyduğu bu işgücü ihtiyacında ekonomik nedenlerden başka demografik nedenler de söz konusudur. İkinci Dünya savaşının yol açtığı ölümler erkek nüfusunun azalmasına ya da bir kısmının da savaş sonrası fiziki ve psikolojik nedenlerle çalışamaz duruma gelerek kullanılabilir işgücünün azalmasına neden olmuştur. Yine doğum

oranlarının düşüşü nüfusta yaşlı oranının artmasına sebep olmuştur. Bir diğer faktör ise emeklilik yaşının daha erkene alınması ve genç nüfusun eğitime devam etme eğiliminin artmasıyla işgücüne katılımın yerli halk için gecikmesidir (Tatlıdil, 2008: 225).

Yine Almanya'ya göçü çeken bir faktör olarak, daha önce göç eden birey ya da ailelerin, ekonomik açıdan refah merdivenlerinin daha üst basamaklarına çıkmalarını sağlayacak fırsatlar yakalaması, yaşam standartlarının yükselmeye başlaması ve durumun yurtdışı kalanlarla paylaşılması yakınları için göçü cazip kılmıştır (Şen; 2006:7).

Almanya'ya göçü Türkiyeli göçmenler açısından cazip hale getiren bu faktörlerin yanında işgücü göçünü Almanya açısından faydalı kılacak nedenler de mevcuttur. Bunlar şu şekilde özetlenebilir.

- Bir ülkede kişi başına milli gelir yükseldikçe yerli işçiler genellikle çalışma koşulları ağır, düşük statülü ve ücretli işlere rağbet etmezler. Bu şekilde yerli işgücünün kabul etmediği, çalışmak istemediği tehlikeli, kirli ve zor “3d” olarak bilinen işlerde (dangerous, dirty, difficult) yabancı işgücü çalıştırarak önemli bir boşluk doldurulur. Böylece yerli işçilere yüksek ücret ve daha iyi imkanlı işlerde çalışma ortamı yaratılır.
- Ucuz işçilik dolayısıyla iç piyasada ücretlerin aşırı artmasını önleyici işlev görürler. İşçi sayısının boş iş sayısından fazla olduğu durumda aşırı ücret artışının önüne geçilmesini sağlarlar. Özellikle ihracata dayalı ekonomilerde üretim maliyetlerinin ucuzlamasına ve ülkenin dünya piyasalarında rekabet gücünün artmasına olanak sağlar. Ücretlerdeki yükselmeyi önlediği gerekçesiyle genellikle ulusal işçi sendikaları yabancı işçi çalıştırılmasına karşı çıksa da işçi ithaliyle reel milli gelirden sağlanan artış bir sınıfın değil tüm toplumun refahını yükseltmektedir.
- Yabancı işçilerin tüketim isteklerinin iç piyasadaki karşılanacağı düşünülerek tüketim özendirilmekte ve ekonomi canlı tutulmaktadır (Gitmez, 1983:95).
- Yasal direnme hakkı, siyasal baskı gücü ve güvencesi olmayan yabancı işçiler işverene istenmediği zaman atabileceği ve bu şekilde daha az sorun yaşayacağı aktif hazır işgücü imkanını sunar (Gezgin, 1994:89).

- Göç alan ülke, bir kişinin çalışma yaşı olan 18–20 yaşına kadar bu göçmen işçilere yatırım yapmadığından ekonomik külfetten kurtulmuş ve büyük bir avantaj elde etmiş olur.

Nitekim göçmen istihdamının Alman nüfusu açısından faydaları araştırıldığında 1960-1970'li yıllarda misafir işçi kaydından dolayı mavi yakalı Alman çalışanların beyaz yakalığa geçişinde görülen artış dikkati çekmektedir. Yine yabancıların sosyal sigorta planlarına, emekli maaşı fonlarına açık bir şekilde katkı yaptığı ancak yaptıkları katkıya nazaran çok az pay aldıkları görülmektedir. Bu da açıkça ortaya koymaktadır ki göçmenler kamu bütçeleri için net bir kar kaynağıdır. Örneğin göçmenler 1989 yılında emekli aylığı fonuna 12,8milyar mark ödeme yapmış, ancak aynı yıl tüm göçmenlerin aldığı emekli aylığı tutarı 3,7 milyar DM olmuştur (Faist, 2003a:255).

2.1.2. Türkiye Açısından Göçün Nedenleri (İtici Faktörler)

Bu dönemde Türkiye'de artan işsizlik sorunu ve görece düşük yaşam standartları genel olarak potansiyel göç talebinin artmasına ve fiilen işgücü göçünün başlamasına zemin hazırlamakla birlikte dönemin siyasi yapısı, hükümet politikaları, işgücü göçünden beklentiler sürecin işletilmesinde etkili olmuştur.

Türkiye'nin çok partili sisteme geçişi ekonominin dışa açılmasına, ülkeye dış kaynakların girmesine ve üretimde kullanılmaya başlanan teknolojiyle insan gücünün üretimde özellikle tarımda ana unsur olarak kullanılmamasına yol açmıştır. Türkiye'nin tarımsal ekonomiden endüstriyel ekonomiye geçiş süreci 1950'li yıllar boyunca kırdan kente göç olayına ivme kazandırmış ve dışa göçün bir nevi ön hazırlığı niteliğinde olmuştur. Gerek yurt içi gerekse yurt dışı göçleri olumsuz ekonomik konjoktüre verilen bireysel tepkilerin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyo-politik bir faktör olarak bahsedilebilecek bir diğer husus ise yetersiz olan ya da hiç olmayan sosyal güvenlik sisteminin bütün vatandaşları kapsamamasıdır. Ayrıca işsizlik yardımı gibi konularda hiçbir düzenlemenin mevcut olmaması da etkili olmuştur (Göksu, 2000:24 ve Yalçın, 2004:122).

Menderes döneminin 1960 askeri darbesiyle devrilmesinin ardından Türkiye'de politik alanda yaşanan değişimlerin etkisiyle 1961 Anayasası Türk vatandaşlarına yurtdışına göç hakkı tanımıştır. Yine Türk Hükümeti nüfus planlamasının ve ekonomik

kalkınmanın bir parçası olarak işçi göçünü teşvik etmiştir (McDonalds ve Sönmez, 2008:4).

Dönemin batılılaşma politikası farklı bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren zihniyetin, işgücü göçü ihracı yoluyla batılılaşmayı hızlandırmak istemesini de bu göçe etki eden bir faktör olarak değerlendiren araştırmalar bulunmaktadır (Karagöz, 2001:20–21).

İşgücü göçünün bunlardan başka Türkiye açısından ülkedeki fazla istihdamın eritilmesi, nitelik kazanmış işgücü hedefi ve işçi tasarruflarından kaynak elde etmek gibi ekonomiye katkı sağlamaya yönelik amaçları vardı.

- 1. Ülke İçindeki Fazla İstihdamın Eritilmesi:** Türkiye'de 1960'lı ve 70'li yıllarda ekonomik olarak aktif ancak işsiz durumda olan insanların sayısı 1962'de 985.000'den 1967'de 1.440.000'e, 1972'de 1.600.000'e ulaşmıştır (Yalçın, 2004:124). Resmi göstergelerden alınan bu rakamların gizli ve kaydedilmemiş işsizler hesaplanarak realize edilmesiyle 5 milyonu bulduğu tahmin edilmektedir (Abadan-Unat, 1986:5). 1970'lerin başında yurtdışına işçi göçü Türkiye'nin yıllık işgücü artışının üçte birini emiyordu (Martin, 1991:25).
- 2. Nitelik Kazanmış İşgücünün Yeni Yatırımlarda Değerlendirilmesi:** Çoğu niteliksiz göçmen işçilerin gittikleri ülke sanayiden nitelikli kazanmış olarak geri dönmeleri ve bu nitelikli işgücünün artan sanayi yatırımlarında kullanılması göçün teşvikinde etkili olmuştur.
- 3. Göçmen İşçi Tasarruflarının Ülke Kalkınmasına Kaynak Oluşturması:** 1948 yılında Marshall Planı çerçevesinde alınan yardımlar sonucunda hızla büyüyen dış borç ödemeler dengesi açıklarını artırmıştır. Yurt dışına gidecek işçilerin Türkiye'ye gönderecekleri tasarruflarının ülke ekonomisini kalkındıracağı düşünülmüştür.

Ancak ülke kalkınmasında etkili olacağına inanılan bu sosyo-ekonomik beklentiler öngörülen faydayı sağlayamamıştır. BA tarafından seçilen işçilerin birçoğu sanılanın aksine işsiz ve çalışma nüfusu fazlası değil, ülkelerinde çalışan ve kalifiye işçilerdir (Castles ve Miller, 2008:105). Örneğin yurt dışına giden işçiler içinde nitelikli işçi oranı 1965'te %42, 1971'de %38 dolayındadır. Bu kalifiye işçiler genelde düz işlerde istihdam edildiklerinden çok azı kendini geliştirme imkanı bulmuştur. Gidenlerin bir

çoğunun geçici olarak değil de sürekli olarak Almanya'ya yerleşmiş olması geri döndüklerinde onlardan yararlanma amacının gerçekleşmediğini göstermektedir. İşçilerin 1980'li yıllar boyunca yurda gönderdikleri 1.5 ile 2 milyar dolarlık birikimleri dış ödemeler dengesine yardımcı olduysa da daha çok tüketim alanında kullanılmaları sonucu sanayi ve üretim alanında bir gelişmeye yol açmamıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren bu etki daha da azalmış, işçi dövizlerinin yurda dönüşü konusunda hazırlanan teşvik ve düzenlemelere rağmen işçi dövizlerinden istenilen fayda sağlanamamıştır (Şahin, 2008a:200).

2.1.3. Göç Edenler Açısından Göçün Nedenleri

Türk işçilerinin göçe karar vermesinde en önemli etken ekonomik getiri olmuştur. Birçoğu için Türkiye'de çalışarak ev, araba, arsa vs. almak hayalden ibaretken, yurtdışında çok daha az bir süre çalışıp elde edilen birikimle bunlara sahip olmak mümkündür. Türk Hükümetinin kalifiye işçi açığını düşünerek bu tür işçileri göndermek istememesi bile bu getiri karşısında etkili olmamış ve dışa göçün bu yönüyle ülke kalkınmasına olumsuz etkisi olmuştur (Yalçın, 2004:130). Ancak bu ekonomik getiride önemli faktör iki ülke arasındaki gelir farklılıklarıdır. Almanya'da elde edilen gelir o ülkenin şartlarına göre cazip olmasa da, tasarruflar Türkiye'de değerlendirildiğinde gelir avantajı sağlanabilmekteydi.

Göç edenlerin göç kararı vermelerinde en önemli etkenin ekonomik olmasının yanında; hayat standardını yükseltmek, işsizlik sorununa karşı göç etmeyi bir çıkış yolu gibi görmek, yeni bir meslek sahibi olmak, yetersiz eğitim, yurtdışında yaşayan aile fertlerinin çağrısı, menkul ve gayri menkul satın almak, eğitime uygun iş bulamamak ve etnik dışlanma gibi siyasal sorunlar da etkili olmuştur.

Ersel'in araştırması da Türklerin göç etme kararlarında etkili olan öncelikleri; %62,4 geçim sıkıntısı, %13,4 para biriktirme, %11,4 iş kıtlığı, %10,2 eğitim ve diğer nedenler ile %8'i içinse borçlarını ödemek şeklinde ortaya koymuştur (Ersel, 2002:62).

Dış göçte cinsiyete bağlı nedenler de söz konusudur. Erkek işçilerin göç nedeni, tasarruflarıyla dönüşlerinde; konut, otomobil, işyeri, meslek araç ve gereçleri satın alma ve geleceği garantileme isteğiyle kadın işçilerde bu isteklerin yerini, tasarrufun yanında saygınlık sağlayan bir takım nesnelere satın almak, para biriktirmek, toplumsal

baskılarından kurtulmak, bağımsız yaşamak, istedikleri gibi giyinip gezmek, eşinin yanında bulunmak gibi nedenler almaktadır (Gökmen, 1972:235).

2.2. Almanya'ya Göçte Kullanılan Yöntemler

Türkiye'den giden göçmen ve mülteciler Almanya'ya girerken 5 ana metot kullanmıştır. Bunlar resmi kayıt, öncü göçmenlerin yakınlarının isimlerini Alman işverenlere vermeleri, yasal olmayan giriş ve statünün yasallaştırılması, aile birleşmeleri ve evlilik göçleri ile sığınmalardır (Faist, 2003a:239).

2.2.1. Resmi Göçmen Kaydı

Türk işçi arayan Alman işverenler ihtiyaç duydukları işçi sayısını ve türünü belirterek Alman İş Bürosu'na (Bundesanstalt für Arbeit) başvurmaktaydılar. Ayrıcalıklı işçi, yani Almanya ve AB ülkelerinin yurttaşları olan işçilerin bulunamaması halinde BA işverenlerin taleplerini Türkiye İİBK'ye iletmekteydi. İİBK İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirlerde BA temsilcileri için tuttuğu yurt dışına çıkmak isteyenlerin listesini aracısız olarak yetkililere sunmaktaydı.

İİBK (İş-Kur) ülkenin az gelişmiş bölgelerinden gelenleri, Köy Kalkınma Kooperatiflerine üye olanları ve resmi olarak felaket bölgesi gösterilmiş yerlerden gelenleri tercih etme kararı almıştı. Sosyo-ekonomik kalkınmışlık açısından az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş bölgeler olarak üçe ayrılmaktaydı. Az gelişmiş bölgelerden olan kişilerin bekleme listelerinde öncelikleri vardı. Bunun dışında rotasyon sistemi her yıl başka bir bölgeye öncelik tanınacağına garanti veriyordu (Faist, 2003a:241).

2.2.2. İşçilerin İsmen Çağrılması

Alman hükümeti rotasyon prensibini kaldırdınca işverenler ortaya çıkan boşluğu doldurmak için belirli sayıda işçi talep etmek yerine belirlediği Türk işçilerini ismen çağırmaı uygun gördü. İsmen çağrılan işçilere İİBK öncelik tanıyacağından Alman işverenler, yanlarında çalıştırdıkları Türk işçiler tarafından yakınlarına istekte bulunmaları konusunda ikna edildiler. 1965-75 yılları arasında İİBK kayıtlarına göre isme çağrıda bulunularak yurtdışına giden işçi sayısı 238.255'tir. Bu miktar aynı dönemdeki göçmen işçi sayısının %33,8'dir. Bu üçte birlik yüksek oran akraba, komşu ve hemşeri bağına dayalı olarak gelişen zincirleme göç yönteminin göçün yapısında ne denli etkili olduğunu göstermektedir (Abadan; 2002:123).

2.2.3. Turist Vizesi ve Yasal Düzenleme

İİBK'nin bekleme listesinde 1965 yılında 500.000 olan yurt dışına çıkmak isteyen kişi sayısı 1970 yılında 1.000.000 kişiye ulaşmıştır. Bu tarihte İİBK ancak 130.000 kişiyi yurt dışına göndermiştir. Yurt dışına gitme kararından dönmek istemeyen bir kısım yurttaş turist pasaportu ile başta Almanya olmak üzere Avrupa'ya gitmeye başladılar. Sistem şöyle işlemekteydi. Potansiyel Türk göçmenler turist pasaportu alarak iş aramak amacıyla yurt dışına çıkmışlar ve daha sonra statülerini yasallaştırmışlar ya da izinsiz olarak çalışmışlardır. Bu yasal olmayan süreci akraba ve yakınların kendilerine sağladıkları olanaklardan istifade ederek geçirmişlerdir. Hemen ardından Alman makamları oturma ve çalışma izni olmayan Türklerin ülkelerine geri dönmeleri, uygun çalışma ve ikamet belgelerini almaları ve bundan sonra Almanya'ya yeniden giriş yapmaları konusunda yasal çalışmalarını yapmıştır. Uzmanların tahminlerine göre Almanya'daki sözleşmeli işçilerin %20-%40'ı Almanya'ya bu yolla gelmiştir. Alman makamları da mevcut Türk göçmenlerin üçte ikisinin resmi himaye ile geldiğini bildirmektedir (Martin, 1991:29; Faist, 2003a:190-234-243).

2.2.4. Aile Yeniden Birleşmeleri ve Evlilik Göçleri

Aile yeniden birleşmeleri işçi kaydının son bulmasıyla göçün son aşamalarında hızlanmıştır. 1980'lerin ortalarında aile yeniden birleşmeleri büyük ölçüde tamamlanmış ve yeni göç şekli evlilik göçü önemli hale gelmiştir. İlk nesil göçmenler özellikle kız çocuklarının Türkiye'den evlilik yapmalarını tercih etmektedir. Aynı tercihi Türkiye'deki akrabalar için de söz konusudur. İşçi kaydının son bulması göçe olan talebi 1980'li yıllarda da düşürmemiş ve Avrupa'da yaşamak ve çalışmak isteyen kişi için bir göçmenin çocuğuyla evlenmek en çekici yollardan biri olmuştur. Ailelerin yeniden birleşmesi daha eski uluslararası göçlerde karşılık bulurken, Türkiye'den Almanya'ya yapılan evlilik göçü Türkiye ile sürdürülen sembolik ve toplumsal bağların bir sonucu olarak örnek bir göç haline gelmiştir (Faist, 2003a:251). Ancak bu göçte, ikinci nesilden itibaren Almanya'daki Türk kökenli göçmenlerin eşlerini ortak yaşam alanlarından tercih etmeye başlamaları ama daha çok 2005 yılında yürürlüğe giren Göç Yasasının evlilik göçünü sınırlandırıcı sıkı yasal prosedürler içermesi nedeniyle azalma eğilimi göstermektedir.

2.2.5. Sığınmacılar

Türkiye'den Almanya'ya göç, süreç içinde gönüllülükten bir mecburiyete dönüşmüştür. Buradaki isteklilik potansiyel göçmenlerin göç etmek veya anayurtta kalmak konusunda büyük ölçüde karar verme özgürlüğüne sahip olmaları anlamındadır. İnsanların karar verme özgürlüğünün görece az olduğu siyasi sığınmalar 1975'ten sonra Almanya'ya göçün niteliğinin belirleyicilerinden olmuştur.

Tablo 1. Almanya'ya Gelen Türk Sığınmacıların Yıllar İtibariyle Dağılımı

Yıl	Sayı	Yıl	Sayı
1980	57.913	1989	20.020
1984	4.180	1991	22.082
1986	8.693	1992	23.877
1987	11.426	1996	23.814
1988	14.873	1997	16.840

Kaynak: Faist; 2003a: 54

1970'in başlarında çok düşük seyreden sığınma talepleri, öğrenci olayları ve politik kamplaşmalar nedeniyle 1980'de toplam sığınmacıların %53.7'sini oluşturarak en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu mülteciler Almanya'da uzun yıllar işçi olarak çalışmış yakın akraba ve arkadaşlarına sıklıkla bel bağlamışlardır. İltica taleplerinin en fazla Almanya'ya yönelmesinde Almanya'nın sığınmacılara sağladığı kolaylıklar etkili olmuştur. İşgücü göçündeki işçilerin ucuz ve kolay idare edilebilir olmaları gittikleri ülke ekonomisine olumlu katkıları olmaktadır. Genç, bekar ve sağlıklı olmaları refah devletine olan maliyetlerini düşürmektedir. Ancak sığınma talep eden kişiler ise geldikleri andan itibaren çalışma izinleri olmadıkları için refah devletinin sunacağı hizmetlere bağımlı yaşarlar. Refah devletinin hazinesine maliyetleri ilk baştan itibaren belirgindir. Sosyal yardım (*sozialhilfe*) alan yabancılar içinde en büyük payı sığınmacılar oluşturmaktadır (Faist, 2003b:256). 1992 yılında Almanya'ya iltica edenlerin sayısının 438.000'e çıkması Alman makamlarını tedbir almaya yönelik bir takım düzenlemeler yapmaya itmiştir. Sığınma şartlarının zorlaştırılmasının ardından 2000 yılında Almanya'ya sığınanların sayısı 78.600'e gerilemiştir (Toksöz, 2006:119).

2.3. Almanya'ya Türk İşçi Göçünün Gelişimi ve Evreleri

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen göç hareketi, onar yıllık dönemler halinde ve bu tarihsel sürecin iki ülke literatüründe yer alan isimleriyle evreler halinde sunulacaktır.

2.3.1. İşgücü Göçünün Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanmaya başlayan işgücü talebi fazlası olan ülkelere işgücü arzı fazlası olan ülkelerden yoğun göçler yaşanmıştır. Savaş sonrasında büyük bir büyüme atağına kalkan Almanya sanayisinde yaşanan patlama, Berlin Duvarı'nın inşasının meydana getirdiği işgücü kaybı ve ülkenin demografik durumu Almanya'nın savaş sonrasında hedefi olan endüstri ülkesi olma yolundaki engellerdi. Yine Avrupa Ülkelerindeki demografik faktörlerin, erken emeklilik ve yüksek öğrenimdeki artış gibi sosyo-ekonomik oluşumlardaki iyileşmelerle birleşmesi neticesinde bu ülkelerin aktif nüfus oranı düşmüştür. Savaş sonrasında tam istihdama dayalı kalkınma sürecinde bu etkenler nedeniyle düşük ücretle çalışacak işgücü açığı ortaya çıkmıştır (Süssmuth, 2006:17).

1949'da İkinci Dünya Savaşının bitiminden sonra Almanya'ya başlayan ilk göç hareketi Polonyo, Rusya ve Afrika' dan gerçekleşmiştir. Takip eden yıllarda ülkenin işgücü talebi daha da artmış, 1961 yılında ihtiyaç duyulan 500 bin işgücünün yalnızca 180 bini ülke içindeki işsizlerden karşılanabilir duruma gelmiştir. Ülkedeki işsizliğe rağmen işgücü göçüne ihtiyaç duyulmasının bir diğer nedeni de yerli işgücünün bazı sektörlerde çalışmak istememesidir. Çünkü bu sektörler tehlikeli ve sağlığa zararlı, çalışma koşulları çok zor ya da ücretlerin düşük olduğu sektörlerdir. Bu işgücü sorununun çözümü için ülkelere tekliflerde bulunulmuş ve sırasıyla İtalya(1955), Yunanistan(1960), İspanya(1960), Türkiye(1961), Marokko(1963), Portekiz(1964), Tunus(1965), Yugoslavya(1968) ile işçi alım anlaşmaları yapılmıştır (Süssmuth, 2006:18).

Almanya'nın işçi talebiyle başlayan bu süreçte işçi talep edenin, işçisini gönderenin ve de işçi olarak gitmeyi kabul edenin ortak bir çıkarında bulunduğu gözlenmektedir. Bu nedenle bu tarihi işgücü göçü her bir taraf için büyük beklenti ve umut içermekteydi. Türkiye ve Almanya arasında gerçekleşen göç bir çok açıdan örnek bir olaydır.

1. Türkiye 1960'lara dek anlamlı göç veren bir ülke değildi. Bunu takip eden 30 yıl içinde 4 milyondan fazla Türk istihdam amacıyla yurt dışına göç etti. Daha önceki hiçbir göç tecrübesine dayanmayan bu uluslararası göç Türkiye'de o dönemde yaşanan yüksek iç göç oranları ile hızlı kentleşmeyle el ele gitmiştir.
2. Gönüllü göçmenlerden oluşan işgücü göçünü zorunlu göçmenlerin oluşturduğu mülteci göçü takip etmiştir. Almanya'daki tüm göçmenlerin üçte birini Türkiye'den gelen mülteciler ve işçi göçmenler oluşturmaktadır. İşçi göçmenler ile mülteciler arasındaki özgürlüğün değişen dereceleri ile karakterize edilen göç hareketinin benzerlikleri ve farklılıklarını çözümlmek için bu göç ideal bir olaydır.
3. Almanya Türkiye'den gelen işçi göçmenler ve mülteciler için Avrupa'daki ana miktatis ülkedir. 1960 ve 1994 yılları arasında Avrupa'ya yönelik net göçün yaklaşık %50-%75'i Almanya'ya yöneliktir (Faist, 2003a:90-91).

2.3.1.1. 1950' li Yıllar

1956 yılında Kiel Üniversitesi Dünya Ekonomisi Enstitüsü tarafından yapılan bir çalışmada, Alman yatırımlarının Türkiye'de teşviki için Türklerin önce Alman firmalarında usta olarak yetiştirilmeleri önerilmekteydi. Nisan 1957'de 12 Türk stajyer aileleriyle birlikte Kiel-Almanya'ya gönderildi (Tekin, 2002:1). Türkiye'den Almanya'ya bu şekilde stajyer veya işçi göçü 1960 yılına kadar sürmüş, giden bu öncü grup bir süre sonra, Türkiye'de aldıkları eğitimin daha çok teorik olması ve Almanya'nın bu eğitimi kabul etmemesi üzerine yaşadıkları hayal kırıklığıyla liman kentlerinde Almanların çalışmak istemedikleri yarı nitelikli işlerde çalışmaya başlamışlardır (Abadan-Unat, 2002:14). Bu yıllarda yurtdışına giden Türk işçileri diğer Akdeniz ülkelerinden gidenlerden farklı özellikler taşımaktaydı. Diğer Akdeniz ülkeleri en baştan itibaren işgücü ihracını ikili anlaşmalarla gerçekleştirirken Türkiye'den giden işçiler başlangıçta mesleki bilgilerini artırmak üzere stajyer sıfatıyla küçük gruplar halinde ismen çağrılmışlardı (Abadan-Unat; 2007:4).

Stajyerlerin planlandığı gibi Türkiye'ye geri dönmeyip Bremen ve Lübeck tersanelerinde çalışmaya başlamalarının ardından Alman firmaları araya giren Türk Alman Ekonomik İlişkiler Araştırma Enstitüsü gibi komisyoncu kuruluşlardan Türk iş gücü temin ederek işgücü eksiklerini gidermeye başladılar. BA işçi açığı bulunan

işyerlerine işçi yerleştirme yetkisini hiç bir kuruma devretmeye yanaşmadı ve staj, süreli istihdam gibi konuları Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile imzalayacağı bir anlaşmayla belirlemeyi kararlaştırdı. Bu tarihe kadar yurt dışına gitmek isteyen işçilere aracılık hizmeti veren “Tercüme ve İş Bulma” adlı özel firmalar Alman makamlarının baskılarıyla faaliyetlerine son vermek zorunda kaldılar. Böylece özel kurumlarca yürütülen işçi bulma faaliyetleri sonlanmış oldu (Abadan-Unat, 2002:18).

2.3.1.2. 1960'lı Yıllar

1961 Anayasasıyla Türk vatandaşlarının yurtdışı seyahat hürriyetini anayasal bir hak olarak elde etmelerinin ardından Çalışma Bakanlığı İİBK vasıtasıyla 30 Eylül 1961'de Almanya ile bir işgücü mübadele anlaşması yapılmıştır. Aynı yılın sonunda 7.000 Türk işçisi Almanya'ya gitti (Gramling ve diğ.,2007:497) 1962 yılında yürürlüğe konulan birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda Türkiye'nin endüstrileşmesi için gerekli eğitilmiş elemanların sağlanmasında işgücü ihracı bir hedef olarak kabul edildi (Abadan-Unat, 2007:5).

Göç hareketlerini düzenleyen ikili anlaşmalar için söz konusu olan özellikler Türkiye ile Almanya arasında imzalanan bu ikili anlaşma için de geçerliydi. Göç eden emekçiler göç ettikleri ülkelerde 3-5 yıllık geçici çalışma ve oturma izinleri edinmekteydiler. Göçmenlerin emek piyasasına girişleri bazı sektörlerle sınırlandırılmaktaydı. Göç eden emekçilere ailelerini beraberlerinde getirme ya da sonradan gelmelerini sağlama aile birleşimi hakkı verilmemekteydi. Böylece bekar erkek göçünün hakim olduğu öncü göçmenler Almanya'ya gelmiş oldular (Faist, 2003a:122).

BA işçi alımı yapılacak ülkelerde önce gazetelere ilan vermek suretiyle işçi alımını duyurdu ve ardından istihdamı kısmen Almanya'dan gelen uzman personellerce oluşturulan işe alım ofisleri kurdu. İşçi arayan işverenler bu büroya belli bir ücret ödeyerek başvurmak zorundaydılar. Almanya'da istihdam edilecek kişilerin ağır ve basit işlerde çalıştırılması öngörüldüğünden ana koşul olarak 5.sınıf diploması ve 35 yaşından küçük olması gerekiyordu. BA, uygun işçileri seçip, el becerilerini, iş yeteneklerini ile çalışma kapasitelerini test ettikten sonra sağlık taramasından geçiriyor ve adli-siyasi kayıtlarını inceliyordu. Sağlık muayeneleri Türk hastanelerinde yapılırsa da teknik yönetim ve karar tamamen Alman hekimlerine aitti (Kaya ve Kentel, 2005:12; Çınar,

2006:86). Türk otoriteleri işçilerin seçiminde ya da vasıflarının derecesinin belirlenmesinde hiçbir söz hakkına sahip değildi (Faist, 2003a:126).

1961'de imzalanan işçi alım anlaşması Almanya'nın içinde bulunduğu işgücü sorununun aşılmasında o günkü konjonktürde olağanüstü bir çözüm olarak takdir görmüştü (Şen ve Goldberg, 2004:9). Bu aşamada Almanya'ya çalışmaya gelen Türkiyeli göçmenlerin çoğu daha çok ülkenin gelişmiş bölgelerinden gelen çalışan nüfus ortalamasının daha yüksek olduğu, belli bir beceri ve eğitime sahip olan, ailesini yanına almadan gelen, 35 yaşın altında olan genç erkeklerden meydana gelmekteydi. İlk etapta gönderilen işçilerin beraberlerinde aile fertlerini götürmelerine müsaade edilmedi. Gidenlerin hemen hepsi "heim" adı verilen yurt ve yatakhanelerde kalıyorlardı (McDonald ve Sönmez, 2008:5). Bu dönemde %17,2 gibi düşük bir oranda kalan kır kökenli işgücünün daha çok seçilmeye başlanması akrabalık ve toplumsal bağlara bağlı kalınan 1960'ların ikinci yarısına tekabül etmektedir (Gökdere, 1978:100).

2.3.1.3. 1970'li Yıllar

Almanya'yla imzalanan işgücü göçü anlaşmasının kapsamında Rotasyon Modeli'nin (*Rotationsmodell*) işletilmesi vardı. İşçiler birkaç yıllığına gelecek sürenin sonunda söz konusu göçmenler ülkelerine geri gönderilecek ve yerlerine aynı ülkeden başka göçmenler yine aynı süreliğine işe alınacaklardı. Bu şekilde ekonomide yaşanacak bir daralma durumunda söz konusu göçmenlerin ülkelerine dönmesi öngörülmekteydi. Bu durum 1966-67 yıllarında yaşanan kısa süreli durgunlukta kendini göstermiştir. Ülkedeki değişime duyarlı sektörlerde istihdam %30 gerilemiş ve çok sayıda göçmen emekçi ülkelere geri gönderilmiştir. İşsiz kalan bu göçmenlerin ülkelere geri gönderilmesi aslında göçün kaynağı olan ülkeye işsizlik ihracı anlamı da taşımaktadır. Bu rotasyon sisteminin hedeflendiği gibi işletilmesi çok uzun sürmemiş, göçmen emeğine duyulan ihtiyaç sürekli hale gelmiştir. Almanya iş öğrettiği işçilerin geri dönmelerini ve her seferinde yeniden işçi eğitimini kendisi için avantajlı görmediğinden yeni işçi alımına gitmedi ve sistem işlerliğini kaybetti. Gelen işçilerin de Türkiye'ye döndüklerinde kendi işlerini kurmak için gerekli maddi birikimi bu kadar kısa sürede elde edemeyeceklerini fark etmeleri de dönüşleri önünde engel oldu ve buldukları yerlerde daha uzun süre kalmak için kendilerini kabul ettirdiler (Şen ve Goldberg, 2004:14). Ekonomik mantığa ters düşen bu yaklaşım her ne kadar uygulamada geçerli

olmamışsa da konuk işçilik ifadesinin kullanımda kalması, Türk işçilerin kendilerini Almanya'da geçici olarak görmesine Alman toplumunun da bu insanlara aynı bakışla yaklaşmasına sebep olmuştur (Çınar; 2006:87).

Geçici işçi statüsünde gelen misafir işçilerin Almanya'da işgücü ihtiyacının düşmesiyle memleketlerine geri dönmeleri rotasyon modelinin bir parçasıydı. 1973 yılında dünyada baş gösteren Petrol Krizi ve ekonomik durgunluğun da etkisiyle 13 Kasım 1973'te Alman Devleti, Avrupa topluluğu üyesi olmayan ülkelere yeni yabancı işçi getirmeyi durdurma kararını yürürlüğe koydu. Herhangi göç veren ülkeye danışmadan tek taraflı verilen bu kararda, göç altyapı maliyetlerini üstlenmiş olan Almanya'nın eyaletlerinin ve onların işçileri bakanlarının 1971 yılında işgücü anlaşmalarının sona erdirilmesinde ısrar etmeleri etkili olmuştur. Bu kararı Alman vatandaşlarının işe alınmasına öncelik tanıyan düzenlemelerin yapılması izlemiştir. Bundan sonra işe alınmada son, işten çıkarılmadaysa ilk tercih yabancılardan yana kullanılmaya başlandı (Faist, 2003a:128). Aslında bu kararın alınmasında neden yalnızca petrol krizi değil aynı zamanda kalıcı göçün gecikmeli olarak fark edilmiş olmasıydı (Castles ve Miller, 2003:100). 1973'te işçi alımının durdurulduğu yılda Almanya'ya 103.753 işçi gelmesine karşılık 1975'te sadece 640 işçiye çalışma izni verilmiştir. Almanya'daki Türk toplumunun demografik yapısı bu yılda 1 milyon sınırını aşarken, büyük oranını erkekler ve % 83 gibi yüksek bir oranını işçiler oluşturmaktaydı (Şen ve Goldberg, 2004:13; Gezin, 1994:29).

İşçi alımının durdurulduğu bu yıllarda Türkiye'de yurt dışına gitme adayı olanların sayısı 1 milyonun üzerindeydi. III.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973-77)bu başvuru sahiplerinin 350.000'inin ihraç edilmesi öngörülmüştü ancak işçi alımının durdurulmasıyla yasal yollardan ancak 190.000 kişinin yurtdışına gidişi mümkün olabildi (Martin, 1991:20).

Türkiye açısından bu dönemi önemli kılan bir husus, 1973 yılına kadar nitelikli iş gücünün %17'sinin yurt dışına gönderilmiş olduğudur. Almanya, endüstrisindeki ihtiyaç düz işçiye yönelik olmasına rağmen bu basit işler için dahi tecrübeli ve vasıflı işçileri çalıştırmakta ısrar etmekteydi. İşçiler yurt dışına çıkabilmek pahasına bu düz işlerde düşük ücretlerde çalışmayı kabul etmekte ve bunun için mesleki niteliklerini ve öğrenim durumlarını saklamayı tercih etmekteydiler. Bu sebeple irtibat büroları aracılığıyla Almanya'ya gönderilen işçilerin vasıflılık durumunu tespit etmek mümkün

olmamıştır. Vasıflı işçiye talebin en yüksek olduğu ülke Almanya'ya giden vasıflı işçi oranı kayıtlarda yer aldığına göre 1965'de %43, 1966'da genel eğilime uyarak %25'e kadar düşmüş 1970 yılının sonuna kadar %30'larda seyretmiştir. Bu dönemde kendi görev yerleri dışında kırsal kesimde göreve gönderilen ve az ücret ödenen devlet çalışanlarından olan çok sayıda ilkökul öğretmeni kol gücüne dayalı işlerde çalışmak üzere Avrupa'ya göç etmişlerdir (Faist, 2003a:189).

2.3.1.4. 1980'li Yıllar

Almanya'da o güne dek artan Türk nüfusunda oransal olarak önemli bir gerileme ancak 1981 yılından itibaren gözlemlendi. 1983 Kasım'ında FGR Hükümeti Kesin Dönüşü Özendirme Yasasını (*Rückkehrförderungsgesetz*) çıkardı. Bu yasaya göre; 1 Kasım 1983 ile 30 Haziran 1985 tarihleri arasında kesin dönüş yapacağını beyan eden Yugoslav, Türk, İspanyol, Portekiz, Fas, Tunus ve Kore uyruklu yabancılara, belirli koşulların yerine getirilmesi halinde 10.500 DM, ayrıca çocuk başına 1.500 DM yardım ödenmesi öngörülüyordu. Yine emeklilik primlerinin işçi tarafından ödenmiş kısmının, bekleme süresi dikkate alınmayarak derhal geri ödenmesi yönünde bir teşvik uygulaması daha getirilerek, daha fazla göçmenin ülkesine geri dönüşü sağlanmak istendi. İş kontratlarının yenilenmemesi de bu mali teşviklerin yanında kullanılan ikinci bir yöntemdi. Bu teşvikler sayesinde 1983-1985 yılları arasında yaklaşık 374.000 göçmenin Türkiye'ye geri dönüşü sağlanırken, Almanya'daki Türk nüfusunda ilk kez olarak gerileme kaydedildi. Almanya'da kalmaya karar veren Türk işçileri ise bu dönemden itibaren gıda, imalat, turizm, sigortacılık gibi hizmet alanlarında bağımsız küçük işletmeler kurmaya başladılar (Şen ve Goldberg, 2004:20).

Almanya'ya göçün bu aşamasında içsel çatışmalar ve küresel politikalar etkisini göstermektedir. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılıp Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesini içine alan süreçte Alman göç politikası, ülke dışında bulunan ve Alman etnik kökenine mensup olanların ülkeye tekrar yerleşmelerine olanak tanıma yönünde yeniden şekillenmiş ve özellikle Doğu Avrupa'dan insanlar göçe teşvik edilmişlerdir. Yine bu aşamada liberal politik sığınmacılık düzenlemeleri ile, Asya ve Afrika'dan Almanya'ya göçler yaşanmıştır (Kim; 2006:7).

İşgücü göçünde daha fazla göç alan ülkeler göçün teşvik edicisi konumundayken, mülteciler örneğinde üretici konumda olan devlettir (Faist, 2003b:99). Bu dönemde

Türkiye'de yaşanan 1980 askeri müdahalesinin siyasi baskılarından şikayet ederek sığınma isteğinde bulunan Türk vatandaşlarının sayısında büyük bir artış gözlenmiştir. 1976'da 809 olan bu sığınma talebi sayısı 1980'de 57.913'e çıkmıştır. Bu sığınmacı kitlesinin yapısının sol görüşlü öğrencilerden, sol siyasi parti mensuplarından ve Kürt kökenli yurttaşlardan oluşması, Almanya'daki Türk göçmen nüfusunun yapısında değişim yaşatırken etnik, dinsel ve ideolojik grupların da ortaya çıkmasına yol açmıştır (Abadan-Unat, 2007:8).

Bu dönemde Almanya marjinal gruplara destek olmuş, göçmenler arasında Türkler ve Türkiyeliler, aleviler ve sünniler, laik ya da dinci olanlar olmak üzere bölünme hareketleri başlamıştır. 1981-91 yılları arasındaki on yıllık dönem Almanya'ya giden Türk işçilerinin geri dönüşe zorlandıkları, dışlandıkları ve düşmanlıkla karşılaştıkları ama tüm bunlara rağmen Almanya'da kalma kararından büyük ölçüde vazgeçmedikleri bir dönem olmuştur (Kartal, 2004:24).

2.3.1.5. 1990'lı Yıllar

1 Ocak 1991 tarihinde Yabancılar Yasası'nda yapılan değişikliklerin yürürlüğe girmesiyle genç kuşağın Alman vatandaşlığına geçişi kolaylaştırılmış, Almanya'da doğmuş ve daha sonra aileleriyle birlikte anayurtlarına dönmüş 15-21 yaş arası göçmenlerin geri dönüşü olanaklı kılınmış ancak oturma ve çalışma hakları konusunda kısıtlayıcı hükümler getirilmiştir. Yasa, devlete külfet yüklemeyen ve mutlak bir uyum yeteneğine sahip olduğu varsayılan kimseleri gözetken bunun dışında, yabancılarla yerliler arasındaki sert ayrımı belirginleştiren sürecin bir parçası olarak yorumlanmaktadır. Yasaya eklenen bir maddeyle 1 Ocak 2000 tarihinden sonra dünyaya gelecek çocuklar anne babalarından birinin Almanya'da doğmuş olması ve on yıldan beri Almanya'da yaşıyor olması halinde sahip olduğu vatandaşlığa ek olarak 23 yaşına kadar Alman vatandaşlığına da sahip olmayı ancak bu tarihten sonra hangi vatandaşlığı tercih ettiğini beyan etmesi gerekliliğini öngörüyor. Ayrıca yasa, aile birleşmelerini, 8 yıldan beri kesintisiz Almanya'da yaşama ve tam zamanlı bir işte çalışma şartına bağlayarak kısıtlayıcı hükümler içermektedir. Yeni gelen eşe de bağımsız oturma izni ya da çalışma hakkı ancak 5 yıldan sonra verilebilmektedir (Abadan-Unat, 2002:140).

Dönemin, göçmenlerin yaşantılarına etki eden bir diğer olayı ise Berlin Duvarı'nın yıkılıp Almanya Cumhuriyeti ile Demokratik Alman Cumhuriyetinin birleşmesi ve

sosyo-ekonomik dengelerin değişmeye başlamasıdır. Aşırı sağcı partilerin güçlenmesi, ırkçı çetelerin belirginleşmesi ırkçı söylemleri artırmış farklı bir kültüre sahip olduğuna inanılan Türkleri dışlama eğilimlerini artırarak yabancı düşmanlığını somut hale getirmiştir. 1992’de Möln ve 1993’te Solingen kentlerinde yaşayan Türklerin evi kundaklanmış toplam 8 Türk kadını hayatını kaybetmiştir. Göçün son aşaması denilebilecek bu süreçte gerçekleştirilen düzenlemelerle Almanya’ya politik sığınmalar konusunda da sınırlamalara gidilmiştir. Bugün Almanya’ya göç miktarı 20.yüzyılın ikinci yarısıyla karşılaştırıldığında dramatik şekilde yavaşlamıştır (Kim; 2006:7).

2.3.2. Türk İşçi Göçünün Evreleri

Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya arasında imzalanan işgücü anlaşmasıyla başlayan tarihi süreçte göçe şekil veren dönemsel gelişmeler iki ülke göç literatüründe aşağıda açıklanan isimleriyle yer almaktadır.

2.3.2.1. Misafir İşçilik

Sistem 1950’lerin ortalarında Alman Hükümeti’nin BA aracılığıyla Akdeniz ülkelerinde kurduğu işe alım ofisleri üzerinden yabancı işçileri almasıyla işlemeye başladı. Özellikle sağlıkları ve sahip oldukları beceriler dolayısıyla tercih edilen, kalacak yerleri işverenlerce sağlanan işçiler Almanya’ya getirildiler. Ani endüstriyel büyümenin ve yüksek sayıda işçi gerektiren yeni seri üretim yöntemlerindeki değişimin bir sonucu olarak kitlesel bir göç yaşandı. Bu kitlesel göç hareketi, sonrasında yerleşmeyi de beraberinde getirdiğinden göçmenlerin geri kalan hayatlarını kuşatabilecek ve sonraki kuşaklara da etki edecek uzun soluklu bir süreç olup ölümü dahi aşma noktasındadır (Castles ve Miller, 2005:30).

Almanya’nın 1960 yılında kullandığı bu yöntem, bir iş programı çerçevesinde davet edilen işçilerin çalışma sürecini ifade etmektedir. Bu tür göçler, hükümetler arası ikili anlaşmalarla düzenlenmiş ve anlaşmalarda gönderme biçimi, istihdam, kalış şartları ve sosyal güvenlik gibi bazı şartlara yer verilmiştir. Almanya’da Türk işçi toplumunun oluşmasında ilk evreyi bu dönem teşkil etmektedir.

1945-1973 yılları arasında başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa’nın endüstrileşmiş bütün ülkeleri “Misafir İşçi Sistemi”(Gastarbeit) olarak ifade edilen geçici işçi alımında bulundular. Misafir işçiden (Gastarbeiter) başka Almanya’daki Türkler için bu yıllarda

yaygın olarak yabancı (*Auslander*) ifadesi de kullanılmaktaydı. Türk işçilerin sayısı kısa sürede katlanarak arttı. Türklerin daha çok misafir işçi sisteminin bir parçası olarak Almanya'ya göç ettiği tarihlerdeki nüfusları Tablo 2'de verildiği şekilde gelişmiştir.

Tablo 2. Almanya'daki Türk Nüfusunun Gelişimi (1960-1973)

Yıllar	Kişi Sayısı	Yıllar	Kişi Sayısı
1960	2.700	1967	172.400
1961	6.700	1968	205.400
1962	15.300	1969	322.400
1963	27.100	1970	469.200
1964	85.200	1971	652.800
1965	132.800	1972	712.300
1966	161.000	1973	910.500

Kaynak: Şen ve Goldberg, 2004:10

Yıllar bazında sürekli artış gösteren misafir işçi sistemiyle Almanya, Avrupa çevresinde yer alan az gelişmiş ülkelerin işçi rezervlerini kullanmak suretiyle ekonomisini geliştirdi. Bu sistemin prensiplerinin en gelişmiş boyutta görüldüğü ülke olmasına karşın, yabancı işçilere aile birleşmesini kısıtlaması, emek piyasası ve sosyal hakları sınırlandırması ve Alman vatandaşlığına geçişe sınırlamalar getirmesi yönüyle içinde çelişkiler barındırmaktadır.

Alman politikaları bu göçmen işçileri işe alınabilecek, kullanılacak ve işverenler istediğinde tekrar kovulabilecek geçici emek birimleri olarak tasavvur etti. Bir göçmenin Almanya'ya girip orada kalmak için oturum ve çalışma izinlerine ihtiyacı vardı. Bunlar geçici süreler için verilir ve genellikle belirli bölgeler ve işler için geçerli olurdu. Bir işçi çeşitli sebeplerden dolayı izinlerinden mahrum edilebilirdi ve bu sınır dışı edilmeye yol açabilirdi (Castles ve Miller, 2003:100). İşçileri istenildiği zaman kovulabilecek insanlar olarak tasavvur eden sistem bu yönünü anlaşmanın ilk yıllarında göstermeye başladı. 1962 yılının Mart ayında gelir vergisi oranları üzerinde yaşanan bir bilgi ihtilafının sebep olduğu grev sonucunda 26 Türk işçisi işlerinden kovuldu ve sınır dışı edildi (Gramling ve diğ., 2007:497).

Sistem Almanya'da düşük vasıf ve kol emeği gerektiren sektörlerin emek gücü talebini karşılamak üzere tasarlanmıştır. Yapılan anlaşmaya bağlı olarak gelen yabancı işçilere

aslında adlandırıldığı gibi misafir işçi olarak değil ucuz işçi nazarıyla bakılmaktaydı (Şen ve Goldberg, 2004:12).

2.3.2.2. Aile Birleşimi

Batı Avrupa ülkelerinde 1970'li yıllardaki ekonomik konjonktürde yaşanan daralmayla birlikte emek piyasasının doyuma ulaşması, bu ülkelerin resmi dış göç politikalarının değişiminde etkili olmuştur. Bu değişiklikler resmi işgücü göçünün azaltılması hatta durdurulmasını esas alıyordu. Bir çok Avrupa ülkesi resmi kanallarla gelen işgücü göçünü durdurmayı başarırken dış göçü durduramadılar. En az iki yıllık bir yurt dışında çalışmışlık dönemini gerektiren özel koşullar altında aile birleşimi gerçekleştirmeye başladı. Bu tarihten itibaren bu ülkelerdeki yabancı nüfus azalmadığı gibi aile birleşmeleriyle daha da artma eğilimine girdi hatta kalıcılık özellikleri göstermeye başladı (Köksal, 1988:112; Faist, 2003a:122). Almanya'da bulunan Türk işçileri daha çok tasarrufla bulunmak amacıyla çalışmak üzere eşlerini yanlarına aldirtmaya başlamış ve bunun bir sonucu olarak doğum yeri Almanya olan Türk çocukları dünyaya gelmiştir (Kartal, 2004:21).

Tablo 3. Almanya'daki Türk Nüfusunun Gelişimi (1974-2008)

Yıllar	Kişi Sayısı	Yıllar	Kişi Sayısı
1974	1.027.800	2002	1.912.169
1975	1.077.100	2003	1.877.661
1980	1.462.400	2004	1.794.318
1985	1.400.400	2005	1.764.041
1990	1.694.649	2006	1.738.831
1995	2.014.311	2007	1.713.551
2000	1.998.500	2008	1.688.000 ¹
2001	1.947.900		

Kaynak: ÇSGB Yurtdışı İşçi Hizmetleri Rapor 2007, Federal İstatistik Dairesi

¹ 2008 yılı nüfus verisi federal istatistik ofisinden alınmıştır. Kaynak; Migrationsbericht des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge im Auftrag der Bundesregierung, Bundesministerium des Innern, 31.12.2008

Tablodan da anlaşılacağı üzere 2007 yılından 2008 yılına % 1.5 oranda Türk nüfusu azalma göstermiştir. 2000'in başlarından itibaren gözlenen düşüşte Alman vatandaşlığına geçişin artması ve çifte vatandaşlık uygulamasına son verilmesi etkili olmuştur. Göçmen geçmişi olup Alman vatandaşlığına geçenler bu rakama dahi olmadığından gerçekte rakam çok daha fazladır.

1974 yılında Almanya'nın, yabancı işçilere eş ve 18 yaşından küçük çocuklarını, aile birleşimi yoluyla Almanya'ya getirme olanağı tanınmasıyla Türk işçileri Türkiye'deki çocuklarını ve eşlerini yanlarına aldırılmış, böylece Türk ailelerinin birleşmesi Almanya'da gerçekleşmiştir. Aile birleşimi, Almanya'da ikamet eden tarafın getireceği aile fertlerinin geçimini sağlayacak kazancı olması ve yeterli konutu bulmasına bağlıydı. Sosyal yardım bütçesinde tasarruf yapmak isteyen Almanya, kökenlerine bakılmaksızın ailelerin Almanya'da yaşayan çocuklarına anayurttaki yaşayan çocuklarıkinden daha fazla çocuk ödeneği verileceğini açıkladı. Aile birleşimiyle kadınların göçe dahil olmalarının yanı sıra çocuklar da Almanya'ya gitmeye başladı ve yabancı çocuk oranı olağanüstü yüksek oranlara ulaştı. 1964 yılında Almanya'da yapılan bir çalışma tüm göçmenlerin üçte birinden daha azının ailelerini yanlarında bulundurduklarını saptarken, 1972 yılında yapılan bir diğer çalışma ise artık göçmenlerin yarıdan fazlasının ailesinin yanlarında olduğunu göstermektedir. Almanya'da 1970 yılında 2.976.500 olan yabancı sayısı 1980 yılında 4.453.300'e yükseldi. Aynı tarihlerde sosyal sigortalı olarak çalışan yabancıların sayısı 1.838.900'den yalnızca 1.925.600'e yükselmiştir. 1974 yılında 1 milyon olan Türk nüfusunun %60'ını işçiler, %20'sini çocuklar ve %20'sini çalışmayan eşler ve ailenin diğer bağımlı kişileri oluşturmaktaydı (Martin, 1991:30; Çınar; 2005:87).

İlk yıllarda gelen misafir işçilerin ailelerini Türkiye'de bırakmış ve bekar olmaları, Almanya'da uzun süre kalma amaçlarının bulunmaması ve tasarruf amacıyla bir arada yaşamaları gettolaşmanın başlangıcı olmuştur. Bundan sonra yaşanan aile birleşmeleri göçmen işçilerin kalıcılaşmasında dönüm noktası olmuştur. Ailelerinin yanlarına gelmesinin ardından işçilerin konut gereksinimleri artmış ancak kentlerin düşük konut kalitesine sahip eski işçi semtlerinde ev bulabilmeleri ölçüsünde mekansal bir yoğunlaşma yaşanarak göçmen mahalleleri doğmuştur. Bu durumun yaşanmasında göçmenlerin yakınlarına yakın oturma isteği, dış dünyaya duyulan yabancılık gibi

kişisel tercihlerin etkisinden daha fazla çalıştıkları fabrikaların yöneticilerinin işçileri fabrikalara yakın yerlerde oturtmaya yöneltmesi, şehir yöneticilerinin yabancıları daha rahat kontrol etmek amacıyla bir arada oturmalarını teşvik etmesi gibi idari mekanizmaların da etkisi vardır. Bu mahallelerde kendi kültürlerine özgü yaşam tarzlarını sürdürerek, etnik işyerleri açarak günlük ihtiyaçlarını yerli toplumla iletişime geçme ihtiyacı duymadan karşılamışlar, boş zaman faaliyetlerini yine kendi aralarında yürütmüşlerdir (Toksöz, 2006:3; Kartal, 2004:21).

Almanya'ya Avrupa Birliği üyesi ülkelerden göç eden çoğu misafir işçi 1970'li yılların sonlarında ülkelere geri dönerken, Türkiye'nin de içlerinde bulunduğu AB üyesi olmayan ülkelere gelen misafir işçiler ise Almanya'da kalmayı tercih etmişlerdir. Bunun en önemli nedenlerinden biri AB üyesi ülke vatandaşlarına tanınan tekrar Almanya'ya gelip yerleşme hakkının diğer ülke vatandaşlarına verilmemesidir. Kararı izleyen dönemde, Almanya'da toplam yabancı sayısında azalma görülürken, Türk nüfusu artmaya devam etmiştir (Kim, 2006:6). 1974 yılı itibariyle Almanya'da 4.1 milyon olan yabancının 1 milyonunu Türkler oluşturmaktaydı (Castlers ve Miller, 2003:292).

Geçici statüden kalıcı statüye geçişin kabul edilmesinin ardından yapılan anlaşmalar çerçevesinde yabancı işçilere bu dönemde sağlık bakımı, iş kazası, sakatlık, ölüm hallerinde sosyal sigorta kapsamında olma, doğum ve çocuk yardımı, işsizlik ve emeklilik gibi haklar tanındı. Uzun dönemli kalışın bilincine varıldığı bu yıllar, göçmenlerin göç ettikleri ülkeye yönelimlerinin arttığı, kendi sosyal ve etnik organizasyonların oluşturulmaya başlandığı yıllar olmuştur.

2.3.2.3. Geri Dönüşler

Göçün üçüncü evresini, Almanya'nın bir taraftan göçü durdurmaya yönelik önlemlerin alındığı, geri dönüşlerin özendirildiği bir taraftansa göçmenler için uyum politikalarının üretilmeye başlandığı dönem oluşturmaktadır.

1973 yılında yurda dönüşlerin üç katına çıkmasında, petrol krizinden darbe alan Avrupalı firmaların toplu işten çıkarmaları başlatması etkili olmuştur. Bu durumun yanında Türkiye'de o yıllarda peş peşe kurulan işçi şirketlerinin cazibesi de işçilerin gittikleri ülkelere sorunsuz şekilde ayrılmalarına olanak sağlamıştır. 1980'li yıllara

doğru bu Şirketlerin karşılaştıkları sorunlar neticesinde iflas etmesiyle Tũrk iş gũcũnũn geri dŔnũŐ eğilimi dũŐmũŐtũr (Mutluer, 2003:55).

Tablo 4. Almanya'dan Tũrkiye'ye Geri DŔnũŐler (1965-1988)

Yıllar	Kişi Sayısı	Yıllar	Kişi Sayısı
1965-1969	141.000	1980	70.583
1970-1972	600-75.000	1981	70.905
1973	87.094	1982	86.652
1974	110.825	1983	100.388
1975	148.875	1984	213.469
1976	130.354	1985	60.641
1977	113.531	1986	51.934
1978	86.580	1987	48.000
1979	66.256	1988	39.900

Kaynak: Mutluer, 2003:54

Yaşanan bu kısmi geri dŔnũŐler 1983-84 yıllarında çıkarılan geri dŔnũŐũ Özendirme yasalarıyla yeniden ivme kazandı. Teşvik programı en çok zaten bir gũn geri dŔnmeyi planlayan Tũrkleri etkiledi. Geri dŔnũŐlerin sınırlı kalmasında teşvik uygulamasının yetersizliği etkiliydi. Bu program kapsamında Almanya'da 10 yıl ya da daha uzun sũredir çalışmakta olan bir Tũrk işçisi ortalama 2000 DM aylık kazanca sahipti. Almanya'da işsiz kalması halinde birinci yıl net kazancın %68'i ikinci yıl %58'i oranında işsizlik sigortası yardımı alma hakkına sahipti. Őlkeye dŔndũkten 1 yıl sonra Ödenecek olan geri dŔnũŐ teşvik primi, bu iki yıllık işsizlik sigortası primi kazancının altındaydı. Bununla beraber bu tarihlerde Tũrkiye'ye dŔnen 120 bini sigortalı işçi 215 bin kiŐiden yalnızca 14.000 kadarı bu yasadan yararlanarak 10.500 DM'yi alabilmiŐtir (Martin, 1991:46). Bu da teyit ediyor ki geri dŔnũŐũ teşvik yasası zaten dŔnmeyi dũŐũnenler ũzerinde etkili olmuş ve dŔnũŐlerini hızlandırmıŐtır. Asıl Önemli etken, zamanın sertleşen yabancılar politikası ve geri dŔnũŐleri teşvik yasasının Tũrkler ũzerindeki olumsuz etkileridir.

Geri DŔnũŐũ Teşvik Yasasından beklediği sonucu alamayan Almanya ũlkesindeki yabancı sayısını azaltmak için onları tedirgin edici politikalar geliŐtirmeye başlamıştır.

Frank Nestmann ve Friedmann Tiedt tarafından hazırlanan ve Almanya Çalışma ve Sosyal Düzen Bakanlığınca 1988 yılında yayınlanan “Yabancılara Yönelik Sosyal Danışmanlığın Örnek Araştırması” başlıklı rapor Alman devletinin gizli ırkçılığını ortaya koymaktadır. Raporun 134.sayfasında emeklilik yaşına gelen yabancıların Alman devletine yük olmasını önlemek için geri dönmeye zorlanması önerilmiştir. Raporun ilgili paragrafında “emeklilik yaşına ulaşan yabancıların devlete yük olmalarını önlemek için onların aşırı toplumsal baskı ve politikalarla ülkelerine geri dönmelerinin sağlanması beklenebilir” denmiştir (Doğan, 2001:56).

Geri dönüş eğilimini güçlendiren faktörlerde mali teşviklerden başka işsizlik, düşük ücretler, yerli toplumun çalışmayı reddettiği işlerde çalışmak, işyerinde veya sosyal yaşamda ayrımcılıkla karşılaşmak, işyerinde terfide karşılaşılan güçlükler de etkili olmuştur.

Göç edenlerin büyük çoğunluğu, memleketlerine döndüklerinde geçimlerini sağlayacak ölçekte bir yatırıma yetecek kadar tasarruf elde edeceklerine inandıkları 3-5 yıllık kalış süresi belirlemişlerdi. Ancak gidilen ülkedeki masrafların yüksekliği, ücretlerin düşüklüğü, geride kalan aile üyelerine gönderilen paralar bu amaca ulaşmayı sürekli ötelemiştir. Almanya'da kalma süresinin devamlı şekilde uzatılmasında çalıştıkları ve yaşadıkları endüstri toplumunun ekonomik, kültürel ve sosyal değerlerini daha fazla benimsemeleri de etkili olmuştur (Tatlıdil, 2008:228). Çocukların Almanya'da eğitim hayatına başlamaları, yeni çocukların burada dünyaya gelmesi geri dönüş ifadesini hayali bir söylem olmaktan ibaret kılmıştır.

Göç veren ülkelerin ortak özelliği nüfuslarına yeterli iş ve gelir sunamayan az gelişmiş ülke ekonomisine sahip olmalarıdır. Türkiye'nin de kısmi geri dönüşlerin yaşandığı dönemlerde içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve politik istikrarsızlığın etkisi geri dönenlerin Türkiye'de karşılaştıkları uyum sorunu ile birleşince geri dönüş eğiliminin 1980'li yılların ortalarından itibaren düşmeye başlamasına ve göçün 35. yılında durma noktasına gelmesine yol açtı. Gerek aile birleşmelerinin gerekse geri dönüşlerin yaşandığı tüm süreçler Alman vatandaşlığına geçişe kadar misafir işçilik dönemi olarak anılmaktadır.

2.3.2.4. Alman Vatandaşlığına Geçiş

Göçmenler, gittikleri ülkelerde çok sıkı bir rotasyon sistemi uygulanmıyorsa eğer az miktarda da olsa sahip oldukları sosyal haklar zamanla yükselen yasal statülere olanak sağlayacaktır. Türkiye'den Almanya'ya yaşanan göçte de uygulanamayan rotasyon sisteminin bir sonucu olarak göçmenlerin yabancılık statüsünden kurtulup yurttaşlık haklarına sahip olma statüsüne varan bir gelişme yaşanmıştır.

Tablo 5. Yabancılık ve Yurttaşlık Haklarına Sahip Olma ve Yurttaşlık

Yasal Statü	Göçmen Kategorileri
Yabancılık	-Geçici meskenlere ve iş izinlerine sahip göçmenler -İltica talep edenler -Belgeleri olmayan yabancılar
Denizenlik ² (Mukimlik)	-Devamlı oturma statüsüne sahip işçi göçmenler ve onların bakmakla yükümlü olduğu kişiler -Kabul edilmiş mülteciler
Yurttaşlık	-Göç alan ülke yurttaşlığı

Kaynak: Thomas Faist, 2003a: 228

1960'lardan itibaren Almanya'daki Türk göçmenler arasında statü yükselmesini gösteren bir hareketlilik vardır. Göçmenler yabancılık statüsünden kurtulup yurttaşlık haklarına sahip olma statüsüne erişmektedir (Faist, 2003a:256).

Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen göçte Faist'in özet şekilde ifade ettiği tüm aşamalar gerçekleşmiştir. Misafir işçilik döneminde Türkler için kullanılan yabancı (*Auslander*) ifadesi yasal statülerine işaret etmektedir. Aynı dönemde turist vizesiyle ülkeye giriş yapan ve ilerleyen zamanlarda Alman işverenlerce kabul edilerek çalışma izinleri verilen yurttaşlar da mevcuttur. Bu dönemde göç edenler ağırlıklı erkek olmak üzere *heim* adı verilen yurtlarda geçici olarak barınmaktaydı. Mukimliğe erişme uluslararası anlaşmaların göçmen işçilerin ve ailelerinin hak ve güvencelerini garanti alan yaptırımlarının uygulamalarıyla mümkün olmuştur. Bu dönem aile yeniden

² Denizship kavramı sosyal, medeni ve kültürel haklara sahip ancak seçme ve seçilme gibi siyasal haklara sahip olmayan Batı'daki göçmenleri tanımlamak için ilk kez Thomas Hammer tarafından 1990'da kullanılmıştır.

birleşmelerinin yaşandığı ve sığınma taleplerine olumlu karşılık verilerek Türk sığınmacıların Almanya'ya göç ettiği dönemdir. Tüm bu süreçler Türklerin kalıcı olduklarını anlamaları ve gerekli koşulları yerine getirmeleri halinde Alman vatandaşlığı statüsünü elde etmeleriyle devam etmektedir. Ancak yurttaşlığın kazanılması anlam ifade etmekle birlikte, Türk kökenli Alman vatandaşları için yaşadıkları etnik ayrımcılıklar sebebiyle her şey demek değildir.

Tablo 6. Alman Vatandaşlığına Geçen Türklerin Sayısı (1972-2007)

Yıllar	Kişi Sayısı	Yıllar	Kişi Sayısı
1972-1979	2.219	1998	59.664
1980-1089	10.361	1999	103.900
1990	2.034	2000	82.861
1991	3.529	2001	76.573
1992	7.377	2002	64.631
1993	12.915	2003	56.244
1994	19.590	2004	44.465
1995	31.578	2005	32.661
1996	46.294	2006-2007	58.886
1997	42.240	Toplam	758.022

Kaynak: ÇSGB Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2007 Raporu

01.01.2000 tarihinde yürürlüğe giren Vatandaşlık Hakkı Yasasıyla Almanya'da doğan ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin Alman vatandaşlığına geçişlerini kolaylaştı. Buna göre yabancıların Almanya'da doğan çocukları eğer ebeveynlerinden biri sekiz yıldan beri yasal olarak Almanya'da ikamet ediyorsa, otomatik olarak Alman vatandaşlığına hak kazanmaktadır. Çocuğun ebeveynlerinin geldiği ülkenin vatandaşı olması halinde çifte vatandaşlık kabul edilmekte ancak bu durum 18 yaşına gelinmesiyle son bulmaktadır. Bu tarihten itibaren en geç beş yıl içinde kendisinden iki ülke vatandaşlığından birini seçmesi için karar vermesi beklenmektedir. Kalıcı bulunduğu düşüncesinin iyice benimsenmesi, seçme seçilme haklarının kullanılmak istenmesi, Türkiye' deki hakların korunma garantisinin verilmesi Alman vatandaşlığına geçiş ivme kazandırmıştır (Şen ve Goldberg, 2004:16; Toksöz, 2007:144).

Bu karardan önce Alman vatandaşlığına geçişteki yaygın uygulama Alman vatandaşlığına kabul edilmenin hemen ardından Türk vatandaşlığına yeniden başvurma

şeklindeydi. Türkiye çifte vatandaşlığa erkeklerin askerlik hizmetini yerine getirmiş olma şartıyla müsaade ediyordu. Ancak bu uygulama Alman resmi makamlarınca büyük bir sorun haline getirilmeye başlandı ve 2000 yılı sonrasında çifte vatandaşlık elde etmiş olanları iki vatandaşlıktan birini tercih etmeye zorladı. Böylece 2000 yılına kadar yükselme trendi gösteren Alman vatandaşlığına geçiş tablodan da anlaşılacağı üzere 2001 yılından itibaren gerilemeye başlamıştır. Vatandaşlık değiştirmeye yönelenlerin azalmasının sebepleri arasında; kendi ülke vatandaşlığından çıkma şartı, formalitelerin fazlalığı, kimliğin değişmesi, karşılaşılan bürokratik engeller, yabancı düşmanlığı ve alınan harçlar vardır. Yeni vatandaşlık yasasının dilbilgisi seviyesini yükseltmesi ve ardından 2005 yılında çıkarılan göç yasasının içerdiği vicdan testi Alman vatandaşlığına geçişin resmi yollardan zorlaştırıldığının birer göstergesidir.

2005 yılında Almanya genelinde göç geçmişi ve köken esasına (*migration hintergrund*) dayalı olarak yapılan Microzensus 2005'in verilerine göre Türk kökenli nüfusun Alman vatandaşlığına geçme oranı %21.3 iken kadınlarda bu oran %22.6'dır. AB üyesi ülke vatandaşları dışında kalan milletlerle kıyaslandığında Türklerin vatandaşlığa geçişi görece düşük kalmaktadır. Yine çifte vatandaşlık hakkına sahip olanlar kıyaslandığında Türkler %2'nin altındaki oranıyla Yunan vatandaşlarından sonra en alt sırada yer almaktadır (Karakaşoğlu ve diğerleri, 2009:43).

BÖLÜM 3. ALMANYA'DAKİ TÜRK KÖKENLİ KADINLARIN GENEL GÖRÜNÜMÜ

3.1. Türk Kadınların Göç Süreci

Birinci nesil işçi göçü, insanların kendi ve aileleri için daha iyi bir hayat, toplumsal sınıf atlama imkanı, genel olarak göç edilen ülkede bir gelecek arayışında olma, anavatanına döndükten sonra kendi işyerlerini kurma hayali çerçevesinde gerçekleşmektedir. Genellikle bir ülkeden diğerine işçi göçü hareketi başladığında kadınların bu sürece dahil oluşları ilk dönemde hep çok düşüktür. Yönetimlerin otoritesi altında gerçekleşen göç hareketinin özgürlükleri sınırlandıran, kısmen cinsiyet ayrımcılığı yaşatan bir yapısı vardır. Bu yapı, kadın göçmelerin ilk göçmenler arasında bulunmasına engeldir. Ancak sayıları az olsa da Türk kadınlarının Almanya'ya yönelen işgücü kervanına katılımı 30 Ekim 1961 tarihinde iki ülke hükümet yetkililerince imzalanan işgücü anlaşmasından önceye rastlamaktadır. 1960 yılında Almanya'da çalışan toplam 2.700 Türk işçisinin %6.8'ini kadınlar oluşturmaktaydı. Kadın işgücü göçünde bir dönüm noktası olan 1974 yılında Türk kadınlarının oranı %26 iken bu tarihten itibaren yoğun olarak gerçekleşen aile birleşimin etkisiyle bugün bu oran bugün %46'ya yükselmiştir (Faist; 2003a:190).

Çalışmanın ana konusu olan Almanya'daki Türk kökenli kadınlar, göç sürecine ağırlıklı eş statüsünde ve daha düşük oranda öncü işçi konumunda dahil olmuşlardır. Bugün Almanya'da yaşayan Türk kökenli kadınların %42'si aile birleşimi ve evlilik yoluyla, %3'ü ise işgücü göçüyle Almanya'ya gelmişlerdir.

3.1.1. Eş Statüsünde

Genelde uluslararası işçi göçünün yaşanmaya başladığı ilk yıllarda kadınların bu sürece katılımları düşük olmaktadır. Evin geçimini sağlama yükümlülüğü altında olan erkek bunu sağlamak için zaman zaman yer değişiklikleri yapmakta, kadınsa erkek göç ettikten belli bir süre sonra onu izlemekte ya da beraber gitmektedir. Dolayısıyla bu kavrayış çerçevesinde göçmen figürü genç, ekmeğini kazanma derdinde erkek olarak belirlemekte, kadın ise pasif eşlik eden olarak görülmektedir. Almanya'da krizden sonra sınırların kapatılması ve bunu izleyen aile birleşimi çerçevesinde gerçekleşen göç bu anlayışı besleyen bir olgu olarak gösterilebilir. Alman resmi çevreleri için formal işçilerin eşleri olan kadınlar, göç edeceği düşünülmeyen, göç etse bile emek piyasasına gireceği varsayılmayan bağımlı-pasif nüfus anlamına geliyordu. 1970'lere kadar aile

birleşmeleri yoluyla gelen bağımlı nüfus fazlaca önem taşıymıyordu. Ancak daha sonra formel işçi göçünün denetim altına alınmasıyla bu konumdaki kadın göçü hızlandı ve nüfusun varlığı somut olarak algılandı (Köksal, 1986:212).

Bugün Almanya'da yaşayan Türk kadınlarının %42'si aile birleşimi ya da aile kurma yoluyla bu ülkeye gelmişlerdir. Aile kurmaktan kasıt Almanya'da yaşayan bir göçmenin ya da göçmen çocuğunun Türkiye'de yaşayan biriyle evlenmesi ve Almanya'ya göç edip yerleşmesidir. Evlilik yoluyla ülkeye gelen Türk kadınları “*ithal gelin*” olarak adlandırılmaktadır. Bu evlilik türü, daha çok muhafazakar aileler arasında yaşanmakta ve Türkiye'den gelen gelinlerin kültüre ve geleneklere bağlı çocuklar yetiştireceklerine inanıldıkları için tercih edilmektedir. Aslında anayurttan yapılan bu evlilikler kültürü korumanın yanında göçü sürdürme işlevi de görür.

Bu şekilde evlilik yoluyla Almanya'ya giden kadınlarda görülen en büyük sorun yalnızlaşmadır. Erkeklerin kadınları kayıtsız şartsız bağımlı tutma eğilimleri vardır. Kadının dil öğrenmesi onun entegrasyonunu ve toplum içinde başarı şansını artırırken aile içinde bu bağımsızlaşma eğilimi erkeğin ve ailesinin korunma üzerine kurulu kültür üretimini riske sokmaktadır. Çoğu kez kadının bu süreçlerden geçmesine engel olunmaktadır (Kaya ve Kentel, 2005:153).

Gerek aile birleşimi gerekse evlilik yoluyla göçün parçası haline gelmiş Türk kadınları Almanya'da oldukça kapalı ve geleneksel değerlere göre şekillenmiş bir toplum içinde yaşamaktadır. Bu kadınlara biçilen rol genellikle ev içi rollerdir. İçinde buldukları toplumla iletişimleri dil bilmemeleri nedeniyle sağlanamamakta dış dünyaya kendilerini kapatabilmektedir. Türkiye'deki kadınlar yabancı ülkedeki kadınlara göre daha bağımsız iken burada kadın eşine daha da bağımlı hale gelmektedir. Bu bağımlılığın temel etkeni olan lisan, ilk zamanlar eşe bağımlılığı ilerleyen yıllarda çocukların annelerine tercümanlık eder duruma gelmeleriyle çocuklara bağımlılığı ortaya çıkarmaktadır.

3.1.2. İşçi Statüsünde

Kadınların uluslararası göç hareketlerine katılmalarının çeşitli nedenleri vardır. Evlilik ya da aile birleşimi nedeniyle yapılan göç kadınlar için önemli bir göç olmakla beraber tek göç nedeni değildir. Kadınların yararlanabilecekleri iş imkanlarının daha fazla olduğu durumlarda ailelerine para göndermek üzere yurtdışına çalışmaya kadınların

gitmesi ya da gönderilmesi söz konusudur. Kadınlar göç sürecine daha fazla aile üyesi olarak katılmakla beraber Almanya'ya göçte kadınların göçe öncülük ettiği, bir anlamda göç sürecinin motoru olduğu da gerçektir (Wilpert, 2007: 164).

1966-73 yılları işverenlerin ve İİBK'nın kadın işçilerin işe alınmasına öncelik verdikleri yıllardır. Almanya'nın düşük itibarlı, yerli toplum tarafından istenmeyen, yorucu, kirli işlerinin misafir işçi olarak adlandırılan yabancı işçiler tarafından doldurulmasının ardından henüz rasyanolizasyona geçmemiş endüstrilerin ihtiyaç duyduğu düşük ücretli, parmak marifetine dayalı işler için de kadın emeğine ihtiyaç duyulmuştur (Abadan-Unat, 2002:146).

Kadın işçilere olan talebin özellikle otomotiv, mensucat, gıda, paketlenme sektörlerinde her geçen gün arttığı bu dönemde işçi olarak yurt dışına gitmek isteyen kadınlardan getirilmesi istenen belgeler arasında yalnızca kadınları ilgilendiren maddeleri şunlardır.

- a)Yurtdışına gidebilmeniz için kocanızın rızasını gösterir noterden tasdikli bir belge,
- b)Kocanızın gitmenize mani olması halinde, mahkemece verilmiş yurt dışına çıkmanıza cevaz veren bir belge,
- c)Yukarıdaki belgeleri getiremediğiniz takdirde kocanızla beraber gelmeniz gerekmektedir (Karagöz, 2007:33).

Göçmen kadınlar daha çok yarı zamanlı, sözleşmeli, daha az kazanç ve sosyal hizmet imkanları sunan işlerde gerekirse tam zamanlı gibi çalışmak durumunda da kalıyorlardı. Yapısal faktörler ve göçmenlerin düşük statülü işlerde istihdam edilmesine yönelik ayrımcı yasalar, emek piyasasında kalıcı ayrımlar yaratmıştır. Bu durum özellikle hem anavatanlarındaki ataerkil kültürden hem de göçmen olarak buldukları ülkelerdeki cinsiyetçi ayrımdan dolayı mağdur olan göçmen kadınlar için geçerlidir. Göçmen kadınların mesleki statüleri, maaş ve çalışma şartları genel olarak emek piyasasındaki tüm gruplar arasında en alt basamaktadır (Castles ve Miller, 2008:300)

Tablo 7. Almanya'da Çalışan Türk Kadın/Erkek İşçilerin Sayısı (1960-1981)

Yıllar	Kadın İşçi Sayısı	Erkek İşçi Sayısı	K.İ./E.İ. Oranı
1960	173	2.527	%06.8
1961	430	6.370	%06.7
1962	1.563	17.283	%09.0
1963	3.569	29.395	%12.1
1964	8.045	77.127	%10.4
1965	17.759	115.018	%15.4
1966	27.215	133.735	%20.3
1967	25.456	105.853	%24.0
1968	34.257	118.648	%28.8
1969	53.573	190.762	%28.0
1970	77.405	276.493	%27.9
1971	97.358	355.787	%27.3
1972	100.763	348.713	%28.8
1973	128.808	399.606	%32.2
1974	159.984	457.547	%34.9
1975	143.611	409.606	%35.0
1976	134.834	392.589	%34.3
1977	133.996	383.571	%34.9
1978	135.014	379.680	%35.5
1979	142.751	397.720	%35.8
1980	153.607	437.016	%35.1
1981	151.059	429.809	%35.1

Kaynak: Booth; 1985:103-105-107-Centre for Research in Ethnic Relation ve Abadan-Unat 2006:148

1960'ta iki ülke arasında işçi mübadele anlaşmasının imzalanmasından önce Almanya'da çalışma iznine sahip Türk kadını sayısı 173'tü, Almanya'ya işçi olarak gidenlerin yalnızca onda biri kadındı. Bu sayı 1968 yılından itibaren artmaya başlamış ve 1974'te 160.000'e ulaşarak toplam işçi sayısının dörtte birini bulmuştur. Bugün Almanya'da yaşayan Türk kökenli kadınların %3'ü işçi olarak ülkeye giriş yapmıştır. 1970-74 arasındaki artış, Alman işverenlerin sendikacılık faaliyetlerine ilgisiz kalan ve düşük ücretle çalışmayı kabul eden göçmen kadınları tercih etmesiyle ilgilidir.

Erkeklerin nitelikleri gereği tercih edilmemesi ve kadınların eşlerini yanına getirme olanağının olması erkeklerin eşlerini göçe teşvik etmesinde etkili olmuştur. Kadınların geliş amacı, gerekli şartlar yerine geldiğinde aile birleşimi yoluyla eşlerine buldukları yerlerde iş olanağı sağlamaktır. Bu yönüyle kadınlar bir görevi yerine getirmek üzere göçe öncülük etmişlerdir. Yapılan ikili anlaşma aile birleşimini garanti altına alıyor, eşlerden birinin meşru olarak çalışması halinde diğerine de belirli bir süre sonra çalışma izni verilmesini öngörüyordu. Bu göçle Türk kadını kent yaşamıyla iş yaşamına aynı anda dahil olunan bir hayat tarzı benimsedi. Eşlerin daha sonra gelmesi ve çalışma izni alana kadar bir süre beklemek durumunda kalması onların para kazanan aile reisi rollerini oldukça sarsarken, yurtdışında çalışma yaşamına giren, tasarrufta bulunan kadınlar aile içinde daha fazla söz sahibi olmuşlardır (Toksöz, 2006:219; Kartal, 2006:196)

Bunun yanında aile birleşimi yoluyla gelen Türk kadınları göçmen işçinin eşi olarak yerli işçinin eşinden farklı bir modeldeydi. Ekmek parası kazanan erkeğin evde oturan eşi görünümündeki bu kadınlar aslında çalışmaya çok daha hazır ve istekliydi. Nitekim bazı göçmen gruplarındaki kadınların; toplumdaki işsizlik krizlerine, ayrımcılığa ve hatta kendi kültürel engellerine rağmen işgücüne katılma oranları yerli kadın nüfustan çok daha hızlı artmaya başladı. Bu durumdaki kadınların kurulan etnik işletmelerde ücretsiz aile emeği ya da enformel işletmelerde gönüllü kaçak emeği olarak işgücüne dahil olmaları sıkça rastlanan bir durumdur (Köksal, 1986:113).

Almanya'daki Türk aileleri üzerinde yapılan bir araştırmada kadının öncü olarak geldiği göç türünde göze çarpan bir takım farklılıklar şu şekilde saptanmıştır. Kadının öncülük ettiği zincirleme göç sürecinin, aile içinde ve yakın akrabalar arasında görüşmelere ve tartışmalara yol açtığı anlaşılmaktadır. Yalnızca eşin ve yakın akrabaların zoru ile istemediği halde yapılan önceden gidişlerin çok seyrek olduğu görülmüştür. Yeni topluma uyum sürecinde en yoğun değişme bu göç türünde yaşanmıştır. Kadınların otonom karar verme ve görev yerine getirme açısından üstün ve yetkin oldukları dönem yerini zamanla erkeğin önce geldiği ailelerde gözlenen kadının pasifize edildiği davranış biçimlerine terk etmektedir. Bu değişme eşler arasındaki ilişkilerde ve çocuk yetiştirmede bir takım çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur (Nauck ve Özel, 1986:34).

Yine ilk nesil Türk kadınları arasında, Türkiye’de edindikleri eğitim ve becerilerini Almanya’da vasıf gerektirmeyen işlerde kullanamadıklarından bu birikim ve enerjilerini aktarabilmek için kendi işlerini kurmayı bir fırsat olarak görenler mevcuttur. Kendi işini kurma eğilimi, göçmen kadınlar arasında, işsizlik risklerine ve toplumdaki ayrımcı uygulamalara bağlı olarak yükselmektedir. Kadınların bu eğiliminde, etnik müşteri potansiyeline güvenme, ilerleyen yaşlarda emek piyasasına yeniden girme güçlüğü gibi etkenler söz konusudur. Özellikle Türkiye’den diplomaları ile gelen göçmenlerin, imalat sektöründeki işlerinden bir kez çıkarıldıktan sonra tekrar istikrarlı bir iş bulmaları oldukça güçtür (Wilpert, 2007:168).

3.2. Türk Kadınlarının Genel Durumu

Bu bölümde, Almanya’daki Türk toplumuna ait niceliksel ve niteliksel bilgiler Türk kökenli kadınlar özelinde demografik yapıları, eğitim ve çalışma hayatındaki konumları yapılan alan araştırmalarından ve resmi istatistiklerden yararlanılarak incelenmiştir.

3.2.1. Niceliksel Durum

Almanya'nın son yıllarda kadınlar yönünde artış gösteren 82,3 milyonluk nüfusunun yarısından fazlasını (42 milyon) kadınlar oluşturmaktadır. Tüm göç geçmişi olanların toplam nüfus içindeki oranı %19'a, Türk vatandaşlarının tüm göçmenler içindeki oranı %27'ye karşılık gelmektedir. 854.868'ini kadınların oluşturduğu toplam 1.688.000'lik nüfusuyla Türkler Almanya'daki en büyük göçmen grubudur. Bu büyük payla Türkler Alman nüfusunun %2.5'ini oluşturmaktadır (Bundesagentur für Arbeit, 2009).

Tablo 8. Türk Nüfusunun Cinsiyetlere ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (31.12.2006)

	0-15	15-35	35-45	45-65	65 ve yukarı
Kadın	152.563	354.008	178.667	157.139	78.484
Erkek	143.210	308.798	141.901	174.102	49.959
Toplam	295.773	662.806	320.568	331.241	128.443

Kaynak: ÇSGB Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Raporu, 2007

Göç sürecinin ilk yıllarında erkeklerin hakim olduğu Türk nüfus yapısı bugün dengelenmeye yakın bir noktadadır. Almanya'daki toplam 2.7 milyonluk Türk (Alman vatandaşlığına geçenler dahil)nüfustaki kadın oranı 1961-67 yıllarında %13 civarındayken bugün bu oran aile birleşimi ve doğumlarla %48'e ulaşmış durumdadır.

Aynı oran Alman vatandaşlığına geçişte de söz konusudur. 2007 yılı itibariyle Alman vatandaşlığına geçen toplam 758.022 Türk arasında kadınların oranı %46.8'dir. Kadınların %55'inin 35 yaşın altında olması genç bir nüfus yapısına sahip olduklarını göstermektedir. Türk vatandaşlarının ortalama yaşı ise 34.6'dır (ÇSGB, 2007:24)

Tablo 9. Türk Vatandaşlarının Alman Vatandaşlarıyla Evlilikleri (1960-2004)

Yıl	Toplam	Kadın	Erkek
1960	83	12	71
1970	586	182	404
1980	3.765	426	3.339
1990	3.458	691	2.767
2000	5.784	1.464	4.320
2001	6.743	1.738	5.005
2002	7.625	1.983	5.642
2003	7.414	1.850	5.564
2004	6.700	1.800	4.900

Kaynak: TİSK Rapor, 2006

Birinci kuşak Türk kadınlarında çok az yaşanan Alman erkeklerle evlilik ikinci kuşak mensubu Türk kadınlarında artmaya başlamıştır. Federal İstatistik Dairesi verilerine göre, 1970'de 182 Türk vatandaşı kadın Alman erkeğiyle evliyken, 2004 yılı istatistiklerine göre 1.800 kadın Alman erkeğiyle evli görülmektedir. 1970'de 404 olan Alman kadınıyla evli Türk erkeği sayısı, 2004 yılında 4.900 kişiye çıkmıştır. Bir önceki yıla göre 2004 yılında görülen azalma, Alman vatandaşlığına geçen Türklerin bu istatistiklerde yer almamasından kaynaklanmaktadır. Sayıyı düşürücü bu etkenin dışında Almanlarla yapılan evliliklerin, Türk kadınlarında erkeklere göre daha az olsa da sürekli artış göstermesi kalıcı vatandaşlığın bir göstergesi kabul edilebilir. Almanya'da dünyaya gelen 1 milyon Türk çocuğunun 130 bini Türk-Alman evliliklerindedir (TİSK Rapor, 2006).

İstatistiklerde Türk kadınlarının Alman vatandaşı erkeklerle yaptıkları evlilikler dışında medeni durumlarını gösteren bir veri bulunmadığından yapılan araştırmaların verilerinden hareketle, yetişkin Türk kadınlarının %75'i medeni hallerini evli %20'si bekar ve %5'i dul veya boşanmış olarak beyan etmişlerdir. Tüm kuşaklar dikkate alındığında kadınlar arasındaki ortalama evlilik yaşı 21 iken genç kuşaklarda bunun

yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir. Yine bu araştırmanın verilerine göre 18-29 yaş arası genç kadınların %49'u evli değildir (TİSK Rapor, 2006).

3.2.2. Niteliksel Durum

Türk kökenli kadınların mevcut konumları demografik özelliklerinden sonra eğitim ve istihdamdaki durumlarına göre incelenmektedir.

3.2.2.1. Eğitim Bilgileri

Almanya'nın tartışmalı eğitim sisteminden yabancılar özellikle Türkler olumsuz etkilenmektedir. Bu sistemde yerli toplum, kendilerini yüksek statülü işlerin sahibi yapacak üniversite eğitimini almaya teşvik edilirken, göçmen kökenliler ara elaman düzeyinde kalacak meslek eğitimlerini almaya yönlendirilmektedir. Göçmenlerin iki dilli olma avantajı Almanya'da çocuk eğitimi için bir dezavantaj olarak gösterilirken Türk çocukları okul başarısızlıkları ve yeteneksizlikleri gerekçesiyle aşağı dereceli okullarda tutulmaya çalışılmaktadır.

Microzensus 2005³ Raporuna göre 25 yaşın altındaki Türk kökenli genç kızların okul çeşitlerine göre eğitim durumları şöyledir. Öğrencilerin %48'ini Hauptschule, %25'ini Realschule, %18'i mezun olmadan okullardan ayrılan ve %9'unu Abitur derecesine ulaşanlar oluşturmaktadır. Aynı yaş grubundaki Türk kökenli erkeklerin mezuniyet almadan okuldan ayrılma oranı dışındaki tüm oranlar kadınlar lehindedir (Karakışoğlu ve diğ.,2009:110).

Ayrımcı uygulamaların eğitim döneminde başladığı sistemde ilköğretim düzeyindeki yabancıların %43.3'ü Türk iken bu oran üniversite aşamasına gelindiğinde %13.5'e düşmektedir. Gençlerin özellikle genç kızların meslek eğitimi alma yönündeki motivelerinin yüksek olmasına karşılık ekonomideki dalgalanmalara bağlı olarak meslek eğitim yerlerinin azalması, okul diplomalarının görece düşüklüğü ve bazen de dil durumlarındaki yetersizlik nedeniyle Alman gençleriyle eşit fırsatlara sahip olmadıkları görülmektedir (Toksöz, 2003:8). Ancak önceki yıllara göre yüksek öğrenim görenlerin

³ Mikrozensus Almanya nüfusu hakkında bilgiler sunan genel nüfus araştırmasıdır. Bu genel araştırma çerçevesinde toplam nüfusun yüzde biri, yani sekiz yüz bin kişi üzerinde anket yapılır. 2005 yılında yapılan Mikrozensus araştırmasının özelliği ise, ilk defa vatandaşları göç kökenlerini baz alarak ayırmasıdır.

sayılarında bir iyileşmeden söz edilebilir. Bu oranlar 2002 yılında Almanya'da çalışan Türkler için; %46 ilköğretim mezunu sadece %7 yükseköğretim sahibi olduğu şeklindeydi (Yaprak, 2008:8). Mezun olunan okul düzeyinin kişinin istihdam edildiği pozisyonu etkilediği düşünüldüğünde Türklerin daha çok emek yoğun ve düşük statülü işlerde çalışmaları kaçınılmaz olmaktadır.

Türkler arasında cinsiyet temelli bir değerlendirme yapılırsa Almanya'da Türk göçmenler arasında kadınların erkeklere nazaran daha yüksek oranda Alman eğitim sisteminden geçtikleri görülmektedir. Bu durumun oluşmasında genç Türk nüfusunun kadınlar açısından artı yönde olması etkilidir. Alman eğitim sisteminde üniversiteye geçişin şartı olan Abitur derecesine ulaşan kadın oranı erkeklerden oldukça yüksektir. Almanya üniversitelerinde eğitim gören Türk öğrencisi sayısı 36.000 sınırını aşmıştır. %95'nin tamamen Almanya'da doğmuş ya da okula gitmiş genç öğrencilerden oluştuğu bu grup içinde üniversiteye giden kadın sayısı ise, gün geçtikçe artmaktadır. Alman üniversitelerinde eğitim gören göçmen Türk gençlerinin 1982-83 döneminde %14, 1990-91 döneminde %27'sini oluşturan kadınların oranı bugün yaklaşık %38'e ulaşmıştır. Türk kadınlarının eğitim alanındaki durumlarına; kadın-erkek rollerine dair gelenekçi düşünce, erken yaşta evliliklerle meslek eğitimlerini yarıda bırakma, üçüncü kuşağın önceki kuşaklara nazaran umutsuzluk içinde olması, öğretmenlerin önyargıları, yerli toplum karşısında etnik, Türk erkekleri karşısında yaşanan cinsiyet ayrımcılığı gibi nedenler etki etmektedir (TİSK Rapor, 2006)

3.2.2.2. İstihdam Bilgileri

A. Çalışanlar

Ekonominin yapılanma sürecinde istihdamın imalat sektöründen hizmetler sektörüne kaymasına bağlı olarak bu süreçten göçmenler Almanlara kıyasla çok daha olumsuz etkilenmişlerdir. İşsiz kalan nüfusun uzun süre iş piyasasından uzak kalması kadınların dil ve mesleki eğitim yetersizlikleri sebebiyle iş aramaya cesaret edememeleri iş gücüne katılım oranını iyice düşürmüştür. Yine işe alımlardaki eşit olmayan tavır göçmenlerin istihdamını olumsuz etkilemektedir. Hollandalı işverenler üzerinden yapılan bir araştırma, aynı vasıfta iki insandan birine karar verirken işverenlerin %36.1'inin yabancı istihdamını tercih etmediklerini göstermektedir (Toksöz, 2006:70).

İşgücüne katılımın Alman kadınlara oranla göçmen kadınlarda daha düşük olmasının bir diğer nedeni ise, Alman kadınların evlilik yaşının yükselmesiyle doğum yaşının artmasıdır. Çocuk sayısının azlığı dolayısıyla 20-49 yaş arasında işgücüne katılım Almanlarda %80 iken bu oran çocuk sahibi olduklarında çalışmaya daha sık ara vermeleri, gelir getirici çalışmayı daha az önemsemeleri nedeniyle göçmenlerde %50-60 civarındadır. Yine piyasada önceliğin Almanlara ve AB üyesi ülke yurttaşlarına verilmesi AB dışı ülkeden gelen göçmenlerin özellikle kadınların iş bulma noktasındaki ümitsizliklerini arttırmaktadır (Toksöz, 2006:149).

Tablo 10. Çalışan Türk Vatandaşlarının Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı (30.06.2007)

Yaş Grubu	Kadın	Erkek	Toplam
20 yaş altı	7.813	10.813	18.620
20-25	19.309	31.267	50.576
25-30	20.098	53.536	73.634
30-35	20.623	64.944	85.567
35-40	21.287	59.947	81.234
40-45	18.943	57.723	76.666
45-50	11.458	26.557	38.015
50-55	8.590	16.804	25.394
55-60	7.275	10.888	18.163
60-65	2.305	7.013	9.318
65 ve üstü	249	591	840
Toplam	137.950	340.077	478.027

Kaynak: ÇSGB Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Raporu, 2007

Tablodan da anlaşılacağı üzere Türk kadınları göç sürecine dahil olmaları oranında iktisadi hayata katılım sağlayamamışlardır. 2007 yılı verilerine göre sosyal sigortalı olarak çalışan Türk kadınlarının sayısı 137.950 ile toplam Türk çalışanlarının %28.9'una Türk erkeklerininse %40.6'sına karşılık gelmektedir. Bu karşılaştırmalar Almanlar kadınları için yapıldığında; Almanya'daki tüm çalışanlar içinde Alman kadınların çalışma oranı %44'e, çalışan Alman erkeklerine oranı ise %84'e karşılık gelmektedir (Bundesagentur für Arbeit, 2009).

Yine aynı yılın verileri incelendiğinde Almanya genelinde tüm kadınların çalışanlar içindeki oranı %45.4 düzeyindeyken, Almanya'daki yabancı kadınlarda bu oran % 36.9'dur.

Microzensus 2005 Raporuna göre mevcut ya da önceki durumda Türk kökenli kadınların %28'ini çalışanlar, %8'ini işsizler, %2'sini aktif olarak iş arayanlar, %62'sini herhangi mesleki hareketlilik göstermeyen pasif nüfus oluşturmaktadır (Karakaşoğlu ve diğ., 2009:134).

Raporadan Türk kökenli kadınların meslek eğitimlerini tamamlayarak iş piyasasına dahil olanlarının %55.7'si 25-35 yaş arasında, %53.1'i 35-45 yaş arasında olduğu görülmektedir. Göç geçmişine sahip olmayanlarda bu oran %75'lere çıkmaktadır. İşsizlik meslek eğitimi olan 25-35 yaş arası Türk kökenli kadınlarda %9'dur (Karakaşoğlu ve diğ., 2009:143).

Meslek eğitimi olmayan aynı yaş grubuyla meslek eğitimi olanların işsizlik oranının eşit olması, meslek eğitimi olan kadınların %32'sinin herhangi bir mesleki faaliyet içerisine girmeyerek pasif nüfus olarak kalması, üniversite mezuniyeti olanların yalnızca %65'inin iş yaşamına dahil olması Türk kadınlarının istihdam problemini eğitimlerinden bağımsız olarak ortaya koymaktadır. Ya da kadınların çalışma istek ve arzusunda olmadıklarının bir göstergesidir. Bu konunun başka bir çalışma kapsamında araştırılmaya ihtiyacı vardır.

Aynı rapora göre meslek eğitimi olmayan Türk kökenli kadınların %30'u çalışmakta, %9.6'sı işsiz, %57.8'i herhangi bir mesleki faaliyet içerisine girmeyen pasif nüfustur. Bu şekilde herhangi bir meslek eğitimi olmaksızın çalışan Türk kökenli kadınların %41'i 35-45 yaş aralığındadır 25-35 yaş aralığındaki oranın %28'le görece düşük olması iki sonucu ihtimalli kılmaktadır. Bu yaş aralığındaki kadınlar daha çok meslek eğitimi almıştır ya da iş piyasası meslek eğitimi olmayan yeni nesillere kapılarını kapatmaktadır. Meslek eğitimi olmayan kadınlarda işsizlik her iki yaş grubu içinde %10'dur. Yine pasif nüfus 25-35 yaş arasında %59, 35-45 yaş arasında %46'dır (Karakaşoğlu ve diğ.,139-141-143).

B. Mesleki Statü

Almanya'da meslek seçimine hala baskın biçimde toplumsal cinsiyet temeli üzerinden karar verilmektedir. Kadınlara göre orta sırada bir nitelik düzeyindeki nüfusun yarıdan çoğu doktor asistanı, ofis sekreteri, perakendeci mağazalarda memur, dişçi asistanı ve kuaför olmak üzere en çok 5 ortak iş yakalar. Bu cinsiyet ayrımcılığı temelli iş seçimi alınan eğitim oranında da değişmemektedir. Kadınların erkeklerden daha fazla okula devam etmeleri ve daha yüksek dereceler almaları aynı ölçüde kadınlara daha iyi iş olanakları sunmamaktadır. Kadınlar hala daha düşük ücretli işlerde ve daha belirsiz iş konumlarında bulmakta ve nadiren üst konumlara gelmektedir (Kraus, 2006:81).

İmalat sektörünün daralmasıyla hizmetler sektöründeki göçmenlerin oranı birincil hizmet sektöründe olmak üzere artmıştır. Göçmenler daha çok birincil hizmet sektörü faaliyetleri olan vasıfsız ve kısmi zamanlı işlerde istihdam edilmiştir. Göçmen kadınların %36'sı kısmi zamanlı faaliyetlerde (temizlik, perakende ticaret, restaurant) çalışırken Alman kadınlarda bu oran %12'dir. İkincil hizmet sektörü faaliyetlerinde (sigortacılık, kredi kuruluşları, bilimsel çalışmalar) ve devlette çalışan göçmenlerin oranı ise çok azdır (Toksöz, 2006:150)

Almanya'da çalışan Türk kökenli göçmenlerin %52'si vasıfsız işlerde, %16'sı kalifiye eleman olarak %20'si ise sözleşmeli (*Angestellte*) eleman olarak çalışmaktadır (Kızılocak, 2008:73). Türk vatandaşlarının yoğun olarak çalıştığı sektörler ise imalat sanayi, arsa ve emlak işleri, ticari faaliyetler, ulaştırma ve iletişimdir. 2007 yılı itibariyle Almanya'da faaliyet gösteren Türk işletmelerinin sayısı 70.300'dür. Ortalama 4.7 kişilik istihdamın sağlandığı işletmeler yoğun olarak perakende ticaret, hizmetler sektörü ve gastronomi alanında faaliyet göstermektedir. Almanya'da her on Türk hanesinden biri geçimini serbest çalışma yoluyla sağlamaktadır (ÇSGB Rapor, 2007). Meslek eğitimi alan gençlerin ise en fazla yöneldikleri sektör ise endüstri ve ticarettir. Çalışılan sektörlerle ve yapılan işlere bağlı olarak Türk vatandaşlarının diğer yabancılara göre iş kazası ve meslek hastalığına uğrama oranı yüksektir. 2006 yılında yabancı çalışanların iş kazası ve meslek hastalığına uğrama oranı %02.8 iken bu oran Türk vatandaşlarında %05'tir (ÇSGB, 2007:34).

Türk kadınlarının mesleki durumlarına göre dağılımı; %4.9'u serbest meslek sahibi, %19.5'i memur, %8'e yakını meslek eğitimi elemanı ve geriye kalan % 67,5'inin işçi

olduğu şekliindedir (TİSK Rapor, 2007). Çalışan Alman kadınlarının sadece %17'si işçi iken, göç geçmişli çalışan kadınların %39.2'si, Türk pasaportlu kadınların da %54,9'u işçi olarak çalışmaktadır (North Rhine-Westphalia Report, 2010).

Çalışan kadınların özellikle genç yaşlardakilerin erkeklere kıyasla daha fazla memuriyet tarzında işlerle meşgul oldukları görülse de uzman statüsünde çalışan kadına az rastlanmaktadır.

Kendi işinin sahibi olma eğilimi göç geçmişi olan kadınlarda Alman kadınlarından daha yüksektir. Yine göç geçmişi olan 125.000 bağımsız iş sahibinin %28.8'i kadınlardır. Kendi işinin sahibi Türk kadınları Almanya'daki Türk işletmelerinin %24'ünü oluşturmaktadır. Alman vatandaşlığına geçen göçmen kökenli kadınlar arasında serbest çalışma oranı %7.5, Alman kadınlarında %6.6, Alman vatandaşlığına geçen Türk kökenli kadınlarda %7.1 ve sadece Türk vatandaşlığına sahip kadınlarda %4.4'tür (North Rhine-Westphalia Report, 2010). Alman vatandaşlığına geçen kadınlar kendi ayakları üstünde durma isteğiyle ortalama rakamları aşan bir girişimci eğilimi göstermektedir.

C. Çalışma Şekilleri

Küreselleşmenin endüstri ilişkilerinde yarattığı değişimle birlikte gündeme giren işgücü piyasasındaki esnekleşme günümüz çalışma yaşamının odak konularındandır. Kimi görüşe göre esnek çalışma, istihdamın artırılarak sosyal refahın yaygınlaştırılmasında öncelikli bir araçken, kimi görüşe göre ise ekonominin istikrarsızlaşmaya başladığı dönemlerde çalışma saatlerinin ve işgücünün buna uyarlanmasıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü, yarı zamanlı çalışmayı “işçi ile işveren arasında karşılıklı anlaşma ile oluşan ve normal iş süresinden daha az olan düzenli çalışma,, olarak tanımlamaktadır. Kısmi süreli çalışmayı diğer çalışma modellerinden ayırmada üç unsur üzerinde durulmaktadır. Bunlar; süre, süreklilik ve serbest iradedir (Zengingönül, 2003:158-163).

Gelişmiş ülkelerde standart dışı istihdam artarken gelişmekte olan ülkelerde ise kayıt dışı istihdam artmaktadır, her iki durumda çalışma koşulları açısından negatif uygulamaları içermekte ve bu uygulamalardan bu çalışma biçimlerinde en fazla istihdam edilen kadın işgücü etkilenmektedir. Standart dışı çalışma uygulamalarının

arttığı AB'ye üye ülkelerde özellikle kısmi zamanlı çalışma biçimi yaygınlaşmaktadır (Koray, 2005:202).

Günümüzde kısmi zamanlı çalışma en fazla kadın işgücü tarafından tercih edilmektedir. Çalışma yaşamı ile aile yaşamının uyumlaştırılmamış olması ve ev içi sorumluluklar olarak tanımlayabileceğimiz yeniden üretim ve bakım faaliyetleri kadın üzerinde toplumsal bir sorumluluk olarak tanımlandığından kadınların esnek çalışma biçimlerinde istihdam edilmesi kadınlar için iş yaşamında dezavantajlara neden olmaktadır (Hermans, 2001:12). Ancak sosyal politika uygulama maliyetlerinin karşılanmasında gittikçe güçlük çekilen Almanya'da esnek çalışma modeli verimli bir çözüm olarak uygulanmaktadır. Yarı zamanlı çalışma biçiminin bir tercih olup olmadığı noktasında yapılan bir araştırma Almanya'da yarı zamanlı çalışanların yalnızca %8 inin tam zamanlı çalışma isteğinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu şekilde çalışanların %92'si yarı zamanlı çalışma şeklini kendi isteğiyle tercih etmektedir (Zengingönül, 2003:165).

Esnek çalışma biçiminin yaygın olduğu Almanya'da tüm erkekler içinde yarı zamanlı çalışanların oranı %7.7 iken, bu oran kadınlarda %40'a çıkmaktadır. Yine tüm göçmenler için %18 olan yarı zamanlı çalışma oranı tüm Türk vatandaşları için %29.2 ile bu gruplar içindeki en yüksek oran olmaktadır. İşgücüne katılım oranı tüm kadınlarda artmakta, ancak bu artış yarı zamanlı ve düşük ücretli işlerde olmaktadır. Yarı zamanlı işlerde çalışan bir kadının aldığı saat ücreti tam zamanlı çalışan bir erkeğin saat ücretinden ortalama 4 Euro daha düşüktür (Statistisches Bundesamt Deutschland, 2009). Kadınların çocuk bakımı ve ev işlerinin sorumluluğunu üstlenmeleri bu çalışma şeklini tercih etmelerinde rol oynamaktadır.

D. Ücretler

Emek piyasası tüm dünyada olduğu gibi Almanya'da da toplumsal cinsiyet ayrımcıdır. Hala erkek becerileri kadınların oluşturduğu becerilerden genelde daha yüksek ücret alır ve daha üst bir konuma sahip olur. Bu durum aynı zamanda çoğunlukla kadınların seçtiği işlere daha düşük ücret ödenmesi ve gerçek bir kariyer için pek fazla seçenekleri olmaması anlamına gelir. Yine kadınlar için bir başka dezavantajlı durumsa kadınların çocuk bakma dönemi sonrası tekrar mesleğe geri döndüklerinde maaşlarında düşüşle karşılaşmaları ve kariyerlerinin riske girmesidir (Kraus, 2006:81).

Hala yüksek oranda fizik gücü gerektiren mavi yakalı meslekleri icra eden göçmen işgücü düşük ücretlerle çalışmaya devam etmektedir. Hesaplamalar göstermektedir ki Türkler Almanların kazandıklarının %73'ünü ve diğer yabancıların %76'sını kazanmaktadır (Goldberg ve diğ., 1995:10).

Almanya'da kadınlar yüksek eğitim sahibi ve kalifiye olmalarına rağmen erkek meslektaşlarına oranla %23 oranında daha az kazanmaktadırlar. Ülkede tipik bayan mesleklerine erkeklere yönelik mesleklere kıyasla daha az para ödenmektedir. 2006 yılında brüt saat ücret erkek için 17.99 Euro olurken bu rakam kadınlarda 13.91 Euro'dur. Farkın en yüksek olduğu sektörler %30 ile hizmetler, %29 ile kredi ve sigortacılık ile %28 ile imalat sektörüdür. Buna karşılık en düşük fark %5 ile madencilik, %9 ile iletişim ve %13 ile otel ve restoran hizmetlerinde olurken bu sektörlerde istihdam edilen kadın oranı yalnızca %7'dir. Kadınlarinsa erkeklerden daha fazla ücret aldığı bir sektör bulunmamaktadır (Statistisches Bundesamt Deutschland, 2009).

Tüm faaliyet alanları dikkate alındığında 2007 yılı verilerine göre Türk vatandaşları için ortalama brüt saat ücreti erkeklerde 16,94 kadınlarda ise 14,50 Euro'dur (ÇSGB, 2007:31). Cinsiyet temelli bu ayrımcılığın yanında Türk kadınları için kökene bağlı ayrımcılıkta söz konusudur. Ücret adaletsizliğinden göçmen kadınların daha olumsuz etkilenmesinde yabancı diplomaların tanınmaması büyük rol oynamaktadır. Göçmenleri ucuz işgücü olarak algılayan bu yaklaşımın göçün ilk yıllarındaki uygulamalardan bu yana azalarak ta olsa kendini hala koruduğu söylenebilir.

E. İşsizlik

Başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde ekonominin yeniden yapılanması sürecinde değişen anlayışla istihdam imalat sektöründen hizmet sektörüne kaydırıldı. Bu durumdan da daha çok imalat sektöründe çalışan yabancı işgücü daha olumsuz etkilenmektedir. Firmaların yabancı işgücü çalıştırmadaki gönülsüzlüğü işçi çıkarmalarda önceliği yabancılara karşı kullanmaları da yabancılar arasındaki işsizlik oranını artırmaktadır. Yabancı işgücü istihdamına verilen yerin azalması bu kesimdeki işsizlerin sayısını da olumsuz etkilemektedir. Bununla ilgili Berlin'de imalat sanayine ait 79 işletme üzerinde yapılan bir araştırma göçmen işçilerin konjonktürel ve yapısal

değişikliklerde ne biçimde etkilendiğini, bunlardan da en çok kaybedenlerin Türk kadınları olduğunu belirtmektedir (Toksöz, 2006:73-74).

Tablo 11. Türk Vatandaşlarının Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre İşsizliği (31.12.2006)

Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın
15-19	4.269	2.393	1.876
20-24	13.045	7.632	5.423
25-29	27.669	17.822	9.847
30-34	34.235	20.805	13.430
35-39	30.144	16.886	13.258
40-44	25.866	15.538	10.328
45-49	14.260	7.931	6.329
50-54	13.402	6.080	7.322
55-59	12.161	4.839	7.322
60-64	1.952	761	1.191
Toplam	177.003	100.687	76.316

Kaynak: ÇSGB Faaliyet Raporu, 2007

Türk kadınları Almanya'da çalışan kadınlar arasında işsizlikten en fazla etkilenen kesimdir. Tabloda verildiği üzere Türk vatandaşları arasında 100.687 erkek işsize karşılık 76.316 kadın işsiz bulunmaktadır. Tüm Türk işsizler içinde kadınların oranı %42'dir (TİSK Rapor, 2006). 2006 yılına ait bu veriler 2004 yılı ile karşılaştırıldığında Türk kadınları adına olumsuz bir tablo karşımıza çıkmaktadır. 2004 yılında 111.284 olan erkek işsiz sayısı 2006 yılına gelindiğinde düşüş gösterirken, aynı yıl 57.379 olan Türk kadın işsiz sayısı yaklaşık %30 oranında artış göstererek 75.505'e ulaşmıştır. 2004 yılı verilerine göre Türk kadınları arasındaki işsizlik %24.8'dir.

2008 yılı istatistiklerinde yer aldığı üzere Almanya'da %8,1 olan genel işsizlik Alman vatandaşı olanlarda %7,4, göçmenlerde %16,7'ye Türk vatandaşlarında ise %32'ye çıkmaktadır. Bu işsizlerin içinde meslek eğitimini tamamlamamış olan Almanların oranı %37,9 iken tüm göçmenlerde bu oran %77,1'dir (Bundesagentur für Arbeit, 2009). İşsiz Türklerin %90'ından fazlasını vasıfsız işçiler oluşturmaktadır. Bu oranın yüksekliğinde ayrımcılık, eşitsizlik, dil yetersizliği gibi nedenlere bağlı olarak meslek eğitimi alan Türk gençlerinin sayısının az olması etkilidir.

BÖLÜM 4. ALMANYA'DA TÜRK KÖKENLİ KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINA KATILIMINA İLİŞKİN ALAN ARAŞTIRMASI: BREMEN EYALETİ ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Amacı

1961 yılında iki ülke arasında imzalanan işgücü anlaşmasının sonucu olarak, Türkiye'den Almanya'ya işgücü ihracı ilk etapta erkek işçi göçü şeklinde gerçekleşirken ilerleyen yıllarda kadın işgücüne duyulan talebin artmasıyla Türk kadınları da Alman iş piyasasında yer almaya başlamışlardır. Türk kadın göçünün yoğun olarak yaşandığı aile birleşimi göçünde iş yaşamına katılım, ilk yıllarda çalışma izinlerinin olmaması gibi yasal engeller nedeniyle göçe oranla düşük olmuştur. Göçün kalıcı hale gelmesiyle işçi ailelerinin Türkiye'den gelen ve Almanya'da dünyaya gelen çocuklarının Alman eğitim sisteminden geçmelerinin bir sonucu olarak Türk kökenli kadınlar yeniden iş piyasasına artan şekilde dahil olmuşlardır.

Araştırmada gerek işçi olarak, gerek aile birleşimi ya da evlilik göçüyle, gerekse işçi ailelerin çocukları olarak Alman iş piyasasında yer olan kadınların çalışma hayatına dair düşünce ve tecrübeleri incelenmiştir.

Bu genel amaç doğrultusunda temel olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Türk kökenli kadınları çalışmaya iten ve teşvik eden en önemli etkenler nelerdir?
- Türk kökenli kadınların işlerinden duydukları memnuniyet ve nedenleri nelerdir?
- Türk kökenli kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
- Göç geçmişine sahip olmaları çalışma yaşamında bir dezavantaj mı?
- Türkiye'ye dönüş yapma ve çalışma konusunda düşünceleri nelerdir?

Bu temel sorulardan hareketle Türk kökenli kadınların Alman iş piyasasındaki konumlarına dair aşağıdaki varsayımların geçerliliği ortaya konacaktır.

- Türk kökenli kadınlar Almanya'da çalışma hayatına katılmaktadır.

- Çalışma yaşamına katılım gönüllü değil zorunluluktan kaynaklanmaktadır.
- Özellikle düşük statülü işlerde çalışılmaktadırlar.
- Türk kadınları iş hayatında ayrımcılığa uğramamaktadır.
- İşyerlerinin en büyük problemini uyum oluşturmaktadır.
- Yetki ve sorumluluk dağılımında bir ayrımcılık yoktur.
- Ücretler açısından bir farklılık söz konusu değildir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Araçları

Türk kökenli kadınların çalışma hayatına dahil oluşlarının incelendiği araştırmada kullanılan Ek-1'de yer alan mülakat formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türk kökenli kadınların demografik ve kişisel bilgileri, ikinci bölümde çalışma yaşamına giriş süreci ve üçüncü bölümde çalışma hayatına dair ucu açık sorular yer almaktadır.

Araştırmada kapalı uçlu sorulara verilen yanıtların gerçek durumunu tam olarak yansıtamayacağı ve kaynak kişinin güdülenmede yetersiz kalabileceği düşüncesiyle anket yöntemi yerine açık uçlu soruların yer aldığı mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Derinlemesine mülakatla birlikte gözlem de araştırmanın diğer veri toplama aracıdır.

4.3. Araştırmanın Süreci

Araştırmanın uygulanma safhasından önce yapılan çalışmalarından istifade etmek üzere Almanya ve Bremen genelinde faaliyetlerini yürüten resmi kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla⁴ irtibata geçilmiştir. Çalışmalar çerçevesi geniş tutulmak istendiğinden ve finansal bağılayıcılığın birincil olarak göçmenler onun özelindeyse Türk toplumu

⁴ T.C.Hannover Başkonsolosluğu Çalışma ve Sosyal Güvenlik Ateşeliği
Bremen İstatistik Dairesi (*Statistisches Landesamt Bremen*)
Türkiye Araştırmalar Merkezi
Göçmen Kadınlar Birliği
Bremen Türk Toplumu
Bremen Göçmen Kadın Danışma Ofisi (*Migrantinnenrat-Migra-Bremen e.V.*)
Bremen Uluslar arası Sosyolojik Araştırmalar Merkezi
Bremen İş ve Ekonomide Kadın Vakfı (*Frauen in Arbeit und Wirtschaft e.V.*)

esas alınarak yapılmaktadır. İstatistiklerin resmi vatandaşlık baz alınarak yapılıyor olması Alman vatandaşı olan Türkler hakkındaki verilerin sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Türk toplumuna ilişkin bilgiler için yapılan uygulama esaslı çalışmalardan yararlanılmıştır.

Araştırmanın uygulama aşamasını oluşturan mülakatlar, her bir örneklem için, önceden randevu alınmak suretiyle birebir görüşmeler şeklinde gerçekleşmiştir. 64 çalışan Türk kökenli kadınla Nisan-Eylül 2009 tarih aralığında 1-2 saat arasında değişen sürelerde kendilerince belirlenen ev ya da iş yeri ortamında yapılan mülakatlarda ses kayıt cihazı kullanılmış ve çözümlenmeleri yapılmıştır. Bunun yanında akademik ya da sosyal alanlarda çalışmalarda bulunan Prof. Dr.Yasemin Karakaşoğlu, Zerrin Dallhof ve Halime Cengiz ile konuya dair röportajlar yapılmıştır.

4.4. Araştırmanın Örnekleme

Tesadüfi örneklem metodunun kullanıldığı araştırmanın yapıldığı Bremen Eyaleti, Bremen ve Brementhaven şehirlerinden oluşmaktadır. Toplam nüfusu 661.866 olan eyaletin yabancı nüfusu 83.497'dir. Eyaletin Türk nüfusu Alman vatandaşlığına geçen Türklerle birlikte 36.513 olarak ifade edilmekte ve toplam nüfusun %5.5'ine karşılık gelmektedir (Bremen Institut für Arbeit, 2007). Resmi vatandaşlık baz alınarak belirlenen 29.389'lik Türk vatandaşı nüfusunun 13.737'sini kadınlar oluşturmaktadır.

Türk vatandaşı erkeklerin sosyal sigortalı olarak çalışma oranları %26 iken bu oran 1.914 kişiyle Türk vatandaşı kadınlarda %13'e düşmektedir. Vatandaşlık bilgileri mülakat öncesinde bilinmeyen örneklemin 33'ünü Türk vatandaşı kadınlar, 19'unu Türk kökenli Alman vatandaşı kadınlar ve 12'sini çifte vatandaşlığa sahip kadınlar oluşturmaktadır. Alman vatandaşlığına ve çifte vatandaşlığa sahip olanlar Türk vatandaşları için verilen istatistiklerde yer almamaktadır. İstatistiklerde örneklemin yalnızca %50' lik kısmının yer aldığı bilgisinden hareketle çalışan Türk kökenli kadınların sayısının bu sayıların çok üzerinde olduğu söylenilebilir.

4.5. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma Bremen Eyaleti'nde yaşayan Türk kökenli kadınlardan en az son 1 yıldır çalışma hayatına dahil olanlarının kişisel bilgi ve iş hayatlarına dair görüşlerinin alınmasıyla sınırlıdır.

4.6. Araştırmanın Bulguları

Yapılan araştırmaya ilişkin bulgular, “Türk kökenli kadınların tanıtıcı özellikleri”, “çalışma yaşamına giriş süreci” ve “çalışma yaşamına dair bilgiler” olmak üzere üç bölümde değerlendirilmiştir.

4.6.1. Türk Kökenli Kadınların Kişisel ve Demografik Özellikleri

Bu bölümde araştırmaya katılan Türk kökenli kadınların⁵ tanıtıcı özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 12 ile Tablo 25 arasında sunulmaktadır.

Tablo 12. Türk Kökenli Kadınların Vatandaşlık Bilgileri

Türk	33
Alman	19
Çifte Vatandaş	12

Mülakat gerçekleştirilen 64 kadının 33'ü aşağıdaki tabloda ifade ettikleri nedenlerle Türk vatandaşlığında kalmayı, 31'i ise Alman vatandaşlığına geçmeyi tercih etmiştir. Almanya'da yaşayan Türk kökenlilerin yaklaşık %22'sinin Alman pasaportuna sahip olduğu verisine dayanarak araştırmaya dahil olan kadınlardaki (%48) bu oranın yüksekliği, çalışan Türk kadınlarının Almanya'ya olan resmi bağlarının daha kuvvetli

⁵ Araştırmaya katılan kadınlar resmi olarak Türk vatandaşı, Alman vatandaşı ya da çifte vatandaşlık sahibi kadınlar olduğundan hepsi için “Türk kökenli kadınlar” ifadesinin kullanımı uygun görülmüştür. Alman vatandaşlık yasası, anne babasından biri Alman vatandaşı olan çocuk Alman vatandaşı olur ilkesinin yanında, 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere anne babasından biri 8 yıldır Almanya'da yasal olarak yaşayan ve son 3 yılında süresiz oturma iznine sahip olan yabancı anne babanın Almanya'da doğan çocuğuna otomatikmen Alman kimliği verilmesini kapsamaktadır. Bu çocuklar doğuştan itibaren tüm hak ve görevleriyle Alman vatandaşı olmakta anne babalarının tabii oldukları vatandaşlığı da, 18 yaşına geldikten 5 yıl içinde ait olmak istedikleri vatandaşlığı resmi makamlara bildirinceye kadar korumaktadır. (Vatandaşlık Yasası I.Bölüm 23 Temmuz 1999 tarihli BGBI. IS. 1618 v.d. Değişiklik).

olduğunu göstermektedir. Alman vatandaşlığına geçme işlemlerini 2000 yılı öncesinde gerçekleştiren 12 kişi çifte vatandaşlık hakkına sahip olurken, 2000 yılı sonrasında vatandaşlık başvurusu yapan 19 kişi için bu hak söz konusu olmamış ve Alman vatandaşlığında kalmışlardır⁶.

Tablo 13. Vatandaşlık Tercihinde Etkili Olan Nedenler

Yurtdışı seyahatlerimde gerek vizede gerekse yolculuk esnasında AB uyruğunda olmadığım için yaşadığım sorunlar ve mağruz kaldığım ikinci sınıf muamele	11
Haklarımı daha kolay elde edeceğime inanıyorum	9
Çocuklarımın geleceği için ilerde etkili olur diye düşünüyorum	3
Almanya'da yaşayacaksam vatandaşı olmalıyım diye düşünüyorum	3
Eşimi Türkiye'den getirirken işlemlerin kolaylaşacağını düşündüm	2
Memur olabilmek için aranan vatandaşlık şartını yerine getirdim	2
Seçme hakkımı kullanmak istiyorum	1
Süresiz oturma ve çalışma iznim olduğundan Alman vatandaşlığına geçmeye gerek duymuyorum	15
Seçme hakkından başka avantajı olmadığını düşünüyorum	7
Biraz milliyetçi davranıyorum bu konuda Alman vatandaşı olmayacağım	3
Vatandaşlığa geçsem de kökenimden dolayı eşit muamele görmem zaten	3
Henüz vatandaşlık şartlarını yerine getirmedi	2
Sürekli Türkiye'ye döneceğim diye düşündüğümden gerek duymadım	2
İşlemler uzun sürüyor ve ücretini yüksek buluyorum sıcak bakmıyorum	1

Alman vatandaşlığına geçişte, Alman pasaportunun sağladığı seyahat serbestisi ve bu pasaportun sağladığı güçlü imaj ile Alman vatandaşı olmanın bir takım hakların elde edilmesinde avantaj sağlayacağı düşüncesinin en önemli belirleyiciler olduğu anlaşılmaktadır.

⁶ Alman vatandaşlığına kabul edilen kişi Türk vatandaşlığından çıkarılmaktadır. Daha önceki uygulamada Türk vatandaşlığını yeniden talep etme hakkına sahip olunabilirken Alman mercileri bu uygulamayı aldıkları yasal önlemlerle sonlandırmıştır. 2000 yılını baz alarak bu tarihten önce her iki vatandaşlığa sahip olan kişilerin bu hakları korunmuş 2000 yılından sonra vatandaşlık başvurusunda bulunanlar iki vatandaşlıktan birini tercih etmek zorunda bırakılmıştır.

Her ne kadar kadınlar eşit yurttaşlık haklarına sahip olunacağı inancıyla vatandaşlıklarını değiştirmiş olsalar da somut bazı yasal haklar (seçme hakkı, seyahat hakkı vs.) dışında hayatlarını kolaylaştırıcı önemli gelişmeler yaşamadıkları anlaşılmaktadır.

“Aslında değiştirmek istemiyordum ama mecbur kaldım. İşim dolayısıyla sürekli yurtdışına çıkmam gerekiyor. Kaç kez gittiğim hiç önemli değil o ülkeye her seferinde sorun çıkarıyorlar. İkinci sınıf vatandaş yerine koyuluyorsunuz gümrüklerden geçerken özellikle, rencide ediliyorsunuz.”(Ü:4, yaş:41, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

“Çok şey değişecekmiş gibi değiştirdim eşimin isteğiyle ama pasaport taşıma derdinden kurtulmaktan başka şu ana kadar bir avantajını görmedim.”(Üye:15, yaş:43, lise, evlilik yoluyla göç)

“Alman vatandaşlığı avantajlı sanılıyor iş başvurularında ama yinede Türklere en son sıra geliyor vatandaşlık sıralamasında. Şimdi de bunu kökeninize dayalı olarak yapabiliyorlar Tipini benzetmese adın ele veriyor seni yine. Vatandaşlığa geçmekle bir şey değişmiyor yani eşit olmuyorsun Almanlarla.”(Ü:28, yaş:43, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

Alman vatandaşlığını, süresiz oturma ve çalışma iznine sahip olduğu sürece avantajlı bulmamak ise Alman vatandaşlığının tercih edilmemesinin en önemli nedenidir. Göç alan diğer birçok ülkede olan çifte vatandaşlık hakkının burada da geçerli olmasını isteyen kadınlar, bunun sağlanması halinde Alman vatandaşlığını tercih etmelerinin kolaylaşacağını belirtmektedir. Kadınların vatandaşlık tercihlerinde tarihsel kimlik, gelenek ve kültürden uzaklaşma etkili olan duygusal nedenlerdir.

“Almanya'nın en kötü tarafı ikili vatandaşlığa müsaade etmiyor. Bu da toplumu iyice radikal olmaya itiyor duygusal olarak. Sizi tercihe zorladıkça Türklüğünüzden koparıyor gibi hissediyor insan. Bu bence Almanya'ya zarar veriyor çok derine inince.” (Üye:43, yaş:31, doktora, eğitim göçü)

Tablo 14. Türk Kökenli Kadınların Yaş Durumu

Yıl Aralığı	Kişi Sayısı
25-29	9
30-34	9
35-39	12
40-44	13
45-49	11
50-54	6
55-59	3
60-64	1

Araştırmaya katılan Türk kökenli 64 kadının yaş ortalaması 40,23'tür. AB-15 ülkelerinde Türkiye'ye nazaran daha yüksek olan çalışma yaşı ortalaması araştırma kapsamında ortaya çıkan sayıyla örtüşmektedir. Türkiye'de 36.3 olan çalışma yaşı ortalaması AB-15 ülkelerinde 40'tır. Türk kökenli kadınların %56'sı 35-49 yaş aralığındadır. Yaş ortalamasının yüksekliğinde, genç kadın neslinin yüksek öğrenime devam etme eğilimindeki artış ta etkili olmaktadır.

Tablo 15. Eğitim Durumu ve En Son Mezun Olunan Ülke

Okul Çeşidi	Türkiye	Almanya
İlkokul	8	1
Hauptschule-Realschule terk		4
Ortaöğretim Düzeyinde Okullar	9	6
Meslek Eğitimi(Ausbildung)		18
Üniversite		15
Üniversite Üstü Eğitim		3

Alman eğitim sisteminde 4 yıllık temel eğitimin ardından orta ve lise dengi okullar başarı düzeylerine göre sınıflandırılmaktadır. Alınan notlara ve verilen izinlere bağlı olarak ara sınıflarda bir diğer tür liseye geçişlerin mümkün olduğu sistemde en altta Hauptschule(5 yıl), bir ileri seviyede Realschule(6 yıl) ve en yüksek seviyede Gymnasium(8 yıl) bulunmaktadır. Göçmenler özellikle Türk kökenliler dil yetersizliklerine bağlı olarak başarı düzeylerinin düşük olduğu gerekçesiyle daha çok

düşük statülü mesleklere yönelmeyi olanaklı kılan okul çeşitlerinde tutulmaya çalışılmaktadır.

Ausbildung adı verilen meslek eğitimi lise düzeyinde alınan bu eğitimlerin sonrasında yapılmaktadır. Karne notlarının okunulan okul çeşidini belirlediği bu sistemde Hauptschule sonrasında alınan meslek eğitimi daha düşük meslek grupları (kuaförlük, terzilik. vb.) olmakta, Realschule sonrası alınan meslek eğitimi daha kalifiye mesleklere (büro hizmetleri, avukat yard., doktor yard. vb.) yöneliktir. Meslek eğitimi 3 yıl sürmekte haftada 2 gün teorik eğitim 3 gün ise şahsi başvurularla kabul alınılan işyerinde pratik eğitim alınmasına yöneliktir. Almanya'da meslek eğitimi oldukça önemsenmekte gençler yüksek oranda üniversite eğitimleri öncesinde bir meslek sahibi olmanın gereğine inanmaktadır.

Araştırmaya dahil olan kadınların 47'si en son Alman eğitim sistemi içinde bir okuldan mezun olurken, 17'si sahip oldukları eğitimlerin tamamını Türkiye'de almışlardır. Almanya'da eğitim alanların %90'ı en az lise dengi okullardan mezun olurken, eğitimlerini Türkiye'de alanlarda bu oran %53'e düşmektedir. Bunda Almanya'ya gerçekleşen göçün yapısına bağlı faktörlerin yanında Türkiye'den gerçekleştirdikleri göçün sonrasında yüksek öğrenimlerini Almanya'da tamamlayan kadınların birinci grupta yer almalarının da etkisi vardır. Türkiye'den lise denginde bir eğitim alan kadınların büyük çoğunluğu mezun oldukları lisenin çeşidi ya da sonrasında aldıkları enstitü düzeyindeki eğitimleri itibariyle mesleki yeterlilikleri olan vasıflı kadınlardır.

Kadınların yüksek öğrenime devam etmemelerinde okul başarılarına bağlı etkenlerin yanında ailelerin çocuklarının en kısa zamanda çalışmaya başlamalarını istemelerinin etkisi vardır. Ailedeki eğitim düzeyinin düşüklüğü ama bundan daha fazla yaşadıkları dönem itibariyle kendilerine örnek olacak ya da rehberlik hizmeti sunacak Türklerin sayılarının azlığı kadınlar içinde yüksek öğrenim alanların oranının daha fazla artmamasının en önemli nedenidir.

“Realschuleyi (lise) bitirdikten sonra meslek olarak ne yapacağımı bilemedim. Kimse yönlendirmedi bizi rehber yoktu yanımızda. Şimdi de okullarda pek fazla olduğunu sanmıyorum. Almancası iyi olmayan çocuk hemen en kötü okula yönlendiriliyor. Hocalarıma göre işçi çocuğuydum aynı sınıfta kalıp işçi olmalıydım bende. Benden hayırlısı olmazdı o zaman. Kendi yeteneklerimi

kendim keşfettim bu mesleği düşündüm ve eğitimlerimi kendim yönlendirdim, bu günlere geldim.”(Üye:4, yaş:41, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

Özellikle ikinci nesil Türk kökenli kadınlar, anne-babalarının Almanya'daki zorlu çalışma koşullarına bir tepki olarak daha mücadeleci ve idealist yetişmiştir. Anne-babaları dil bilmediği için çocuklar eğitimlerinin sorumluluğunu tek başlarına üstlenmişlerdir. Bu yalnızlık bazı kadınlarda özgüven eksikliğinin nedeni olurken bazı kadınlarda hırs duygusuyla birleşip kendine güvenin artmasına vesile olmuştur.

“Okuldayken öğretmenler notlarımı hep kötü verirdi. Parmak kaldırırdım beni kaldırmazdı Almanlara öncelik verirlerdi hep. Bu fark edilmeyen bir ayrımcılık aslında. Ama sorsanız o öğretmen bunu bilerek yapmamıştır. Böyle böyle zamanla geri plana düştüm içe kapanık bir kız oldum”.(Üye:40, yaş:36, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

“Okuldayken üniversiteye gitmek istediğimi söylediğimde hocalarıma başarılıda bir öğrenci olmama rağmen. Boş ver N. çok heves yapma üzülürsün sonra sen yapamazsın bu memlekete her türlü işçi lazım diyerek hevesimi kırmaya çalıştılar hep. Bu bende hırs yaptı ama. Maalesef onu diyenler öldüler gösteremedim okuduğumu”.(Üye:50, yaş:28, üniversite, Almanya doğumlu)

Tablo 16. Medeni Durum ve Sahip Olunan Çocuk Sayısı

	Çocuğu Yok	1 Çocuk	2 Çocuk	3 Çocuk	4 ve Üstü Çocuk
Bekar	9				
Evli	5	10	24	8	2
Boşanmış	2	2	1		1

Mülakat gerçekleştirilen Türk kökenli kadınların 49'u evli, 6'sı boşanmış ve 9'u bekar. Bekar olan 9 kadının yaş ortalamasının 32.7 olduğu verisinden Almanya'da çalışan Türk kadınların aldıkları eğitimlerle doğru orantılı olarak evlilik yaşlarının da yükselme eğiliminde olduğu söylenebilir. Evli ya da boşanmış olan 55 kadının sahip olduğu ortalama çocuk sayısı 1.80'dir. Başta Almanya olmak üzere göç alan ülkelerin klişeleşmiş olan göçmenlerin fazla çocuk sahibi olduğu yargısı araştırmaya dahil olan çalışan Türk kökenli kadınlar için söz konusu değildir. Ancak bu sayı Almanya'daki 1.4 olan doğum oranının yine de üzerindedir. Özellikle yüksek statülü işlerde çalışan kadınların tek çocuk sahibi olma eğiliminde, iş piyasasında yerli kadınlarla olan rekabetlerinden olumsuz etkilenmek istememeleri önemli bir faktördür.

Tablo 17. Çocuklarının Bakımında Tercih Edilen Yöntem

Aile ve komşulardan destek aldım	21
Eşimle dönüşümlü baktık	16
Çocuklarım küçükken çalışmadım	6
Bakıcı desteği aldım	5

1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe giren yasayla Almanya'da çocuk sahibi olan çalışan anne-babalar izin ve ücretleri şu şekildedir. Doğumdan önce 4, doğumdan sonra 8 hafta süreyle annenin ücretlerinde herhangi bir kesinti olmaksızın doğum izni söz konusudur. Mesleki yaşamından çocuk bakımı nedeniyle uzaklaşan ebeveyne 12 aylık -yalnız yaşayan anne baba için 14 ay- zaman dilimi için en son aldığı net maaşın %67'si devlet tarafından yardım olarak verilecek ancak bu yardım 300 Euro'dan az 1800 Euro'dan fazla olmayacaktır. Uygulamada ebeveynlerden geliri daha düşük olan taraf çocuk bakımını üstlenmeyi uygun görmektedir. İlk bir yıllık ücretli iznin sonrasında çocukların 16 yaşlarına gelinceye kadar ebeveynlere istedikleri sürede 2 yıllık ücretsiz izin hakkı tanınmaktadır. Tüm bu izinler sonrasında çocuk bakımını üstlenen ebeveynin işine kaldığı konumdan devam etme hakkı korunmaktadır. Çocukların kreşe başlama yaşı yaygın olarak 3 olsa da çalışan anne-babaların çocuklarına öncelik veren 1 yaş sonrası kreşlerde vardır.

Çocukların bakımında aileden destek almış olanlar anne-babaları Almanya'da yaşayan ikinci nesil işçi çocuklarıdır. Bu geleneksel çocuk bakım yönteminin yanında Almanya'daki Türk ebeveynler için geçerli olan bir başka yöntem eşle birlikte bakımı üstlenmedir. Mülakatlara katılan 16 kadının uyguladığı bu yöntem, eşlerin çalışma saatlerini birbirlerinden farklı belirlemeleriyle çocuk bakımlarını birlikte yürütmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Bu yöntem eşler arasındaki paylaşımın olumlu bir örneği olsa da aslında kadınların o dönemi çalışarak geçirmek istemedikleri anlaşılmaktadır. Her ne kadar aile ve eş destek olsa, kreş hizmeti sunulsa da Almanya'da da Türk kadınları çocuk bakımının birinci dereceden sorumlusudur. Kariyer yapmaya yönelik mesleklerde çalışan kadınların çocuk sayılarının bir ya da nadiren iki olması, kadınların iş kariyeriyle annelikleri arasında tercih yapmaktan zorlandıklarını göstermektedir.

Türkiye'den evlilik yoluyla göç eden kadınlar, çocuk bakımında ailelerinden destek alamadıklarından çocuk bakımını tamamen kendileri üstlenmiş ve çalışma hayatına

uzun yıllar sonra dahil olabilmişlerdir. Kadınların göçün hemen sonrasında çocuk sahibi olmaları aynı zamanda eğitim almalarını da engellemiştir.

Günümüzde çocuk bakımında sıkça tercih edilen bakıcı desteğini Almanya'daki Türk kadınları tercih etmemektedir. Çocuk bakımında Alman bakıcılardan destek aldığını belirten 5 kadının 4'ü ilk nesil göçmen işçi kadınlardır. Bu kadınlar eşleri çalışıyor olmasına rağmen kendileri çalışmadıkları takdirde ülkede kalma haklarının ellerinden alınacağı korkusuyla çocuk bakımını kendileri üstlenmemiş ve bakıcı desteği almışlardır. Daha çok çalışılan fabrikaların referanslarıyla bulunan bakıcılar, çocuklara tüm hafta içi yatılı olarak kendi evlerinde bakmaktaydı. Yasal hakları konusunda bilgi sahibi olmayan, kendilerine hakları hatırlatılmayan bu kadınlar çocuk izinleri olup olmadığını dahi bilmediklerini ve çocuk izinlerini kullanmadıklarını ifade etmektedir. Kadınların o döneme ait hikayelerinden bu bakım yönteminin kendilerine olumsuz tecrübeler yaşattığı anlaşılmaktadır.

“Nasıl cesaret ettim yabancılara çocuğumu teslim etmeye bilmiyorum. Bir sürü bakıcı değiştirmek zorunda kaldım çocuğuma iyi bakmadılar diye. Bütün Türkler çalışıyordu ama o dönemde. Tek tük aile birleşiminden gelenler çalışmıyordu onlar da kendi çocuklarına bakıyorlardı. Şimdiki aklım olsaydı kendim bakardım çocuklarıma. Hem eşimin geliri yeterliydi hem piyasada iş sıkıntısı yoktu. İstedğim zaman iş bulabilirdim. Ama o zamanlar cahildik. Hiçbir hakkımızı bilmiyorduk. Bize çalışacaksın diyorlardı bizde hiç sorgulamadan çalışıyorduk. Çocuk izinleri şimdiki kadar çok değilmiş o zamanlarda ama varmış yine de. Bize yol gösteren olmayınca çalışmazsak geri gönderileceğimizi sanıyorduk.” (Ü:24, yaş:58, ilkokul, kadın işçi göçü)

Tablo 18. Ev İşlerindeki Sorumluluk Paylaşımı

Eşit paylaşım var kesinlikle evin sorumluluğunda	21
Benim sorumluluğum daha fazla	18
Eve ait hemen her şey benim sorumluluğumda sayılır	18
Dışardan destek alıyorum ev işleri için	6
Eşimin eve dair sorumluluğu daha fazla	1

Araştırmaya katılan Türk kökenli kadınların 21'i, daha çok içinde yaşadıkları toplumdan edindikleri bir özellik olarak ev işlerinde tüm aile bireylerine eşite yakın sorumluluk düştüğünü belirtmiştir. Yarı zamanlı çalışma sisteminin yaygın olarak uygulandığı ülkede eşleri de kendileri gibi yarı zamanlı çalışan kadınlar iş paylaşımında eşlerden daha fazla destek alabilmektedir. Evin geleneksel kadın görevi olarak görülen işlerine

ait sorumluluğu daha fazla kendi üzerinde olan 18 kadınla eve ait hemen her şey benim sorumluluğumda diyen 18 kadın arasındaki fark, ikinci grubun yalnız yaşayan kadınlar dışında kalanının, eşlerini Türkiye’den getiren ve yeterli Almanca bilgileri olmaması nedeniyle resmi işlemleri de sorumluluklarına ekleyen kadınlar olmalarıdır.

Mülakat gerçekleştirilen kadınlar, yaşadıkları ülkenin gerek toplumsal gerek bireysel açıdan kişiye fazla sorumluluk yüklediği gerekçesiyle profesyonel iş yaşamları dışında da sürekli koşturmacalı bir hayatları olduğunu iddia etmektedir. Muhatap oldukları her konuyla ilgili evraksal işlem yürütmek zorunda olmaları bu durumdaki kadınların en fazla şikayet ettikleri sorumluluktur.

“Eşimin Almancası pek iyi değil. Resmi bütün işler benim üstümde. Buranın kağıt-kürek işleri çok fazla. Sözle iş yapmak yok yani burda. Komşum mesela evinin önündeki taşlar bir santim yüksek mi olmuş mektup gönderiyor onu düzeltin diye. Her gün yüz yüze bakıyoruz yüzüme söylesen nolur sanki. Bunun gibi her şey her şey mektupla yani. Bi de korkuyorum tabi böyle durumlarda haksız çıkarız sonradan diye. Beni en çok bu mektupları takip etmek yoruyor”. (Ü:59, yaş:37, yüksek okul, işçi çocuğu)

Araştırmanın evrenini çalışan kadınlar oluşturmasına ve büyük çoğunluğu görece yüksek yaşam standartlarına sahip olmasına rağmen işle birlikte yürütmekte zorlandıkları ev işlerinde dışardan destek alanların oranı oldukça düşüktür. Katılımcıların çoğunun bu konuya ait ortak düşüncesi şu şekildedir.

“Burda eve dışardan yardımcının gelmesi çok tercih edilen bir şey değildir. Oysa Türkiye’de ev hanımları bile temizliğe kadın alıyorlar görüyoruz. Burda kendi işini yapmaya öyle alışmış ki insanlar tuhaf geliyor öyle şeyler. Ben ayakkabıların boyanmak için lostra salonuna götürüldüğüne birtek Türkiye’de şahit oldum. Oysa burda evin kadınının görevidir bunlar.” (Ü:51, yaş:34, üniversite, Almanya doğumlu)

“Bizim diğer milletlerle temizlik anlayışımız pek tutmuyor. Burda Türkler Türklerin evine temizliğe de gitmezler. Yaygın bir şey olmadığı için çekiniyoruz da. Bütün Türkler aynı sınıf sayılırız burda nasıl diyeyim benim gibi olan kadına gel benim evimi temizle diye.”(Ü:58, yaş:56, lise, aile birleşimi)

Tablo 19. Evdeki Erkeğin Kadının Çalışmasına Yaklaşımı

Saygı duyuyor ve destek oluyor	38
Önceleri çalışmamı istemedi ama şimdi sorun etmiyor	9
Çalışmazsam geçinemeyeceğimizi bildiği için hiç sorun olmadı	7
Evin gerçek gelir getireni ben olduğumdan destek oluyor	6
Çalışmamı istemiyor aslında ama ısrarlıyım bu konuda	2
Benim kararlarımda başka söz sahibi kimse yok	2

Almanya'ya gerçekleşen göçün çalışma amaçlı bir göç olması, Türk erkelerinin bu konuya has olmak üzere kadının çalışmasına yönelik gelenekçi yaklaşımının değişmesinde etkili olmuştur. Çalıştıkları fabrikalarda kadın çalışanların olduğunu görmek bu durumun olağan algılanmasının ilk aşamasıdır. Bununla birlikte göç edilen ülkede çevre baskısının olmaması da kendi memleketinde kızını-eşini okutup çalıştırmayacak olan babanın-eşin Almanya'da kızını-eşini bunları yapması için teşvik eder hale gelmesinde önemli bir etkidir.

Kadınların tamamının babalarından yine tamamına yakınının eşlerinden çeşitli düşünceler etki etse de bu konuda destek görmüşlerdir. Bu destekte kadınların evle ilgili sorumlulukları eş desteği olsa da büyük ölçüde kendilerinin yerine getirmelerinin etkisi vardır. Yine kadınlar özellikle tam zamanlı çalışanlar, eşlerinden daha fazla gelir elde etmelerini bu desteğin bazen de karşı çıkmayışın nedeni olarak görebilmektedir.

“Eve daha çok parayı getiren benim neden karşı çıksın ki. Burda bu sorun olarak algılanmıyor belki Türkiye’de erkekler bunu gurur yapabilirler. Fikir düzeyinde eşitsizlik yoksa gelir eşitsizliği problem olmaz eşler arasında. İşinin getirisi daha yüksek olan taraf daha fazla çalışmayı diğer taraf daha az çalışıp çocuk bakımını üstlenmeyi tercih edebiliyor mesela.” (Ü:57, yaş:48, üniversite, işçi çocuğu)

Tablo 20. Almanya'ya Geliş Nedeni

İşçi çocuğu olarak geldim	33
Almanya'da doğdum	14
Evlilik yoluyla geldim	9
İşçi olarak geldim	4
Eğitim için geldim	3
Aile birleşimiyle geldim	1

Bugün Almanya'da yaşayan Türk kökenli kadınların aktif olarak çalışma hayatına katılanlarının büyük çoğunluğunu ikinci nesil işçi çocukları oluşturmaktadır. Mülakat gerçekleştirilen kadınların 33'ünü 1966-1999 yılları arasında ailelerinin göçünden birkaç yıl sonra Almanya'ya gelen işçi çocukları oluşturmaktadır. Örneklemeden babaları işgücü göçüyle anneleri ise aile birleşimiyle Almanya'ya göç eden 14 göçmen kökenli Türk kadını Almanya'da doğmuştur. Kadın işgücünün talep gördüğü 1971-73 yıllarında göç eden 4 göçmen işçi kadın ilk etapta fabrikalarda çalışmak üzere Almanya'nın farklı şehirlerinde çalışmaya başlamışlardır. Eğitim amaçlı göç gerçekleştiren 3 kadın yüksek öğrenimin çeşitli aşamalarından eğitimlerine devam etmişlerdir. Evlilik ve aile yeniden birleşmeleri yoluyla göç eden kadınların çalışma müsaadelerinin olmaması ve çocukların bakımını üstlenmeleri iş yaşamının büyük ölçüde dışında kalmalarına neden olmuştur.

Tablo 21. Almanya'da Yaşanılan Süre

Yıl Aralığı	Kişi Sayısı
5-9	1
10-14	5
15-19	2
20-24	8
25-29	17
30-34	11
35-39	17
40-45	3

Araştırmaya katılan Türk kökenli kadınların Almanya'daki ortalama yaşama süreleri 28,75'tir. Kadınların %70'i Almanya'da 25-39 yıl arasında yaşamaktadır. Almanya'ya çeşitli nedenlerle göç eden kadınların göçü gerçekleştirdikleri ortalama yaş ise 14,7'dir.

Tablo 22. Tanımlanan Lisan Seviyesi

Çok iyi	42
İyi	13
Orta	9

2005 yılının öncesine kadar Almanya'ya göç eden kimseler için dil kurslarına katılım zorunlu değildi. Enstitülerin varolan kursları ise hem sayıca yeterli değildi hem de verilen dil eğitimi kişinin ancak gündelik işlerini kendi başına görebilmesini sağlayacak düzeydeydi. Kursların hedefi hiç yabancı dil bilmeyen, eğitimi olmayan kimselere temel düzeyde Almanca dil bilgisi kazandırmaktı. Belli kitlelere hitap etmeyen bu kurslar Türkiye'den eğitim almış olarak göç eden kişiyi iş hayatına hazırlama hedefinde değildi. 2005 yılında Almanya'nın bir göç ülkesi olarak kabul edilmesinden sonra yapılan çalışmalar neticesinde dil kursları zorunlu hale getirilmiş ancak yine dil kursları kişinin iş yaşamına katılmasını olanaklı kılacak düzeyde organize edilmemiştir.

Araştırmaya katılarak lisan seviyesini çok iyi olarak tanımlayan 42 kişinin tamamı Almanya'da eğitim almıştır. Lisan seviyelerinin iyi olduğunu belirten 13 kişi ise konuşmada hiçbir sorun yaşamadıklarını, ancak yazma konusunda yeterli dil eğitimi almadıkları gerekçesiyle konuşmadaki kadar iyi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Büyük kısmını evlilik yoluyla göç eden kadınların oluşturduğu orta düzeyde lisan seviyesine sahip 9 kişi ise kendilerini ifade etmekte ya da ifade edileni anlamakta zaman zaman yetersiz kaldıklarını ifade ederek, Almanca seviyelerinin ilerleyemeyişinde geldikleri yıllarda ülkede ücretsiz dil kurslarının olmamasının, mevcut olan imkanlardan da istifade etme konusunda eş ve ailelerinin kendilerine destek olmamalarının etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Kadınların imkansızlıklar nedeniyle olsa da yaşadıkları pişmanlık dil eğitiminin okulla birlikte desteklenmedikçe yeterli olmayacağı yönündedir.

“İyi değil pek Almancam ama işlerimi halleder, derdimi anlatırım. Yine de aksan ve gramer hatalarımdan sonradan öğrendiğim hemen belli oluyor. Buraya ilk gelen biri mutlaka kısa süreli bir kursun ardından okula gitmeli. Yalnızca kurslar yeterli olmuyor dil öğrenmek için. Bizi bilgilendiren olmadı o zamanlar, sonra da korkularımızı yenemedik. Çocuklarımız kültürlerini unutmasın anadillerini bilsin diyerek Türkçe konuştuk hep özel hayatımızda. Ama onları kazanırken kaybeden kendimiz olduk.” (Ü:15, yaş:43, lise, evlilik yoluyla göç)

“O zamanlar kursa gitmedim ama kimse de söylemedi. Eşimin ailesi ya bilinçsizlikten ya da gerçekten Almanca öğrenmemi istemediklerinden göndermediler Almanca kursuna. Çocuklarıma ders çalıştırırken kendi kendime öğrendim. Bazıları burayı sevmediği için öğrenmek istemiyorlar bilinçli olarak. Ben onlardan değildim. Doktora gittiğimde eşim anlatıyordu derdimi çok gururuma dokundu inat ettim öğrendim. Şimdi hiç sıkıntı çekmiyorum girdiğim ortamlarda.” (Ü:25, yaş:42, lise, evlilik yoluyla göç)

Dil yetersizliği kadının haksızlığa uğradığında bununla mücadele etmesinin önünde büyük bir engeldir. Dil bilmenin gerekliliğine en çok hak arama konusunda kendisine sağlayacağı fayda dolayısıyla inanılmaktadır. Arzu edilen dil seviyesine ulaşamamanın kadınların yaşadıkları ülkeyle bağlarını olumsuz etkilediği ve kendilerini ifade edemedikleri için umutsuz düşüncelere kapıldıkları görülmektedir. Kadınların bu düşünceyi destekleyen çok sayıda söylemi mevcuttur.

“Türkiye'den gelen birinin dil eğitimi yoksa eşe bağımlı yaşıyor. Eşim burda kadın hakları fazla olduğu için korkusundan heralde benim her işimi kendisi yapmaya çalıştı. Başta bunun iyi bir şey olduğunu sanyordum oysa benim gelişimime engelmış bu. Aradan yıllar geçince başladım Almanca öğrenmeye. Ama burayı ikinci vatanım bilip sahiplenemedim dilini de işkenceyle öğrenmeye çalıştım. Olmadı....” (Ü:14, yaş:37, lise, evlilik yoluyla göç)

Almanya'ya göçünü evlilik yoluyla gerçekleştirmiş bu kadınlarla benzer biyografilere sahip olmalarına rağmen dil eğitimini ve yüksek öğrenimini geldikten uzun yıllar sonra almayı başarmış kadınlar da vardır. Bu kadınların verdikleri mücadelede sahip oldukları ideolojinin, yakınlık duydukları cemaat oluşumlarının ve sosyal kurumların desteğinin etkili olduğu söylenebilir.

“Yıllarca Almanca öğrenemedim. Bir köyün içinde tüm sosyal imkanlardan yoksun 8 yıl geçirdim. Hatırlamak bile istemiyorum o günlerimi. Yıllar sonra çocuklarımla birlikte Almanca öğrenmeye başladım. Onların kreşlerinde gönüllü hizmetlerde bulunup dili yavaş yavaş öğrendim. Gurur yapacak bişeyim yoktu mecburdum öğrenmeye. Çocuklar nasıl öğreniyorsa bende öyle öğrendim. Birgün yolda yürürken Gesundheitstreffpunkt für frauen(Kadınlar için sağlık buluşma noktası) yazan bir tabela gördüm çat pat konuşarak orda kadınlar için birşeyler yapıldığını anladım. Ordaki kadınların teşviki ve yardımıyla mücadelem başladı. Ben dindar bir kadın olsam da Almancayı dışa dönük olduğum için öğrenebildim. Bu çekingen yapıyı yıkmak lazım. En fazla bizim toplumumuzda problem bu dil işi. Ben Alman değilim ki sonradan gelmişim buraya ben ne kadar anlatırsam anlatırım sonuçta onlar beni anlamak zorunda. Zenciler mesela Almanca İngilizce karışık birşeyler konuşuyorlar ama çekinmiyorlar her yerde konuşuyorlar. Almanca zor evet kabul ediyorum ama kendisi için gerekli bu, idrak edip uğraşmaz mı insan. Kendini toplumdaki soyutlarsan dil öğrenemezsin. Ben Almanca kursuna gitmeden üniversite bitirdim burda. Benim yapabildiğimi herkes yapabilir aslında ama bir ideali olmalı insanın.” (Ü:49, yaş:45, üniversite, evlilik yoluyla göç).

Tablo 23. Almanlarla Arkadaşlık Kurulmasında Yöntem ve Derece

Az sayıda da olsa samimi Alman arkadaşlarım var	25
İş, okul ve komşulardan olduğu yerde kalan yüzeysel arkadaşlıklarım var	18
Daha çok uluslararası bir çevrem var	12
Alman arkadaşım hiç yok aslında	6
Alman arkadaşlarımın sayısı oldukça fazla	3

Alman toplumunun Türk toplumuyla entegrasyonunu değerlendirmede bir ölçüt olarak kabul edilen iki toplumun ilişki düzeyinin Alman toplumuyla daha fazla vakit geçiren çalışan kadınlar arasında da tatmin edici düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Arkadaşlıkların temelini daha çok farklı etnik grupların oluşturduğu görülmektedir. Türk kadınları kurdukları arkadaşlıklarda din birliğinden ziyade göçmen olma ve ortak değerlere sahip olma kriterlerine özen göstermektedir. Bu değerlerden başka duygu paylaşımı ve anlayış noktasında yerli toplumdaki beklentilerine karşılık bulamamak uyum sorunlarına zemin hazırlamaktadır. Alman toplumunun kendilerine bu hissi vermeyeceği ve Almanlar tarafından kabul görmeyen bir topluluk oldukları yönündeki inanışlar ilişkilerin kopukluğunda ve Türklerin kendilerine ait dünyalarını kurmalarında belirleyici olmaktadır.

Özellikle yüksek öğrenim almış olan kadınların, üniversite öncesi yıllarda Almanlarla olan arkadaşlıklarının yerini ilerleyen yıllarda kendi değer yargılarıyla örtüşen diğer göçmen gruplarıyla ya da daha çok Türklerle kurulan arkadaşlıkların aldığını ifade etmesi ilginçtir. Arkadaş çevresinin değişmesinde okul dönemlerinde dağıntık yerleşimler dolayısıyla Türk ya da göçmenlerle bir arada olamayışları, bu gruplarla ancak üniversitede karşılaşmaları temel nedendir.

“Okul zamanımda Alman arkadaşım çok fazlaydı. Üniversitede uluslararası bir çevrem oldu. Şimdi ise bir çok göçmen gibi ben de çevremi Türklere kaydığını görüyorum. Bunda aynı hikayeye aynı biyografiye sahip insanların birbirini ancak bulabilmesinin etkisi var. Birlikte olduğunuz insanlarla aynı hisleri paylaşmak önemli. Birlikte müzik dinlerken sizi duygulandıran enstrüman arkadaşınıza da bir şeyler hissettirmeli. İnsan duygusal olarak bazı kültürel değerleri ancak onlarla yaşayabiliyor.” (Ü:51, yaş:34, üniversite, Almanya doğumlu)

“Daha çok uluslararası arkadaşlarım var Almanlarla arkadaşlığım çok az. Ama bu benim tercihim değil. Kendiliğinden gelişen bir durum. Onların alıcı oldukları tek taraflı ilişkilerdi hep yaşadığım. Genelleme yapmak istemem ama akıllarında

hep bir tablo vardı Türklere dair ve o yargularla meşgul oluyorlardı hep. Onların görmek ve duymak istedikleri şeyler benim yaşantımdan çok farklıydı. Bu şekilde arkadaşlık olmazdı.” (Ü:52, yaş:41, üniversite, işçi çocuğu)

Araştırmaya katılan kadınların tecrübeleri iki toplum arasındaki arkadaşlığın inşasında özellikle kültürel değerlerin belirleyici olduğunu göstermektedir.

“Bir gün Alman bir arkadaşımın evine ders çalışmaya gittim. Öğle yemeği vakti geldiğinde arkadaşım bana sen beni burda bekle biz ailecek mutfakta yemek yiyeceğiz sonra gelirim dedi. Beni davet etmediler o sofraya hayatım boyunca unutamam o anı. Onlar için bu normal bir zihniyet. Bir ayıp bir ayırım yok onlara göre.”(Ü:51, yaş:34, üniversite, Almanya doğumlu)

“Komşularım var Alman ben çağırınca gelirler ama onlar beni hiç davet etmezler. Eskiden yılbaşlarında yemeğe davet ederdim gelirlerdi ama beni davet ettiklerini hiç görmedim. Bende bıraktım tek taraflı olur mu hiç? Çat kapı ziyaret falan ayıp onlar için. Zaten burda çalışan insanın kendine ayıracağı vakti çok az. Olan vaktimizi de Türk dostlarımıza ayırıyoruz duygularımızı doyuruyoruz.” (Ü:9, yaş:38, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

“Kendi aralarında ilişkileri zaten çok iyi değil bizimle olmaması yadırganmasın. Bunu hep soruyorlar ama kendi milletiyle komşuluk yapma ihtiyacı olmayan neden bir Türkle bir göçmenle komşuluk yapsın. Türklerin Türklere olan arkadaşlığı gibi bir Türk Alman arkadaşlığı olması çok güç.” (Ü:47, yaş:54, üniversite, kadın işçi göçü)

“Onlar arkadaşlığı bir alış veriş gibi görüyorlar. Arkadaşlığın sürmesi için bu alışverişin sürmesi lazım. Birde insanları seviyelere bölüyorlar. Alt seviyedeki insanlar üst seviyedeki insanlar diye. Sırf bu sınıflandırma yüzünden her yerde oturmazlar mesela. Evlerini ona göre seçerler bir göçmen de gelse yakınlarına rahatsız olurlar. Ben biraz lüks bir semtte ev aldım mesela. Benim evi aldığımı duyunca Alman komşularım imza toplamaşlar buraya Türk giremez diye.”(Ü:6, yaş:55, lise, kadın işçi göçü)

Almanlarla daha fazla arkadaşlık eden kadınların Türklerin iyi anlaşılmasında ve önyarguların yıkılmasında kendilerini bir aracı gibi görme düşüncesi etkili olmaktadır. Ancak üstlenilen bu misyona rağmen toplumsal uyumun tek taraflı çabalarla sağlanacağına yönelik inanış çok zayıftır.

“Kültürel değerleri bırakmak gerekiyor uyumda istenen o bence. Domuz eti ve alkol kullanmamak modern görüntüme yakıştırılmıyor mesela. Ne kadar inanca saygılı da olsalar bunu dile getirmekten çekinmiyorlar. Hele de bu modern görüntünün ardında dini inanışınızı görünce çelişki doğuyor içlerinde. Onlara göre din eğitimsiz insanlar için var. Asimile olmamışsanız entegre de olmamışsınız demektir onların gözünde.” (Ü:61, yaş:39, master, işçi çocuğu)

Yapılan çalışma Türklerin Almanlarla kurdukları arkadaşlıklarda eğitim seviyesinin lisan seviyesine oranla daha az belirleyici olduğunu göstermektedir. Özel arkadaşlıkların Türk

toplumundakine oranla daha resmi yaşanması ilişkilerin yüzeysel kalmasındaki en önemli etkidir.

Tablo 24. Almanya'da Yaşamaktan Duyulan Memnuniyet

Buranın tarzını benimsedik alışkanlık olduğu için memnunum	15
Çok memnunum burada yaşamaktan	14
Hiç memnun değilim burada yaşamaktan	10
Şartlar burada olmamı gerektirdiği için memnunum	7
Sağlık sistemi ve sosyal hakları beni buraya bağlıyor ve memnun ediyor	6
Bir kadın olarak burada yaşamak beni güçlendirdiği için memnunum	5
Bütün ailem burada olduğu için memnunum	4
Çocuklarımızı kültürümüzden kopardığı için memnun değilim	3

Araştırmaya katılan Türk kökenli kadınlardan 13'ü bu ülkede oluşları, zorunluluklara bağlı olduğundan Almanya'da yaşamaktan memnun olmadıklarını belirtmiştir. Bu kadınların Alman toplumuyla ya da Almanya'daki Türk toplumuyla zihniyet uyumsuzluğu yaşayan ya da ortak yaşam alanı oluşturamayan kadınlar olduğu görülmektedir.

“Buraya ait olmadığımı hissediyorum. Afrika’da yetişmesi gereken bir süs bitkisinin yaşam mücadelesi vermesi gibi benim burdaki durumum. Gün be gün çürüdüğümü hissediyorum.”
(Ü:14, yaş:37, lise, evlilik yoluyla göç)

Kadınların memnuniyetsizliklerindeki bir başka nedense içinde yaşadıkları toplumun yaşantısının, kendi değer yargılarıyla örtüşmediği gerekçesiyle çocuk yetiştirmeyi olumsuz etkilediği düşüncesidir.

“Şu ana kadar memnundum aslında. Ama çocuklar büyüyünce gördüm ki kültürlerinden koptular değerlerimiz yenildi buranın hayatına. Türkçe konuşamıyorlar mesela. Şimdi anlıyorum burada olmamız lazım.”(Ü:28, yaş:43, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

Çeşitli nedenlerle memnuniyeti ifade eden 41 kadından Almanya doğumlu olanlarının memnuniyeti en üst seviyededir. Bu soruya memnun oldukları yönünde cevap tüm kadınların buna ilk sebep olarak, toplumsal baskıların olmamasının kendilerine

sağladığı özgürlük ve güven ile kadını güçlü kılan sosyal ve hukuksal hakların fazlalığı gösterilmektedir.

“Bir kadın olarak geceleri rahat hareket edebiliyorum. Geç saatlerde yolculuk edebiliyor yürüyüş yapabiliyorum. Hiç güvenlik tehdidi hissetmiyorum üstümdede. Sonra gece yarısı evine dönsen bir başına çıksan kimsenin umrunda olmaz.” (Ü:52, yaş:41, üniversite, işçi çocuğu)

“Ben çok acılı bir hayat yaşadım. Başka yerde olsam bunların üstesinden tek başıma gelemedim. Toplumun baskısını hissetmeden devletin de yardımlarıyla bu günlere bu kadar güçlü gelebildim. Türkiye'deki bir kadın için boşanmak çok zor dul kadın olarak yaşamak ondan da zor. Burda kadınlar kendilerini koruyabiliyorlar.” (Ü:16, yaş:46, lise, evlilik yoluyla göç)

Ancak bu memnuniyetin yaşanılan ülkeye duyulan duygusal bağı aynı oranda güçlendirdiğini söylemek mümkün değil.

“Mecbur olduğum için buraya ikinci vatanım diyorum. Ama uçağa bindiğimde sanki Almanya'da 40 yıl değil 1 yıl bile yaşamamış gibi hissediyorum kendimi. Türkiye'den her dönüşümde havaalanı sıcaktan kavrulsa da ben buz kesiyorum. Duygu vermedi bu ülke bize.”(Üye:6, yaş:55, lise, kadın işçi göçü)

“Türk-Alman kadın dostluk grubu başkanayım ben aynı zamanda. Onun için burda herkes beni tanır her ortama girerim ama bir geçmişim yok burdaki insanlarla. Aralarında yerim var ama yüzeysel ilişkiler doyurmuyor insanı. Uzun yıllarını Türkiye'de geçirmiş biri olarak ordaki yaşam hoşluğumu burda bulamıyorum. Denklemleri bulamadığım için gülmeyi unuttum zamanla. Ne burdaki Türkler benim ayarımda ne de Almanlarla ortak bir değerim var. Beni buraya bağlayan şeylerden kurtulduğum anda döneceğim.”(Üye:7, yaş:54, lise, eğitim göçü)

Almanya'ya göçünü 10 yaş sonrasında gerçekleştiren 37 kadın tekrar seçme şansınız olsa göç etmeyi tercih eder miydiniz sorusuna, göç geçmişine sahip kadınlar olarak iki farklı cevap vermektedir.

Göç ettikleri bölgeler itibariyle daha çok kır kökenli yerleşim birimlerinden gelen 14 kadın, Almanya'da ulaştıkları refah seviyesine kendi memleketlerinde sahip olmalarının mümkün olmayacağına inanan ve bu nedenle Almanya'ya gelmiş olmaktan pişmanlık duymayan kadınlardır.

“Geldiğime pişman değilim ben. Orda olsam sıradan bir hayatım olurdu. Burda çok mücadele ettim ama karşılığını da aldım. Yürüyüşüm bile değişti daha güçlü adımlar atıyorum bir kadın olarak. Çok büyük işler başardım hayatı kitap yapılacak kadınlardan oldum. Bu başarıları başka bir yerde yakalayamazdım.” (Ü:6, yaş:55, lise, kadın işçi göçü)

Bu duyguların aksini yaşıyan 23 kadın daha çok kentsel yerleşimlerden gelen, eğitim ve iş açısından göç öncesinde de geniş imkanlara sahip olan kadınlardır. Bu kadınların yaşadıkları pişmanlık mevcut konumlarından tamamen bağımsızdır. Dil sorunu nedeniyle Türkiye'deki konumunu koruyamamış olmak anlaşılması kolay bir nedenle, Almanya'da üst düzey devlet memurluğu statüsüne ulaşmış bir başka kadının bu makama gelmek uğruna verdiği zorlu mücadeleyi pişmanlığına sebep göstermesinin anlaşılması daha güçtür.

“Bu tecrübeleri edineceğimi tahmin bile edemedim o zamanlar. Öyle olsa gelmezdim kesinlikle. Türkiye'de yolum açtı politikaya atıldım ailem köklü bir geçmişe sahipti çünkü. Çok fırsatım vardı. Keşkeleri çok yaşıyorum burda. Herkes yükselirken ben düştüm. Öğretmenlikten işçiliğe düştüm. Burda denge tutturmak çok zor. Bir tarafı onarayım derken diğer taraf yıkılıyor. Dışarıya kendimi atayım dersin yuvandan oluyorsun. Yuvama özen göstereyim dersin kendin köreliyorsun.” (Ü:19, yaş:45, lise, evlilik yoluyla göç)

“Türkiye'de kalsaydım her şey çok farklı olurdu. Liseye giderken dergilerde şiirlerim hikayelerim yayınlanıyordu. O günlere göre eğitimliydim de. Bu kadar kara bir talihin beni beklediğini düşünemezdim. Burda yaşadıklarım psikolojimi bozdu. Hayatım hep mücadeleyle geçti gün yüzü görmedim burda.” (Ü:16, yaş:46, lise, evlilik yoluyla göç)

“Gelme tercihi bana bırakılsa asla gelmezdim direnirdim Türkiye'de kalmak için. Eğitimime devam ederdim ve burda aldığımdan çok daha fazla yol kat ederdim inanıyorum. Göçmen bir kadın olarak çok zor oldu bu günlere gelmek. Rahat rahat bir hayat yaşamadım ben burda. Model Türk olmanın sorumluluğuyla geldim Türkiye'den çekilmez oldu birçok şey.” (Ü:57, yaş:48, üniversite, işçi çocuğu)

Tablo 25. Türkiye'ye Kesin Dönüş Yapma Konusunda Düşünceler

Türkiye'ye dönmeyi hiç düşünmüyorum	27
Emekliliğimi bekliyorum dönmek için	10
Hedeflediğim birikimi ya da iş fırsatımı yakaladığım anda döneceğim	8
Daha önce yaşamadığım bir yere adapte olamam diye korkuyorum	7
Ailemi ikna edebilirim dönüş yapmayı planlıyorum	5
Buradaki olanaklarımı bırakamadığım için istediğim halde gidemiyorum	4
Daha önce Türkiye'de yaşamayı tecrübe ettim ama uyum sağlayamadım	3

Türkiye'de yaşamayı hiçbir şekilde gündemine almayan 30 kadın ya Almanya doğumlu kuşağa dahil olanlar ya da Türkiye'de geldikleri bölgeler itibariyle imkanları kısıtlı olan kadınlardır. Özellikle Almanya doğumlu olanlarda Türkiye'ye ve yaşantısına duyulan yabancılaşmada, Türkçe bilgilerinin yeterli olmamasının ve yaşadıkları kimlik

sorununun önemli etkisi vardır. Yine Almanya'da yaşamak, belli düzeyde bir eğitim almak, çalışma hayatına katılmak Türk kökenli kadınlar için bir statü sahibi olmak demektir. Almanya'da dahil oldukları sosyal ve siyasal organizasyonlar ancak buldukları ülke düzeyinde bir kültürel birikimi elde etmelerini sağlamaktadır. Ulaştıkları bu konumun getirilerini Türkiye'de içinden çıktıkları çevreye iletmelerinin pek olası olmadığı farkında olmak yaşam yeri olarak Almanya'yı tercih etmekte önemli bir etkidir.

“Öyle çok ciddi bir özlem duymuyorum açıkcası. Çünkü gittiğim zaman kimlik bunalımı yaşıyorum. Türkmüyüm Alman mıyım bu soruyu sormaktan bıktım kendime. Ama artık bunun önemli olmadığını anladım. Hangi milletten olduğum değil nasıl bir insan olduğum önemli. Taşdığım insani değerler önemli. Türkiye'ye gidince bu rahatsızlık dışımızdan içimize geçiyor tekrar. Duygularımın ne olduğunu bilmiyorum ama bunu isimlendirmemi istiyor insanlar benden. Huzurum kaçmasın diye gitmek istemiyorum bazen de. Burda da aynı şey var burda doğsam da yine yabancıyım buranın nazarında. Ben dönüş yapamam Türkiye'ye zaten ordan gelmedim öncesi olmayan bir yere dönüş olmaz. Buraya memleketim demiyorum ama evim burası benim ayrılmak istemem.” (Üye:50, yaş:28, üniversite, Almanya doğumlu)

“Türkiye'de toplum yapısı politika çok farklı. Benim yaşadığım toplum Türkiye'ye uyuşturmaz beni. Burda mesela Türklerin toplu yaşadıkları yerler var. Onlar küçük Türkiye'yi yaşadıkları için belki daha sıcak bakıyorlardır dönüşe ama ben Almanların yoğun olduğu bir yerde yaşadım adapte olamam oranın yaşantısına. Bir de Türkiye'de sosyal hakların kısıtlı oluşu parası olanı yaşatıyor. Bir semtinde sefa bir semtinde ceza var. Birbirine çok tezat hayatlar var. İzinlerde de olsa toplumun sıkıntılarını görebiliyoruz biz orda. Orda sorunlarla mücadele edecek konumum olmaz. Burda en azından mücadelenin imkanları sunuluyor bize.” (Üye:48, yaş:40, üniversite, işçi çocuğu)

Kadınlardan 11'i Türkiye'de yaşama konusunda isteklerinin olduğunu, ancak korkularının ve zorunlulukların bunu mümkün kılmayacağını ifade etmektedir. Uzun yıllar yaşadıkları tüm sistemini benimsedikleri bu ülkeden anavatanları da olsa bir başka ülkede tatil dışında yaşama cesaretini gösterememelerinde yaşanması olağan uyum sağlama korkusunun yanında yakınlarından dönüş yapanların yaşadıkları olumsuz tecrübeler de etkili olmaktadır.

“Manevi olarak bazı şeylerin açlığını çok hissediyorsunuz özleyorsunuz sonuçta orası memleketiniz. Ama burda gördüklerimden sonra Türkiye'ye nasıl adapte olacağım bilmiyorum. Burda hayvanın hakkından tutunda yanlış atılmış bir çöpe kadar müdahale edesi geliyor insanın.” (Üye:43, yaş:31, doktora, eğitim göçü)

“Orda yabancı gibi görüyorlar bizi. İletişim kuramıyoruz kamu görevlileriyle. Biz burda doktora her istediğimizi sorarız mesela o da sabırla cevap vermek zorundadır. Bu görevinin gereğidir. Ama orda azar işitiyoruz doktordan bunları çok yadırgıyoruz.” (Ü:21, yaş:49, ilkokul, işçi çocuğu)

Şarta bağlı da olsa 23 kadın zaman zaman dönüş fikrine sıcak bakmaktadır. Türkiye'ye dönüş yapma konusu daha kuvvetli bir düşünce düzeyinde olan bu kadınlar daha çok ileri yaşlarda (10 yaş üstü) göç eden, edindikleri tecrübelerden sonra çocuklarının yabancı bir ülkede yetişmesini sakıncalı bulan geleneksel bağları kuvvetli olan kadınlardır. Yapılan araştırmalarda, Türklerin dönüş yapmak istemelerinde Almanya'da yaşanan yüksek işsizlik ve yaşam koşullarının ağırlaşması en etkili nedenler olarak gösterilmektedir. Araştırmamıza katılan Türk kökenli kadınların evrenini çalışanlar oluşturduğundan kadınların dönüş fikrine etki eden nedenler farklılık arz etmektedir.

“Bazen düşünüyorum çocuklarım Türkçeleri iyi değil. Burdan ayrılmak ta istemiyorlar. Böyle olunca bizden gelen soy hep gurbette yaşamış olacak. En geç iki nesil sonra müslüman Almanlar olarak anılacak çocuklarımız. Türk olmak adına tek bir özellik taşımayacaklar. Beni en çok bu endişelendiriyor.” (Ü:5, yaş:39, lise, işçi çocuğu)

Dönüş fikri konusunda en cesaretli olanlar yüksek öğrenim almış kadınlardır. Bu kadınların dönüş fikrinde maruz kaldıkları ırkçılık belirleyiciliği az da olsa etkilidir.

“Son zamanlarda dönüş fikri aklıma daha fazla düşmeye başladı. Bunda burdaki ırkçı söylem ve eylemlerin fazlalığının bir de iş konusunda prosedürlerin kanuni olarak bir göçmen için güç olmasının fazlaca etkisi var. Her dışlanma hissettiğinizde düşünürsünüz bunu bir kere. Ama aklımdaki sorular durduruyor beni. Şimdiki standartlarımı sağlayabilir miyim? Mesleki olarak adapte olabilir miyim? Kadın olarak kendimi kabul ettirebilir miyim? Bu düşünceler korkutuyor beni.”(Ü:52, yaş:41, üniversite, işçi çocuğu)

4.6.2. Türk Kökenli Kadınların Çalışma Hayatına Girişi

Bu bölümde Türk kadınlarını çalışma hayatına giriş sürecinde etkili olan düşünceleri, mevcut işlerini bulma yöntemleri ve çalışma yılları ele alınacaktır.

Tablo 26. Türk Kökenli Kadınların Çalışma Nedenleri

Tamamen ekonomik kaygılarla çalışıyorum	16
Eğitimimi değerlendirmek için çalışıyorum	13
Çalışmamayı hiç düşünmedim burada çalışmak yaşamak demek	9
Ekonomik olarak bağımsız olup güvende yaşamak istiyorum	9
Ev ortamından uzaklaşmak için çalışıyorum	7
Tatillerde Türkiye'ye gidebilmek için iki kişinin çalışması gerek	7
Eşimi Türkiye'den getirmek için başladım çalışmaya	2
Buraya çalışmak için geldim	1

Kadınların çalışma yaşamına dahil oluşlarında ekonomik gerekçelere bağlanan sebepler 35 kadın için geçerli olmaktadır. Ekonomik gerekçelerden kasıt aslında asgari yaşam standartlarından ziyade daha yüksek standartlara erişmektir. Her ne kadar bu kadınların iş yaşamına girişleri ekonomik nedenlere dayalı olsa da ilerleyen yıllarda elde ettikleri birikim sayesinde bu gerekçeler ortadan kalktığına da çalışmaya devam etmeleri çalışmayı yaşamın bir parçası olarak algıladıklarını göstermektedir.

“Biz burda ne için varız sadece karın tokluğuna burda durulmaz. Öyle olsa ülkemin temiz havasıyla doyarım ben. Buraya dayanıyorsam bir takım yatırımlar yapmak için. Bu ülkeye bu kadar emek verdim haklarımı heba etmem.”(Ü:56, yaş:43, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

29 kadın Almanya'daki eğitim sisteminin kişiyi doğrudan iş hayatına yönlendirdiği için bu düşünceyle yetiştiklerini belirtmiştir. Kısa süreli (part-time) iş olanaklarının olması okul yıllarından itibaren gençlere kendi paralarını kazanma duygusunu yaşatmakta ve işin niteliğini önemsemeksizin düşük statülü işlerde dahi çalışabilmekteler. Bunda aileden gördüğü çalışma modelinin etkisi büyüktür. Annesiyle arasındaki eğitim farkını önemsemeden ekonomik olarak aileye yük olmama sorumluluğunu yerine getirme uğruna kadınlar bunu olağan görebilmektedir.

“Çok erken yaşta başladım çalışmaya. Okula giderken de annemin temizlik işlerine giderdim, ne iş olduğuna bakmazdım. Kendime cep harçlığı çıkarmaktı amacım. İnsanın kendi parasını kazanması önemli değeri biliniyor çalışmanın. Kendime güvenim geldi. Üniversiteye giderken de bir yıl boyunca paket işinde çalıştım tez dönemimde çalışmam parasız kalırım diye. Burda yetişenler kimseye muhtaç olmak istemez. Türkiye'dekilere hele de kız çocuklarına tuhaf gelir bunlar.” (Ü:50, yaş:28, üniversite, Almanya doğumlu)

Eğitimimi değerlendirmek için çalışıyorum diyen kadınların en az bir meslek eğitimi almış olan kadınlardır. Kadınların ekonomik gerekçeler dışındaki çalışma nedenleri Almanya'da değişen Türk kadın profilinin önemli bir göstergesidir. Kadınlar elde ettikleri statülerin kadınlık kimliklerini tamamladığına inanmaktalar.

“Çalıştığım zaman daha çok ben olduğumu hissediyorum. Sadece eş olmak anne olmak beni tatmin etmiyor. Benim kattığım bir değer olmuyor sanki hayata. Bir de burda çocuk yaştan itibaren tatillerde çalışılır okul döneminin masrafları biriktirilir. Bu düzene alışmışız bizde.” (Ü:51, yaş:34, üniversite, Almanya doğumlu)

Gerek yatırım ve birikim yapma konusunda gerek se Türkiye'deki yakınlarla maddi destekte bulunma konusunda ilk neslin eğilimleri ikinci nesilde pek görülmemektedir.

Ancak eşleri Türkiye'den evlilik yoluyla gelen kadınların kendileri ikinci nesil olsalar da eşleri birinci nesil olduğundan geçmişteki zihniyet aynen korunabilmektedir.

“Ekonomik olarak yetemem diye korkuyorum. Eşimin Almancası yok her şey benim üzerimde. Olurda gelirimiz yetmez faturalar ödenmez diye korku var içimde. Tek maaşa güvenemem o yüzden. Bir de Türkiye'ye hala para gönderiyoruz. Benim ailem burda aslında ama eşimin ailesi 50 yıl öncenin beklentileri içinde. Türkiye'den evlenmek yıpratıyor insanı. Benim çalıştığım onlara gidiyor çoğu zaman.” (Ü:27, yaş:29, hauptschule terk, Almanya doğumlu)

Almanya'daki Türk kadınlarının Türkiye'den bir erkekle evlenmelerinde aranan şartlar arasında kadının tam zamanlı bir işte çalışıyor olma şartı vardır. Araştırmaya katılan kadınlardan da eşlerini Türkiye'den getiren 11 kadın bu koşulu yerine getirmek için ya çalışmaya başlamışlar ya da çalışma saatlerini artırmışlardır.

“Bizim zamanımız farklıydı. Babam okumama müsaade etmedi, küçük yaşta çalışmaya başladım fabrikalarda. Meğer babam benim adıma planları yapmış. Türkiye'den halamın oğlunu getirecekti evlenerek. Yasalarda 8 saatlik işimin olması şartı varmış. Onun uğrunaymış tüm yaşadıklarım.”(Ü:3, yaş:45, ilkokul, işçi çocuğu)

Çalışma nedeni olarak ev ortamından uzak kalmayı gösteren kadınların Türkiye'den evlilik yoluyla göç edip uzun yıllar dış dünyaya kapalı hayat yaşayan kadınlar olduğu görülmektedir. Bu kadınların Türkiye'de eğitim ya da çalışma hayatları nedeniyle içinde buldukları sosyal ortamdan birdenbire içine düştükleri yalnızlık kadınlarda birçok ruhsal sıkıntının nedeni olmuştur. Bu durumdan kurtulmak için eğitimlerine denk gelmeyen işlerde çalışmaya dahi razı olmuşlardır.

“Buraya gelene kadar hep dışarıdaydı hayatım burda evde kalmak ağır geldi bana buhran yaşadım, evden dışarı çıkmak rahatlamak istedim. Hele çocuklar biraz büyüyünce okullara dağılınca yalnızlığım katlandı. Ne iş olursa olsun çalışmak bir terapiydi benim için.”(Ü:15, yaş:43, lise, evlilik yoluyla göç)

Tablo 27. Türk Kökenli Kadınların Çalışma Yılları

Yıl Aralığı	Kişi Sayısı
1-4	6
5-9	10
10-14	14
15-19	8
20-24	12
25-29	4
30-34	6
35-39	4

Araştırmaya katılan Türk kökenli kadınların çalışma yılı ortalamaları 16.84'tür. Ortalama işe başlama yaşları ise 23.40'tır. Alınan eğitime göre işe başlama yaşlarını; ilkokul mezunları için 19.5, lise dengi okullardan bitirmeden ayrılanlar için 19.5, lise eğitimini Türkiye'de alanlar için 31.3 - Almanya'da alanlar için 22.7, meslek eğitimi (Ausbildung) olanlar için 20.5 ve yüksek öğrenim alanlar için 26 olarak belirlemek mümkündür. İşe başlamada en yüksek yaş grubunu oluşturanlar Türkiye'den lise eğitimleri sonrasında gelen kadınlardır. Bu kategorideki kadınların ortalama göç etme yaşları 22.8'dir. Büyük çoğunluğu göçün hemen sonrasında çocuk sahibi oldukları için dil eğitimi almayı geciktirdiğinden iş piyasasına girişleri de buna bağlı olarak geç olmuştur.

İş değişiklikleri Türk kökenli kadınlar arasında tercih edilen bir uygulama değildir. Kadınların %37'si ilk işlerinde çalışmaya devam ederken, %50'si ikinci, %10'u ise üçüncü iş tecrübesini yaşamaktadır. İş değişiklikleri en belirgin olarak kendi işini kuran kadınlarda gözlenmektedir. İşçi olarak başladıkları iş hayatlarını özellikle Türkiye'den gelen eşlerinin istihdamını sağlamaya yönelik attıkları adımla girişimci sıfatıyla devam ettirmişlerdir.

Tablo 28. Mevcut İşin Bulunma Yöntemi

Bir yakınım (eş, arkadaş, öğretmen) vasıtasıyla buldum	18
Yayınlanan ilana bireysel başvuru yaptım	11
Kendi işimi kendim kurdum	11
Sosyal organizasyonlardaki performansım dolayısıyla bu iş teklif edildi	8
Staj yaptığım yerde kalmam teklif edildi	5
Meslek eğitimi (Ausbildung)aldığım yerde çalışmaya devam ediyorum	5
İş bulma kurumu(Arbeitsamt)aracılığıyla buldum	2
Bu bölgede tüm Türkler bu fabrikada çalışıyor	2
Eşimin işyerine ortak oldum	1
Türkiye'den gelmeden ayarlanmıştı işim	1

Türk kökenli kadınların mevcut işlerini bulma yöntemlerinden geleneksel metotların Alman iş piyasasında da geçerli olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanların mevcut işlerine yerleşmeleri aşamasında kişinin eğitimleri, iş tecrübeleri gibi genel kriterlerin değerlendirilmesinin yanında Almanya'ya has olmak üzere iş müracaatlarında mezun olunan okuldan alınan karne notları ve daha önce çalışılan işyerince verilen çalışan değerlendirme formları dikkate alınmaktadır. Sosyal alanlarda ya da etnik müşteriye sahip işyerlerinde Türk kökenli kadınların çift dilli olmaları tercih edilmelerinde etkili olmaktadır. Alman işverenler için kişinin meslek eğitimi almış olması önemli bir yeterliliklerdir. Kişinin aldığı meslek eğitimi alanı dışında bir işe başvurması halinde dahi işe kabul edilme şansını artırmaktadır.

Ancak göçmen bir kadının iş piyasasına girişte kendisiyle aynı standartlara sahip Alman bir kadınla eşit şartlarda iş başvuru süreci geçirmediği kadınların hemen tamamının inandığı bir iddiadır. Özellikle aldıkları iyi eğitimle kısa sürede yönetim kademelerine gelme haklarının olacağı endişesinin, daha en baştan işe alınmak istenmemelerinin bir gerekçesi olduğuna inanılmaktadır. İşe alınmada tahmin edilenin aksine yüksek eğitilmiş olmak göçmen kadın için dezavantaj olabilmektedir.

“Fazla eğitilmiş olunca da başımıza çıkacaklar korkusuyla baskı altında tutulmaya çalışılıyor diye hissediyorum ben. 1 karne notuyla mezun oldum adaletli bir istihdam politikası olsa eğitimimden bağımsız bu işte çalışmak zorunda kalmazdım. Bir göçmenin başarısını kabul edemiyorlar.” (Ü:61, yaş:39, yüksek lisans, işçi çocuğu)

“Resmi dairelere geçiş yeni yeni başlıyor göçmen kökenli Almanlar için. Ama üst makamlara gelmeleri hayal. Birde Almanya'da kadınların yönetici kademelerine gelmeleri çok yakın tarihte ortaya çıktı. Almanya'da Türkiye'ye göre akademisyen kadın sayısı daha azdır. Alman kadın için zor olan göçmen kadın için daha da zor. Kalifiye çok yüksek diyerek işten red alabiliyor kadınlar.”
(Ü:47, yaş:54, üniversite, kadın işçi göçü)

Tablo 29. Aynı İş İçin Farklı Ücret Alınması Durumu

Kıdemin ve vergi diliminin etkileri var onun dışında ücretlerimiz aynı	16
Kadın mesleği olarak kabul edildiğinden ücretler düşük tutuluyor	14
Az çalıştığım için saat ücretim de düşük tarifeden alınıyor	10
Burada maaşların konuşulması tabudur kim ne kazanıyor bilmiyorum	9
Erkekler ücreti daha yüksek bölümlerde çalıştırılıyor	7
Memur kadrolarında ücret farklılığı olmuyor	4
Leih (aracı)firmanın işçisi olduğum diğer çalışanlardan düşük alıyorum	2

Almanya'da kadın ve erkekler arasında ücret farklılığının yaşandığı resmi makamlarca kabul edilmekte, ancak bu cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele etmede yetersiz kalmaktadır. Ücret farklılıkları daha çok aynı bölümde çalışan kadın ile erkek arasında değil, kadınlara özgü olduğu kabul edilen meslekler için uygulanan saat ücretlerinin düşük tutulmasından kaynaklanmaktadır. Yine kadın istihdamının yoğun olduğu alanlardaki haftalık çalışma saatinin kısmi zamanlı çalışma şeklinde olması ücretlerin düşük kalmasında belirleyici olmaktadır. Çalışma saatinin azaltılması talebi artırılma talebinden daha kolay kabul görmektedir. Verimli çalışma ve işsizlikle mücadele politikalarından biri olan kısmi zamanlı çalışma Almanya'daki kadınların memnun oldukları bir çalışma şeklidir.

Bunlardan başka Almanya'da 1971'e kadar yasak olan geçici çalışma (Leiharbeiter), bu tarihten sonra işsizliğin azaltılması, yeni iş sahalarının açılması (Verleiher-ödünç işçi veren şirketlerin kurulması) gibi gerekçelerle serbest bırakılmış ve işçi sömürsüne engel olmak amacıyla geçici istihdam yasası (Arbeitnehmerüberlassungsgesetz-AÜG) düzenlenmiştir. AÜG'nin geçici işçinin ücret, çalışma saati ve izin haklarının gerçek işçiyle aynı olması yönündeki düzenlemesi maalesef pratikte karşılık bulamamaktadır. Almanya'da uygulama alanı genişletilmek istenen ödünç firma üzerinden çalışma modeli ücretleri kimi zaman yarı yarıya kadar düşürebilmektedir.

“Bizim bölümde herkes aynı saat ücretini alıyor. Leih (aracı) firma üzerinden girdim ben düşük alıyoruz o yüzden. Ama firmanın gerçek işçileri var onlar nerdeyse 1,5 katımızı alıyorlar. Aynı işi yapıyoruz ama öyle işte.” (Ü:17, yaş:44, ilkokul, evlilik yoluyla göç)

4.6.3. Türk Kökenli Kadınların Çalışma Hayatı

Mülakat formunun üçüncü aşamasını oluşturan bu bölümde kadınların çalışma hayatına dahil olduktan sonraki süreçteki konumları, iş yaşamına ait düşünce ve tecrübeleri çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tablo 30. Türk Kökenli Kadınların Haftalık Çalışma Saatleri

Çalışma Saat Aralığı	Kişi Sayısı
10-14	3
15-19	5
20-24	10
25-29	5
30-34	12
35-39	7
40-44	15
45-49	1
50-54	4
55-60	2

Araştırmaya katılan kadınların haftalık ortalama çalışma saati 32.28'dir. 38.5 ve üzeri olan çalışma saatlerinin tam zamanlı çalışma sayıldığı bilgisinden hareketle 22 kişinin tam zamanlı bir işte çalıştığı görülebilir. Çalışma saati fazla olan bu kadınlar, kendi işinde ya da fabrikalarda başka saat alternatifi olmaksızın çalışan kadınlardır.

Kadınların %65.6'sının çalışma saati kısmi zamanlı çalışmaya karşılık gelmektedir. Daha az çalışma hem saat ücretlerini düşürmekte hem de eşinden daha az kazanan kadın yüksek vergi dilimine tabi olmaktadır. Ancak tüm bu ücret politikasına rağmen, kadınların tam zamanlı çalışma şekli kendi tercihleri olanlar da dahil olmak üzere

tamamı, kadının, özellikle çocuklarıyla ilgilenme zorunluluğunu gerekçe göstererek yarı zamanlı çalışmasının en ideal çalışma şekli olduğuna inanmaktadır. Almanya'daki Türk ailelerinin çocuklarının başta eğitim olmak üzere yaşadıkları sorunların kaynağında, ailelerin çocuklarıyla yeterince ilgilenmemelerinin etkisinin olduğu vurgulanmaktadır.

“8 saatlik bir işte çalışsam ne aileme ne kendime vakit ayırabilirim. Hayatım iş olur çıkar öyle olursa. Burda bütün gün çalışan kadınları gördükçe üzülüyorum. Hepsinin yuvaları sorunlu, çocukları zor durumda. Evde Türkiye hayatı var dışarda Almanlara ait bir yaşam. Çocuk sürekli çelişkiler içinde kaybolup gidiyor iki kültür arasında.”(Ü:19, yaş:45, lise, evlilik yoluyla göç)

Tablo 31. Faaliyet Alanı ve Yapılan İşin Niteliği

Fabrika işçisi olarak çalışanlar	12
Sosyal alanlarda çalışanlar	11
Büro işlerinde çalışanlar ve öğretmenler	11
Meslek eğitimleri doğrultusunda çalışanlar	11
Kendi işlerinde çalışanlar	11
Düşük statülü işlerde çalışanlar	8

Araştırmaya dahil olan çalışan Türk kökenli kadınlarının 3'ü yüksek dereceli olmak üzere 6'sı memur, 11'i kendi işinin sahibi, 47'si ise işçi statüsünde çalışmaktadır.

Almanya'da kişinin devlet memuriyetinde (*Beamte*) Alman vatandaşı olma şartı aranmaktadır. Göçmenlerin kamu hizmetlerinde görev almaları konusunda çalışmalar yapılıyor olsa da, kamu hizmetinde çalışan göçmen sayısı göçmenlerin nüfusun dörtte birini oluşturduğu Kuzey Ren Vestfalya Eyaletinde bile kamu çalışanları içinde göçmenlerin oranı yüzde 2 ile 3 arasındadır. Araştırmaya katılan Türk kökenli kadınlar içinde de kamuda çalışanların oranı %10'un altında kalmıştır. Ancak bu kadınların da özellikle üst düzey memuriyet statüsünde olanları, Türk kökenliler özelinde göçmenlere yönelik programların koordinatörlüğünde çalışmaktadır. Türk kökenli kadınlar daha çok stratejik konumlarda değil de bir göçmenin bulunma gerekliliği olan alanlarda istihdam edilmektedir.

Fabrikada çalışan 12 kadının biyografisine bakıldığında kadınların %75'i ya işçi çocuğu olarak Türkiye'den göç etmiş ya da Almanya'da doğmuştur. Kadınların istihdamlarını

belirleyecek düzeyde bir eğitim almamış olmaları ailelerinden gördükleri çalışma modelini devam ettirmelerinde etkili olmuştur. Ancak farklı alanlarda eğitim alıp yine de fabrikada çalışmayı piyasa şartlarının olumsuzluğu nedeniyle kabul eden kadınların bu düşüncesinde, bir sanayi ülkesi olan Almanya'nın isim yapmış fabrikalarında garantili iş sahibi olmayı büyük bir fırsat gibi algılamalarının etkisi vardır.

“Ben kendi alanımda iş bulamadım bir süre. Sonra Mercedese işçi alınıyordu hemen başvurduğum. Böyle büyük fabrikalara girmek çok önemli Almanya’da. Hayatınız kurtulmuş demektir çünkü. Moda alanında çalışmamak içimde kaldı ama buranın olanaklarını nasıl bırakabilirim.”(Ü:29, yaş:29, yüksek okul, Almanya doğumlu)

Kimi zaman da bu tercihleri hukuki engeller belirlemektedir. Örneğin bir terzi dükkanı açabilmek için terzilikte uzmanlık belgesi koşulu aranmaktadır. Bu alanda eğitimi ve vasfı olan ancak uzmanlık diploması alamayan özellikle birinci nesil Türk göçmenler bu vasıfları yok sayılarak nitelik gerektirmeyen işletmelerde fabrikalarda çalışmak zorunda kalmışlardır(Rieple:2003:84).

“Terzilik eğitimim de var aslında. Ama hiç bu alanda çalışmadım. Ustalık belgesi isteniyordu. Onun eğitim parasını kendim ödemem gerekiyordu. Sınavları falan çok büyüdü gözümde. Böyle garantili iş bulunca da düşünmeden atıldım.” (Ü:31, yaş:43, meslek okulu, işçi çocuğu)

Meslek eğitimleri doğrultusunda çalışan kadınların tamamı Alman eğitim sisteminden geçmiş Almanya doğumlu ya da küçük yaşlarda Almanya'ya ailelerinin yanına göç etmiş kadınlardır. Türk kökenli kadınların aldıkları meslek eğitimlerinin daha çok sağlık alanında (hemşire, hasta bakıcı, doktor yard.vs.) olduğu görülmektedir. Kadınların tercihlerinde bu mesleklerin kadın mesleği olarak algılanmasının yanında kadın çalışacaksa manen tatmin olacağı bir işte çalışmalı anlayışı da etkili olmaktadır.

“Meslek seçerken zaten kadın meslekleri belli oluyor hemen. Erkeklerin işlerinde onlarla rekabet etmek zor. Bu işin en güzel yanı sayısız insan tanıyorsunuz ve hepsi size teşekkür ediyor. Mutlu oluyorsunuz.”(Ü:40, yaş:36, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

Kendi işinin sahibi olan Türk kökenli kadınların sağladığı toplam istihdam kendileri dahil 83'dür. İşveren başına ortalama 7.5 kişilik istihdam söz konusudur. Kadınların personel tercihlerini daha çok Türk kökenlilerden yana kullandıkları gözlenmiştir. Buna

sebepler olarak ta; el becerileri, çift dilli olmaları ve iş bulma güçlüğü çeken Türk gençlerine destek olmak gibi faktörler gösterilmektedir.

“Çalışanlarımın hepsi Türk. Hem dil avantajından istifade ediyorum hem de Türk gençleri zor iş buluyor. Bari biz kendi iş yerlerimizde destek olalım onlara istiyorum. Almanda gelsin istiyorum aslında ama önceki çalıştırdıklarımın iyi ilişkileri yoktu açıkcası.” (Ü:2, yaş:42, üniversite, eğitim göçü)

“Çalışanlarımın çoğu Türk. Bizim alanımız el becerisi istiyor. Ve Türklere bu diğerlerine göre daha fazla var. Bir de meslek eğitim yeri bulmak çok zor Türk gençleri için. Türk işverenler umut kapısı olabiliyor onlar için.” (Ü:4, yaş:41, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

Almanya üniversitelerinde yer alan sosyal pedagoji bölümünün Türk kökenli kadınların okul tercihlerinde önemli bir yeri vardır. Kadınların aldıkları bu eğitim doğrultusunda özellikle göçmenlere yönelik organize edilen çalışmalarda yer almak istemelerinde, kendileriyle benzer kimliklere sahip kadınların sorunlarının çözümünde etkili olma düşüncesi hakimdir. Kadınların büyük çoğunluğu bu çalışma alanında kendilerine yer verilmesini bir fırsat olarak değerlendirmekten ziyade kurumların ve sorunların muhatabı olan kitlenin büyüklüğü ölçüsünde yer almadıkları için mevcut durumun yetersizliği şeklinde değerlendirmektedir.

“Hiç inandırıcı değil o gazetelerde yazan Türk dilini iyi bilen göçmenlerimize ihtiyacımız var deyişleri. Bize sosyal alanlarda yer vermeleri reklam amaçlı aslında realitede yok bunlar. 3 Türküz burda biz. 200 işçisi var çalıştığım kurumun bence içinde çok az kalıyor. Hele bazı kurumlarda hiç Türk yok. AB' den bütçelerini yabancılar için kullanacağız diye alıyorlar ama kendileri için kullanıyorlar. Dışardan bakınca her şey iyi görünüyor ama işin içinde olunca anlıyoruz biz bunları.”(Ü:48, yaş:40, üniversite, işçi çocuğu)

“Ben buraya gelirken görevim ara sıra bir konuşmacı çağırıp üstünkörü organizasyonlarla, kuruluşlarla sürekli toplantı yapıp göçmenlerin entegrasyonunu sağlamakmış ama çok işlevsiz gördüğüm için kendim farklılık koymaya çalıştım. Onların isteğini onların doğrularını değil de bir göçmen olarak ben (göçmen kadınlar özellikle) ne istiyorum neleri doğru buluyorum onun mücadelesini verdim. Pratiğe yönelik programlara çok ta sıcak bakmıyorlar aslında.” (Ü:53, yaş:51, üniversite, işçi çocuğu)

Araştırmaya katılan Türk kökenli kadınlardan faaliyet alanını düşük statülü işler(temizlik, mutfak işçiliği, paketleme) olarak belirttiğimiz kadınların biri hariç tamamı evlilik yoluyla Almanya'ya göç etmiştir. Bu kadınların %70'i Türkiye'de lise düzeyinde eğitim almış ve yine Türkiye'de çalışma hayatının içinde olmuşlardır.

Yaşadıkları dil problemi nedeniyle Türkiye'deki işlerine benzer statülerde çalışma imkanı olmayan kadınlar bu durumu artık yaşları da ilerlediğinden kabullenmiş durumdadır. Evlilik yoluyla göç eden Türk kadınlarının dil eğitimi alamamalarında etkili olan faktörlere eğitim-iş denkliği bölümünde yer verilmiştir. Bunlardan eşinin kendine bağımlı olması isteği erkeklerin hala sahip olduğu bir düşünce olsa da, kadınların kendilerine danışmanlık hizmeti sunan sosyal kurumlarla diyaloga geçebilmesi ölçüsünde bu durumla mücadele etme gücü artmaktadır.

“Türkiye’de üniversiteyi kazanmıştım ama buraya geldim. Okutacaklarına söz vermişlerdi o şartla gelmişim ama olmadı. Birkaç kez yeltendim eşim okursam güçlenirim diye karşı çıktı hep. Bu kurumla evden ayrıldıktan sonra tesadüfen irtibata geçtim. İstedğim pedagoji eğitimimi almak istiyorum ama devlet şart koşuyor çalışmazsan duramazsın burda diye. Daha dil öğrenemedim bu işi kaybetmeden eğitim almam lazım. Aslında devlette eşe bağımlı hale getiriyor kadını. Yok birlikte yaşama süresi yok çalışma mecburiyeti. Eğitim almak için özgür olmak lazım. Şimdi sil baştan bir hayata başladım bu kurumla.”(Ü:18, yaş:30, lise, evlilik yoluyla göç)

Kadınların eşleriyle aynı işyerinde çalışma oranı %17’dir. Eşiyle aynı işyerinde çalışan toplam 11 kişinin 7’sini kendi işinde çalışan kadınlar oluştururken, 4’ünü fabrika çalışanları oluşturmaktadır.

Kendi işini kuran bu 7 kadının 6’sı işlerinin gerçek sahibi olmanın yanında bu vesileyle eşlerinin istihdamını da sağlamaktadır. Eşleri evlilik yoluyla kendilerinden sonra ülkeye gelen ve dil yetersizliği ya da diploma denkliği gibi sorunlar nedeniyle arzu ettikleri şekilde iş piyasasında yer alamayan bu kadınlar gerektiğinde eğitimlerinin dışında sektörlerde faaliyette bulunmayı kabul etmişlerdir. Ancak kadınların hiçbiri yoğunluğu ve sorumluluğu ağır olsa da kendilerini özgürleştirdiği için bu durumdan şikayet etmemektedir.

“Eşimin Almancası yeterli olmadığı için kendi alanında çalışması mümkün olmadı. Benim çalışmam etkiliydi evde. Öncülük etmem gerekiyordu onun istihdamına. Bende büyük sorumluluğu bana ait olan işimizi kurdum.” (Ü:1, yaş:40, üniversite, işçi çocuğu)

Tablo 32. Yapılan İş ile Alınan Eğitim Denkliği

İşimle eğitimim aynı doğrultuda	35
Eğitimimle yaptığım işin denkliği yok	17
İşimi yönlendirecek bir eğitim almadım	12

Araştırmaya katılarak yaptığı iş ile aldığı eğitimin aynı doğrultuda olduğunu ifade eden 35 kişinin tamamı Almanya’da meslek eğitimi almış ya da yüksek öğrenim görmüş kadınlardır. Aldıkları eğitim ile yaptıkları işlerin birbirinden bağımsız olduğunu ifade eden 17 kişinin 7’si bu durumun nedeni olarak; Türkiye’de aldıkları eğitimi dil yeterlilikleri olmadığı için gittikleri ülkede değerlendirememelerini göstermektedir. Bunun dışında Türk kökenli kadınlarda kendi işinin sahibi olma istediği de eğitim-iş denkliğinin olmamasının sebeplerindedir.

Almanya'ya gelen Türk kökenli kadınların dil yetersizliği dışında yaşadığı bir diğer sorun alanı diploma denkliği meselesidir. Türkiye'de edinilen mesleki donanımı geçersiz kılan bu sorun kadınların niteliklerine uygun sektörlerde iş bulmalarına engeldir. Verilen dil kursları, kişiyi ancak gündelik işlerini yürütebilme yeterliliğine taşımakta, görece daha statülü çalışma alanlarına hazırlamada yetersiz kalmaktadır. Kadınlarda bu durumun bilinçli bir politika olduğu yönünde bir kanı hakimdir.

“Benim en büyük derdim dil burda. Kendime her işte güveniyorum ama dil problemi geri planda kalmama sebep oluyor, istediğim işte çalışmama engel oluyor. Dili iyi konuşamadığım için hırçınlaştığımı hissediyorum pedagoğa da konuştum. Dil kursu versinler o zaman sana dedi. Ben de onu istiyorum ama devlet bana başka başka kurslar öneriyor dil sorunun yok senin diyor. Ama bu seviyeye ancak basit işlerde çalışabiliyorum. Onlar da bunu istiyorlar zaten”.(Ü:14, yaş:37, lise, evlilik yoluyla göç)

“Doğru dürüst bir dil kursuna gitme imkanım olmadı. Çevremden kelime kelime öğrendiğim Almancayla yürütüyorum hayatımı. Devlete başvurduğum bana Almanca kursu verin diye ama onlar konuşman iyi senin ihtiyacın yok diye bilgisayar kursuna gönderdiler. Oysa ben yazı yazamıyorum ileri derecede konuşamıyorum. Düzgün bir işte çalışmak için çok iyi dil lazım ama. Onlarda çok kalifiye olmayalım diye istemiyorlar belkide. Mecbur kalıyorsun bu tarz işlerde çalışmaya.”(Ü:18, yaş:30, lise, evlilik yoluyla göç)

Kadınların Türkiye'deki statüleriyle örtüşmeyen düşük statülü işlerde çalışmaya razı gelmelerinde kendilerine duydukları öfkenin de etkisi var. Almanca'yı yeterli düzeyde öğrenememelerinde şüphesiz dış etkenlerin etkisi fazla olsa da yaşanan suçluluk duygusu kimi kadının bu durumu kabullenmesine neden olmuştur.

“Türkiye’de halk eğitimde öğretmendim. Burda hastane temizlikçisi oldum. Gurur yapmaya hakkım yok ki. Almanca'yı öğrenebilseydim düzgün bir işte çalışırdım belki. Suçlu aramaya gerek yok. Kendi hatalarımın bedelini ödüyorum.”(Ü:15, yaş:43, lise, evlilik yoluyla göç).

Tablo 33. Yapılan İşten Duyulan Memnuniyet

İşimden memnunum;	
Kısmi zamanlı çalıştığım ve iş saatlerimi ayarlayabildiğim için	16
Sosyal faydası yüksek olduğu ve düşüncelerimi uygulamaya geçirebildiğim için	13
Geliri iyi olduğu için	8
Kendi işimde özgür olduğum için	6
İşimi rahat bulduğum için	4
Eğitimime göre temiz bir iş olduğu için	3
Sağlık alanında olmanın kutsallığına inandığım için	3
Eğitimimi ve yeteneklerimi değerlendirebildiğim için	3
İşimden memnun değilim;	
İşim sağlığıma zarar verdiği için	5
Daha faydalı alanlarda çalışmak istediğim için	3

Kadınların işlerinden duydukları memnuniyette, çalışma saatlerinin esnekliği en önemli belirleyicidir. Kısmi zamanlı çalışmanın özellikle kadın çalışanlar arasında yaygın olduğu Almanya'da Türk kökenli kadınlar için bu durum önem arz etmektedir. Kadınlar gerek çocuklarla yakından ilgilenilmesi gerekse ev işleri gibi sorumluluklarda eşlerinden destek alsalar da bu işlerin birinci dereceden kadının sorumluluğu olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla daha az çalışma imkanı olan kadın hem profesyonel iş yaşamını hem de geleneksel kadın sorumluluklarını birlikte yürütebildiği esnek çalışma sisteminden memnuniyet duymaktadır.

Bunun dışında işin niteliğine bağlı olarak, daha çok sosyal alanlarda ya da sağlık sektöründe çalışan kadınlar, işlerinin motive edici özelliğine ve çalışmalarının asıl maddi olmayan karşılığının iş tatmininde etkili olduğuna vurgu yapmaktadır. Yine bazı kadınların da bu alanlarda çalışmamalarının iş memnuniyetsizliklerinin nedeni olması kadınların çalışmaya bakışında etkili olan faktörlerin farklılığını göstermektedir.

Yaptıkları işe göre iyi gelir elde ettiğini söyleyen kadınların çoğu bir eğitimleri olmaksızın fabrikalarda çalışan kadınlardır. Yaptıkları işten sağlıklarını olumsuz etkilediği gerekçesiyle memnun olmayan kadınlar da aynı şekilde fabrika çalışanlardır. Bu iki grup arasındaki fark fabrikaların ait oldukları sektörlerdir. Gelir memnuniyetinin otomotiv, paketleme gibi sektörlerde kendini gösterdiğini, sağlık sorunlarına sebep

olduğu gerekçesiyle memnuniyetsizliğinde soğuk ortam gerektiren gıda(tavuk, et, balık) sektöründe yaşandığını görüyoruz.

Yaptıkları işten memnun olmayan ve bu nedenle çalışmaktan mutluluk duymayan 3 kadının dışında araştırmaya katılan tüm kadınlar çalışmanın kendilerini daha verimli, daha sosyal bir birey yaptığı ve dış dünyayla entegrelerini sağladığı gerekçesiyle çalışmaktan mutluluk duyduklarını belirtmişlerdir. Kadın istihdamının görece yüksek olduğu ülkede çalışmanın hayatın en önemli bölümünü oluşturduğuna dair hakim bir inanış söz konusudur.

“Burda çalışmadan olmazmış gibi geliyor. İşe endeksli bir hayat var bizde öyle gördük ona alıştık. Hastalığımın dolayısı ile istesem emekli olma hakkım var ama gücüm yetiyor ve çalışmak istiyorum evde duramıyorum.”(Ü:21, yaş:49, ilkökul, işçi çocuğu)

“Çalışmayı seviyorum. Gücüm yettiği iş imkanım olduğu sürece çalışmak isterim. Çalışırken hayatla iç içe oluyorum. Sosyal bir varlık olduğumu hissediyorum. Evde olsam gazete bile okumam dış dünyadan koparım. Ölü zaman yaşanıyor evde. Çalışmak birçok yönden geliştiriyor insanı.”(Ü:29, yaş:29, meslek eğitimi, Almanya doğumlu)

“Burda her şey çalışmaya teşvik ediyor insanı sanki. Çalışsam işsizlik parası, sosyal yardım falan almam gerekecek devletten. Bu gururuma dokunur benim o insanlar farklı muamele görüyorlar çünkü. O hale düşmemek için çalışmanın ayrıcalığını yaşıyorum. Daha da mutlu oluyorum.” (Ü:32, yaş:48, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

Kadınlar çalışmaktan daha fazla mutluluk duymak için, çalışma sürelerine ve işlerinin niteliklerine atıfta bulunarak aslında geleneksel kadın sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmeyi ve kendileri için daha uygun olduğuna inandıkları kadın mesleklerine geçmenin gerekliliğini ifade etmektedir.

“Eskiden daha hevesliydim çalışmaya. Ama şimdi eğitimimi değerlendirdim yeterince iş hayatında. İnşaat tepelerinde nereye kadar bir erkekten farksız çalışabilirim. Bundan sonrasını sosyal alanlarda fahri görevlerle de olsa geçirmek daha mutlu eder beni.” (Ü:1, yaş:40, üniversite, işçi çocuğu)

Tamamı daha önce çeşitli firmalarda işçi olarak çalışmış şuan kendi işinin sahibi olan kadınlar, memnuniyetlerine neden olarak en önemli etkeni işlerinde özgür olmak olarak belirtmişlerdir.

Tablo 34. İşte Terfi Etme Durumu

Terfi ettirileceğime inanmıyorum	9
Sorumluluğu ve mesaisi fazla olacağı için düşünmüyorum	9
Şu an oldukça iyi bir konumdayım	6
Extra eğitimler almam lazım bunun için düşünmüyorum	5
Eğitimim olmadığı için tercih edilmem	4
Extra eğitimlerle bu mümkün ve düşünüyorum	4
Şimdilik bu söz konusu değil ilerde olabilir	4
Terfiyi hak ediyorum ama tercih edilmiyorum	2
Terfi imkanım var ve yakın bir zamanda bekliyorum	1
Kendime güvenmiyorum korkuyorum sorumluluk almaktan	1

Araştırmaya katılan kadınlardan 15'i göçmen ya da kadın olmaları temel nedeniyle kendilerinin terfi ettirileceklerine inanmadıklarını ifade ederken 15'i terfiyi çeşitli nedenlerle kendilerinin tercih etmeyeceğini belirtmiştir. Bir üst statüye geçişe sıcak bakan 9 kadın ise kendilerinin tercih edileceği konusunda da iyimserlik taşımaktadır. Mevcut konumlarını iyi olarak tanımlayan 6 kadın ise bu konuma büyük zorluklarla geldiklerini bir üst makama ulaşmalarının mümkün olmayacağını ifade etmektedir.

Terfi ettirilmede tercih edilmeyeceğine inanan kadınlar eğitimleri göz önüne alınmaksızın daha çok fabrikalarda çalışanlardır. Tercih edilmeme nedeni olarak gördükleri etnik ayrımcılığı kendi ifadeleriyle şöyle desteklemekteler.

“Herkes tutmuş köşesini öyle pek değişiklik olmuyor. Bizim işlerde yükselmek için şefin seni işle birlikte eğitim alman için teşvik etmesi lazım. Türklere tercih edilmiyor ama bu kişiler. Hele de Türk kadını hiç görmedim. Biraz gözünü açan kimse Almanların yavaş yavaş büro işlerine kaydırıldığını farkeder zaten”.(Ü:28, yaş:43, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

Terfinin öncelikle kendi tercihi olmadığını belirten kadınlar bunun için gerekli olan extra eğitimlerden ekonomik yetersizlikler ve vakit sorunları gerekçesiyle kaçınmaktadır. Ancak bundan daha fazla belirleyici olan neden, eğitimleri en fazla meslek eğitimi düzeyinde olan bu kadınların geleneksel kadın yaşantısını benimsemeleri fazla iş sorumluluğu üstlenmek ve çalışma saatlerini artırmak istememeleridir.

“Extra eğitim almam lazım işimde yükselmem için. Sertifika programlarına gitmem, ustalık belgesi almam gerekir ama ücretleri çok yüksek düşünmüyorum. Onları alsam bu sefer kendi işimi kurmak isticem. Sonu yok bu isteklerin.” (Ü:34, yaş:25, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

“Aslında mümkün benim işimde extra eğitimlere de gerek yok ama zaman ayırmak sorumluluk almak lazım. Onu yaparsam hayatım iş merkezli olur. Bir kadın olarak evimle alakalı sorumluluklarımı ikinci plana atamam.”(Ü:35, yaş:36, meslek eğitimi, Almanya doğumlu)

Terfi ettirilme konusunda hem kendileri istekli olan hem de çalıştıkları alanlar itibariyle bunun mümkün olduğunu ifade eden kadınların tamamı yüksek öğrenim almış olan kadınlardır. Bu kategorideki kadınlar terfiyi, cinsiyet temelli ayrımcılığın, en az etnik kökenli ayrımcılık kadar etkilendiğine inanmaktadır. Konumlarının gerçek ülke politikalarına ters düşmeyecek kadar ileri taşınabileceği ise bütün kadınların ortak düşüncesidir. Yüksek öğrenim almış olan kadınların yaşadıkları konum değişikliklerinde ekonomik iyileşmeden çok statü farklılaşmasını önemsedikleri anlaşılmaktadır.

“Gelir ya da çalışma saati açısından bir farklılık olmasa da konumum farklılaştı. Terfi etmiş sayılabilirim ama bunun bir adım ötesini düşünemiyorum. O makama bir göçmenin Türk kökenli birinin oturmasını hayal bile edemiyorum. Bu asla olmaz. Olursa makamın tarafsız olmayacağı düşünülür.” (Ü:57, yaş:48, üniversite, işçi çocuğu)

“Yakın zamanda emekliye ayrılacak çok meslektaşımız var. Terfide tercih edilir miyim emin değilim. Göçmen olmam dezavantaj farkındayım ama ondan daha fazla kadın-erkek ayrımcılığı etkili oluyor bazen. Kadının kendini ispatlaması lazım bir erkeğin haklarına erişebilmek için. Erkek olmak bazen tek başına yeterli oluyor tercih edilmek için.” (Ü:62, yaş:36, üniversite, Almanya doğumlu)

Kadınlarda, iki toplum arasındaki uyum sorunlarının temel nedeni olarak gösterilen inanç ve kültüre bağlı değerlerin iş piyasasında özellikle işte yükselme evresinde kendini gösterdiğine yönelik bir inanış söz konusudur.

“Bir yabancı bir Türk bi yere kadar yükselebilir. Üst yönetime geçmek mümkün değildir. Zihniyetiniz onlar gibi olursa belki. Onlarla birlikte içki içip, domuz eti yiyeceksiniz, Alman eşiniz olacak o zaman sizin onlardan biri olduğunuzu kabul ederler bu şekilde bir yerlere gelebilirsiniz. Biz kendimizi hep geri çekmek zorunda kalıyoruz bunları yaşayamadığımız için. Kendimi soyutlamazsam eğer onların bir parçası olacağım oyuncak olacağım ellerinde. Ondan korkuyorum.”(Ü:1, yaş:40, üniversite, işçi çocuğu)

Tablo 35. Çalışmanın Zorluklarına Yönelik Algılamalar

Çalışmanın hiçbir zor tarafı yok benim için	12
Kendime ve aileme yeterince vakit ayıramıyorum	11
İşim sağlığımlı olumsuz etkiliyor	8
Sabah erken kalkmak, hafta sonu ya da gece çalışmak zor geliyor	7
İşin yoğunluğu üzerimde sürekli stres yapıyor	6
İşle ev işlerini birlikte yürütmek çok yoruyor beni	6
Tam zamanlı (uzun) çalışmak yoruyor beni	5
8 saat ayakta durmak zor geliyor	3
Göçmen olduğum için baskı hissediyorum üzerimde	3
Çalıştığım alan sürekli benden alıyor	3

Kadınların çalışma hayatının zorluklarına dair sahip oldukları düşünceleri sınıflandırmak mümkündür.

Bunlardan en yoğun yaşananı 30 kadın için geçerli olan ev-iş sorumluluğunun birlikte yürütülmesi ve işin zamanına bağlı olarak yaşanan zorluklardır. Bu kadınlar, fabrikalarda tam zamanlı olarak çalışanlar ya da kendi işyerlerinde tam zamanlı çalışma süresini de aşarak çalışan kadınlardır.

“Akşam geç saatlerde ailecek ancak bir araya gelebiliyoruz. O saatten sonra çocuklarla ilgilenmek mümkün olmuyor. İşle evi yürütmek kolay değil. Bir taraf ihmale uğruyor. Mecbursunuz işinizi önemsiyorsunuz ihmale uğrayan taraf hep çocuklar oluyor.” (Ü:31, yaş:43, meslek okulu, işçi çocuğu)

Yine kadınlar için çalışmayı zorlu kılan bir diğer etken işyeri ortamından kaynaklanan nedenlerdir. Sahip oldukları göçmenlik psikolojisi kimisini model olma baskısı altına alırken, kimisinde bu psikoloji dil problemiyle birleşip hakkını arayamama ve geri planda kalma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

“Kendini ispatlama düşüncesi arkamızda bir gölge gibi adeta. Bence bilinçli göçmenler bunu yaşıyorlar hep. İş hayatı da özel hayatınız da bu model görünme kaygısıyla baskı altında geçiyor.”(Ü:51, yaş:34, üniversite, Almanya doğumlu)

“İş yerinde uyumlu olmak zorundayız. Dilimiz ne kadar olsa onlar kadar iyi değil sonuçta derdimizi iyi anlatamazsak haklılığımızı ispat edemiyoruz. Bu seferde suçlu duruma düşüyoruz. Uyumlu olmak altan almak hep göçmenlere düşüyor.” (Ü:21, yaş:49, ilkokul, işçi çocuğu)

İşin niteliğine bağlı olarak yaşanan zorluklar, daha çok iş yoğunluğuna ve sorumluluğuna bağlı olarak daha statülü işlerde ya da olumsuz şartlarda fabrikalarda çalışan kadınlar için geçerli olmaktadır.

“İşyeri çok soğuk. Klimalar çalışıyo yaz kış mallar bozulmasın diye. Ama insanları düşünen yok. Kıyafet veriyorlar kürk gibi ama iş yapılmıyor onunla da. Giymek te zorunlu değil zaten. Bir de iş çok zor aslında. Ellerim ağrıyor ameliyat oldum daha bu yaşta. Bir gelen bir daha gelmiyor işi görünce. Rus ve Polon var ama daha çoğu Türk bizim fabrikanın. Alman çalışır mı bu işte. Hasta olmaya da hakkın yok mecbursun katlanmaya.” (Ü:27, yaş:29, ortaöğretim terk, Almanya doğumlu)

“Bizim işimiz iğneyle kuyu kazmaya benziyor. İki taraf arasında kalıyoruz çoğu zaman. Bir tarafın bütçe baskısı var üzerimizde. Türklerin ciddi sağlık problemleri var mesela bu ülkede ama hastanelere Türkçe bilen doktor, psikolog vermiyorlar. Diğer tarafta dış dünyaya tamamen kapalı Türk aileleri var. Erkek eşinin bu tip kurumlarla irtibatına engel olmak istiyor. Vurularak öldürülen bir arkadaşımız oldu mesela. Riskleri de var yani bu işlerin.”(Ü:48, yaş:40, üniversite, işçi çocuğu)

Tablo 36. Çalışma Ortamında Yaşanılan Sorunlar

Hiçbir sorun yaşamıyorum işyerimde	19
İş arkadaşları arasında yaşanan rekabet	16
Harcadığımız eforun hizmet anlamında karşılığını alamıyoruz	7
Sürelili sözleşmelerle çalışmak en büyük sorun	6
Vardiya ve yer değiştirme sorun oluyor	4
İstirahat ve izin almak problem oluyor	4
Molalarımızın çok az olması sorun oluyor	4
Başörtülü olmam büyük sorun	3

İşyerinde hiçbir sorun yaşamadığını belirten kadınlar, daha çok oldukları birimlerde tek başlarına sorumluluk alan diğer iş arkadaşlarıyla paylaşımı sınırlı olan kadınlardır. İş arkadaşlarıyla paylaşım ile birlikte sorunlarında başladığını belirten kadınlar, bu duruma en fazla göçmen kimlikleriyle iş yerlerindeki statülerinin örtüşmediğine olan inanın neden olduğunu ifade etmektedir.

“Belki büyük sorunlar değil ama benim motivemi etkiliyor. Şef yardımcısı olduğum için hazmedilemiyorum mesela. Aktif bir bayanım ve etkili bir çalışma sistemim var. Bu sefer benim verimim diğer öğretmenleri rahatsız ediyor. Bide

kıyafetine önem versen suç, vermesen suç. Ben özeniyorum kılık kıyafetime. Bu seferde moda bebeği diye küçümsemeye çalışıyorlar.”(Ü:59, yaş:37, yüksek okul, işçi çocuğu)

Sosyal alanlarda çalışan kadınların ifade ettikleri ortak sorun, göçmenlere verilecek destekler konusunda resmi makamların söylevden öteye gitmemeleri, göçmenlere ayrılan bütçelerin tüm vatandaşları kapsayan başka projeler için kullanılması ve bunlarla mücadele etmenin iş verimliliğini düşürdüğü noktasındadır.

“Bizim işimizde en büyük sorun sosyal alanlara ayrılan bütçelerin kısıtlanması. Projeleri destekleyeceğiz diye reklam yapılıyor ama iş ciddiye binince bütçe engeli ortaya atılıyor. Bir taraftan kapı açık deniliyor göçmenlere ama bakıyorsunuz sonuna kadar kapalı.”(Ü:50, yaş:28, üniversite, Almanya doğumlu)

Her ne kadar araştırma kapsamındaki kadınlar içindeki oranı %10 olsa da gittikçe özellikle kadın mesleklerinde yaygınlaşan süreli sözleşmeye dayalı çalışma şekli, bu sistemde çalışan kadınlara risk altında olma duygusunu fazlasıyla hissettirmektedir.

“Sosyal alanda çalıştığımız için AB fonlarıyla finanse ediliyoruz. Bütçe kesildiği anda bizim işimiz yok demektir. Bu baskıyı üzerinizde hissetmeniz çok kötü. Aklımda sürekli başka bir iş arama düşüncesi var. İnsan işine güven duymadan nasıl o işe sarılabilir. Devletlerin politikası oldu artık bu. İşverenin işçisi üzerinde çok büyük baskısı var. Aileyi etkiliyor, evlenme kararınızı etkiliyor, kadının çocuk yapma kararını etkiliyor. Hayatınızı planlayamaz hale geliyorsunuz.” (Ü:43, yaş:31, doktora, eğitim göçü)

Kadınların bir diğer sorun alanı izin, vardiya ve molalardır. Bunlar, kimi zaman ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle yalnızca kendilerine has sorunlar olarak görülmekte ancak çoğu zaman işyerinin sıkı çalışma şartlarının sonucu olarak tüm çalışanlar için geçerli olmaktadır.

“Ameliyat oldum işte ellerime çok yüklendiğim için. Omuzlarım ağrıyor hep. Doktorlarda sorunlu ilgilenmiyorlar öyle senle. İş bırakacak değilsin ya el egzersizi yap diyip geçiyorlar. Zaten doktora da öyle her zaman gidemezsin. Kranka(istirahat) çıkarsan gözden düşersin.işten birini çıkaracak olsalar hemen kim daha çok kranka çıkıyo ona bakıyorlar.” (Ü:27, yaş:29, hauptschule terk, Almanya doğumlu)

“İş paylaşımı sorun oluyor bazen. Yer değişikliğini hiç bir çalışan istemez. Benim sağlığım gereği bölüm değişikliği yapmam yasak. Ama bunu anlamak istemiyorlar. Israrla hakkımı yemeye çalışıyorlar. Ben yabancıyım ya reva görüyorlar bunu. İş yerinde uyumlu olmak zorundasın. Üç kez sorun yaşarsan işten atılıyorsun. Eğer haklılığını yeterince ispat edemezsen napacaksın. O yüzden alttan almak zorunda kalıyor insan çoğu zaman.”(Ü:21, yaş:49, ilkökul, işçi çocuğu)

“O günümü hiç unutmam. Şefim evlendiğim gün çalıştırdı beni izin vermedi. Yabancı gibi gittim geldim düğünüme. İzin hakkım yokmuş öyle dedi bana. Oysa evlilik izni diye 1 günlük izin varmış ama bilmiyordum. Birde başka bir arkadaşa

iki gün vermiş ondan da habersizdim. Hatta o emsal teşkil edermiş bana da o kadar vermesi gerekirmiş. Ama haklarımı bilmiyordum ki nasıl karşı çıkayım. O kadar çalışan vardı kimse de uyardı beni.” (Ü:9, yaş:38, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

Tablo 37. İş Arkadaşları ve Yöneticilerle İlişkiler

Hem yöneticilerimle hem iş arkadaşlarımla iyi ilişkilerim var	21
İş hayatında selamlaşmadan öteye giden bir ilişkimiz olmadığı için iyi sayılır	11
Gruplaşmalar var işyerinde bende göçmenlerle daha iyi ilişkiler kuruyorum	9
Yöneticilerimle iş arkadaşlarımla olduğundan daha iyi ilişkilere sahibim	8
Yüzeysel düzeyde iyi ama paylaşım başlayınca sorunlu ilişkiler yaşanıyor	4

Araştırmaya katılan kadınların hemen tamamı iş yerindeki arkadaşlıkların yüzeysel yaşandığına ve bunun da profesyonel iş yaşamının bir gereği olduğuna inanmaktadır. Özellikle yarım zamanlı çalışanların iş yerinde geçirdikleri tüm vakti işin bir fiil başında durarak geçirmeleri çalışma arkadaşlarıyla iletişimlerinin daha alt düzeyde olmasına neden olmaktadır. Kadınların bu durum için işaret ettikleri nedenler de işyerlerinde sahip oldukları statüye bağlı olarak farklılık göstermektedir.

“İlişkilerim iyi aslında ama burada bir iş arkadaşınızı ufak bir hatasından dolayı şikayet etmek yadırganmıyor. Biz bunu yapabilir miyiz mesela. Bize göre ayıp bu. Ama onlar iş başka dostluk başka deyip şikayet edebiliyorlar. Öyle olunca sıcak bir ilişki olmuyor aranızda. Birde iyi ilişkilerin olması için özel hayatında da olması lazım o insanın. Bütün gün birlikte çalışıyoruz mesela tek bir bilgi bilmem iş arkadaşlarımla özeline dair. Çok soğuk burda ilişkiler.” (Ü:41, yaş:29, meslek eğitimi, Almanya doğumlu)

“Şu an idare eden yöneten konumundayım. Bundan hoşnut olmayan insanlar var burada çok fazla. İnsanların sizinle paylaşma durumları yoksa iyisiniz. Ama paylaşım başladığında rekabet giriyor devreye ve tatsızlaşıyor ortam. Yüzeysel ilişkilerde herkes iyi ama derinleştikçe sorunlar baş gösteriyor.” (Ü:57, yaş:48, üniversite, işçi çocuğu)

Yöneticilerle olan ilişkilerin diğer iş arkadaşlarıyla olandan daha iyi olduğuna inanan kadınlar buna gerekçe olarak iş verimliliği ile sağladıkları ekonomik faydayı göstermektedir.

“Yöneticiler iş kalitesine baktıkları için onlarla ilişkiler gayet iyi ama eş statüde olanlarla ya da sizin talimatlarınızla iş yapanlarda kıskançlık olduğu için pekte iyi değil açıkcası ama bu kıskançlık sadece Türk olduğum için.” (Ü:30, yaş:49, ortaöğretim terk, işçi çocuğu)

“İş arkadaşlarımla ilişkilerim yok denecek kadar az. Çok zorlandılar beni kabul etmekte hala da kabul etmiş değiller. Onlar için bir Türkün kendileriyle aynı seviyede ya da daha üst pozisyonda olması alışılmış bir şey değil. İşi veren kişi

olarak sizden talimat almak zorlarına gidiyor. Genelde yöneticilerle iyi çünkü benim üzerimden büyük maddi kazanç elde ediyorlar. Ama denkler ve alt kademedekilerle bu ilişki kurulamıyor.” (Ü:52, yaş:41, üniversite, işçi çocuğu)

Kadınların Almanya'daki iş yaşamına dair ısrarla vurguladıkları bir konu çalışanlar arasında yapılan işe ilişkin sınıf ayrımı olmadığına olan inanıştır. Etnik kökene bağlı olarak yaşanan ayrımcılıklara rağmen ast-üst hiyerarşisinin olmaması başka bir dışlanma nedeninin daha olmaması açısından olumlu bir gelişmedir.

“Benim ilişkilerim iyi valla. Almancam yeterli olmadığı için çok çok derin muhabbet edemiyorum ama burda ast-üst hiyerarşisi Türkiye'deki gibi değil. Burda doktor temizlik işçisinin elini sıkıyor oturup sohbet ediyor onunla mesela. Yöneticiler keskin bir şekilde ayırmıyorlar kendilerini çalışanlardan.” (Ü:15, yaş:43, lise, evlilik yoluyla göç)

Sınıfsal farklılıkların olmadığı yönünde inanişe sahip olan kadınların özellikle düşük statülü işlerde çalıştıkları görülmektedir. Yapılan işin statüsü yükseldikçe toplumun da Türk kadınlarına yaklaşımları farklılaşmaktadır. Bunda Türk kadınına biçilen rollerin göçün başlangıcından bu yana aynı kalmasına karşın kadınların statülerinde bunun aksinde görülen iyileşmenin etkisi vardır.

Tablo 38. Çalışma Yaşamında Ayrımcılığa Uğrama Durumu

İşyerimde ayrımcılık yaşamadığımı söyleyemem ama dışarıda yaşıyorum	12
Yabancı olduğum için olumsuz muamele veya tepki görüyorum	12
Haklarımı bildiğim ve güçlü karakterim olduğu için kimse cesaret edemez bunu yapmaya	9
Hakkım olan şeyler verilmediğinde ayrımcılık yapıldığını hissediyorum	8
Önyargılarını sıkça dillendiriyorlar ve hep savunma yapmak zorunda kalıyorum	7
Göçmenlik psikolojisine hiç girmedim olayları o şekilde yorumladım	5
Göçmen olduğum için işimden olma baskısını hep hissediyorum	4
Şu anki konumuma gelebilmek göçmen olduğum için çok güç oldu	4
Zaman zaman kullanıldığımı düşünüyorum	3

Araştırmaya katılan kadınların tamamının sahip olduğu ortak görüş ayrımcılığın iş ya da özel hayatta mutlaka yaşandığı yönündedir. Özellikle eğitim dönemlerinde maruz kaldıkları bu durumla o yaşlarda nasıl mücadele etmeleri gerektiğini, başvurulabilecek resmi bir kurum olup olmadığını bilmediklerini belirtmekte. Kişinin özgüvenini kazandığı bu süreçte maruz kaldığı ayrımcılık kendisinde özgüven eksikliğine sebep

olarak gelecek ümitlerinin kırılmasına ya da ikinci sınıf vatandaşlığa itilmeyi olağan görmeye başlamasına yol açabilmektedir. Yapılan araştırmalarda da belirtildiği üzere, çalışma ve eğitim hayatında ayrımcılığa uğrayan göçmen kadınların sayısı Almanlara göre daha fazladır. Ayrımcılığın nedenlerinden biri, Alman toplumunun göçmen kadınlara bakışı, onu zihnindeki klişeler ölçüsünde içine koymak istediği kalıptır.

Kadınların 14'ü ciddi anlamda göçmen olmalarından dolayı olumsuz bir tecrübe yaşamadıklarını belirtirken 50'si yaşadıkları olumsuz tecrübelerin göçmen olmalarının bir sonucu olduğuna inanmaktadır. Bu inanişaya kimi zaman yalnızca hissi bakış açısı neden olsa da, çoğu zaman maruz kalınan somut söz ve davranışlar neden olmaktadır. Türk göçmenlerin ayrımcılığı tespit etme ve yorumlama konusunda bir çıkmazda oldukları anlaşılmaktadır. Somut hak ihlalleri ve saldırı düzeyine varan hareketler dışlanma olarak algılanmakta ancak kişisel hakları sorgulama ya da müdahale etme gibi tavırlar olağan karşılanmaktadır. Kadınların karşı karşıya kaldıkları durumları algılamada iki önemli faktör etkili olmaktadır. Birincisi dile yeterince hakim olmadıklarından kendilerine atıfta bulunularak söylenen satır arası sözleri anlamamaları ikincisiyse yerli toplum tarafından sürekli aynı muamelelere mağruz kaldıkları için bu durumu olağan karşılamalarıdır. Alman bir bayanın(uyum programına ilgi duyan) tramvayda Türkçe konuşan iki genç kadına “seni az önce programda Almanca konuşurken gördüm neden şimdi arkadaşınla da Almanca konuşmuyorsun” diye müdahale etmesi karşısında genç kadının “arkadaşım Türkiye'den misafir olarak geldi Almanca bilmiyor” diye cevap vermesi ikinci faktörün kendini gösterdiği küçük bir örnektir. Genç kadın yerli kadının bu sorgusuna istediği dili konuşma hakkına sahip olduğu yönünde cevap vermemiş yanlış bir fiil işliyormuş gibi savunma yapmayı tercih etmiştir.

İş hayatında yaşanan ayrımcılığın algılanışında, eğitim düzeyine ve çalışılan alana bağlı farklılıklar görülmektedir.

Tamamı Almanya'da yüksek öğrenim almış olan kadınlar, gerek bilgi gerekse dil açısından yeterlilik düzeylerinin bir Türk kadınına göre fazla olduğu düşüncesinde olan yerli meslektaşlarının bu tavrını bir ayrımcılık olarak algılamaktadır.

“Almanlarla bazen iş toplantılarımızda konuştuğumuzda bizim bilgimiz onları rahatsız ediyor. Bu konuda bu kadar bilgili olabileceğini düşünmemiştim diyor. Neden ummuyorlar bunu çünkü size biçtikleri rol farklı anne babamız fabrika ya da temizlik işçisiydi. Onların çocukları da onlar gibi olmalı diye düşünüyorlar.” (Ü:48, yaş:40, üniversite, işçi çocuğu)

“Telefonda iş dolayısıyla biriyle konuştuğunuzda mesela isminizi söylediğinizde aa neden sizde aksan yok hiç Türk gibi değilsiniz diyor. Ben bunu yanlış yorumluyorum çünkü konuyu alakasız şekilde o tarafa çekiyor ve bana yabancı olduğumu hissettiriyor. Ben burda yetiştim burda okudum asıl aksanlı konuşmam tuhaf olurdu. İş yerinde de kendine öz güveniniz olduğu görülünce sen nasıl böylesin Türk kadınları gibi değilsin. Kafalarında bir dolu yargı var ve siz sürekli tepki vermek zorundasınız. Ama ilginç olan ne kadar anlatsanız o yargılar bir tek size karşı yıkılıyor geneli için hep kalıyor.” (Ü:50, yaş:28, üniversite, Almanya doğumlu)

Yine bu kategorideki kadınların ayrımcılık belirtisi olarak gördükleri bir diğer konu tercüman olarak kullanılmak istenmeleridir. Ancak aynı durum, yüksek öğrenim almış kadınlarla meslek eğitimi düzeyinde öğrenim görmüş kadınlar tarafından farklı yorumlanmaktadır. Biri hastanede bölüm şefi olan Ü-56 ile sosyal pedagog olan Ü-52 ve Ü-46'nın konuya yaklaşımı şöyledir.

“Ben tercümanlık yapmayı bir kullanılma olarak görmüyorum yardımlaşma bu benim için. Birinin işine yarıyorum sonuçta orda sorunu olan Türkler yine benim vatandaşım. Bunu belki külfet bilir başkası. Mecbur tutmuyorlar beni sonuçta. Benim vaktime göre ayarlandığı müddetçe hiç sorun etmem bu durumu.”(Ü:56, yaş:43, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

“Tercüman olarak kullanılmayı negatif bir ayrımcılık olarak görüyorum mesela. Madem her işte profesyonel çalışıyorlar parayla tercüman tutsunlar. Hasta için yaparım elbette ama kurumun size bakışını ortaya koyuyor bu. Bir zihniyetin ürünü yani. Zaten böyle durumlarda sesli şekilde söylüyorum. Kendimi tercüman olarak kullandırmaya gidiyorum diye.”(Ü:52, yaş:41, üniversite, işçi çocuğu)

“Bizim farkımız dil bilmemiz gibi algılanıyor, küçümseniyor yaptığımız iş. Farklı metotlar uygulayarak başarı elde ediyoruz bunların görülmesini istiyoruz. Ama uzmanlığımız görmezden geliniyor. Tercüman olarak kullanılmak isteniyorsunuz mesela. Eskiden daha iyi niyetliydim dışlanma konusunda ama çalışmaya başladıktan sonra ayrımcılığın olduğunu yaşayarak gördüm. (Ü:46, yaş:30, üniversite, işçi çocuğu)

Çalışma ortamında algılanan bir diğer ayrımcılık konusu, inanca ve kültüre saygı gösterilmemesidir. Dini motifler bir küçümseme nedeni olarak Türk kökenli kadınların sıklıkla karşılaştıkları bir ayrımcılıktır.

“Yirmi senedir aynı işyerinde çalışıyorum. Aynı insanlar her sene neden oruç tuttuğumu soruyorlar. Hiç bıkmadan usanmadan her seferinde perdeleri kapatalım seni kimse görmez orucunu aç diye kendilerince espri yapıyorlar.

Saygısızlık değil mi bu dalga geçiyorlar işte.”(Ü:31, yaş:43, meslek okulu, işçi çocuğu)

Kadınların maruz kaldığı sözlü saldırı düzeyine varan ayrımcılıklar daha statüsü düşük işyerlerinde yaşanmaktadır.

“İşyerinde toplantıda tanıştırılıyorz iş arkadaşlarımızla. Türkiye'den geldiğimi söylediğimde mimikleri değişiyor. Ve hemen şu soruyu soruyorlar. Evine ne zaman döneceksin. Evim burası deyince kendi ülkedeki evini kastediyoruz diyorlar. Çekinmiyorlar bu tarz naoh tavırlardan.” (Ü:14, yaş:37, lise, evlilik yoluyla göç)

“İş yerinde bizimle çalışan Almanlar var. Sürekli yabancılar terk etsin artık ülkemizi diye sesli şekilde konuşuyorlar. Karşılık versem tatsızlık çıkacak dilimde o kadar iyi değil zaten. Bizde bu devlete yıllarca çalıştık vergi verdik işleri bitince hadi gidin diyorlar. Yabancı düşmanlığını işte de yaşıyoruz.”(Ü:17, yaş:44, ilkokul, evlilik yoluyla göç)

“Üzerinden uzun zaman geçti ama eski yöneticim staj müracaatlarına bakardı benim yanımda. Bu Yugoslav at, bu Rus at, bu Türk at Alman birinin müracaatını bulana kadar elerdi. Yanında ben vardım ve duyuyordum ama hiç alınacağını düşünmezdi bende sesimi çıkaramazdım yeniydim korkuyordum..” (Ü:9, yaş:38, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

Yine eğitimlerinden bağımsız olarak yaşadıkları olumsuz tecrübeleri Türk olmalarıyla ilişkilendiren kadınlar ayrımcılık hikayelerinden şu örnekleri veriyor.

“3 Türk kadın olarak bir firmanın mutfağında çalışıyordu annemler. Üçünü birden çıkardılar işten Almanlara dokunmadılar hiç. Dili iyi bilmediklerini öne sürdüler 4 yıl geçmişti oysa oraya gireli. Mahkemeye gittik ve kazandık tabi işlerine geri döndüler. Ama onlara haklarını hatırlatacak ben vardım yanlarında. Herkes bu kadar şanslı olamaz. Boyun eğmek zorunda kalıyordur çocukları.” (Ü:8, yaş:33, master, Almanya doğumlu)

“İki firma çalışıyoruz biz. Bizimkinde ağırlıklı Türkler var diğeriye tam karışık. Ama işin en ağırını en problemlisini bizim firmaya veriyorlar hep. Kendi işçilerini pek sıkıştırmazlar ama bizim başımızda bekliyorlar işi bitirmemiz için. Bu ayrımcılığa maruz kalmak zoruna gidiyor insanın. Kabul etmezsen verilen işi kapıyı gösteriyor sana.” (Ü:17, yaş:44, ilkokul, evlilik yoluyla göç)

“Bizim Türklerde daha fazla göze girme kaygısı var. İşimi aksatırsam atılırım diye korkuyorum bende. Ama Almanlar rahatlar konuşurlar ederler kimse bişey demez onlara. Risk altında hissetmiyorlar kendilerini çünkü.” (Ü:19, yaş:45, lise, evlilik yoluyla göç)

“Stajımı yaparken okul müdürünün benimle aynı konumda olan tüm öğretmenleri odasına ayrı ayrı çağırarak yaptığı konuşmayı benimle koridordan geçerken ayaküstü yapmasını ehemmiyetsiz bir tavır olsa da göçmen olduğum için yaptığını düşündüm. Çünkü sadece bana olumsuz anlamda diğerlerinden ayrı muamelede bulunmuştu.” (Ü:62, yaş:36, üniversite, Almanya doğumlu)

Gerek iş yerindeki sorun alanlarında gerekse maruz kalınan ayrımcılıklar konusunda en avantajlı grubun kendi işini kuranlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu tarz sorunlar kimi kadınların kendi işini kurma nedeni olsa bile bu süreçte azalarak ta olsa benzer sorunların yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

“İşyeri açmak için ihtiyacım olan evrakları almak için yabancılar polisine gittim. Evraklar konusunda daha önce araştırma yapmıştım aslında ama buna rağmen bana bunları vermek istemediler. Birkaç kez gittim geldim tartışma yaşadık en sonunda verdiler. Bazen inanmak istemiyorum bu kadar kötü olamazlar diyorum ama kendi başıma gelince anlıyorum ve inanıyorum ayrımcılığa.”(Ü:3, yaş:45, ilkokul, işçi çocuğu)

“Kendi işin olunca daha büyük riskler var aslında. Yabancı düşmanlığını çok belirgin yaşadım bir seferinde. Dükkanımı bastı skinheadler (dazlaklar). Müşterileri içeri almadılar bir sürü olay çıkardılar. Buraya müşteri sokmucaz başka Alman dükkanlarına gitsinler diye ortalığı birbirine kattılar. Polis geç te olsa müdahale etti mahkemeye de verdim sonra tabi ama insan korkuyor bir sürü olay yaşandı sonuçta”.(Ü:4, yaş:41, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

Bu ayrımcı tavırlara karşı kadınların sahip oldukları özgüvenin ve en az onun kadar dil yeterliliğinin önemi büyüktür. Aslında kadınlardaki özgüveni destekleyen unsurun dil olduğunu araştırmaya katılan kadınların tecrübelerinden anlamak mümkün. Yukarıdakilere benzer tavırlara maruz kalmasına rağmen hakkını arama cesareti gösteren kadınlar eğitimlerini Almanya'da almış birinci dilleri Almanca olan kadınlardır.

“İşyerimde başka bir çalışan birikmiş kesintilerini toplu halde aldı. Ben çok şaşırđım ben ondan daha uzun süredir çalışıyordum hem de. Böyle bir gelirin sahibi olduğum bana da söylenmeliydi. Öğrenince hakkımı aramak için gittim ve olay büyümeden benim ödemelerimi de yaptılar. Bu yabancı olduğum için yapıldı bana.”(Ü:9, yaş:38, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

“Bir gün fabrikanın bodrum katında çikolataların demirleri temizlenecekti. 3 Alman kadın ve 2 Türk vardık. Alman olan kadınlar şefe neden biz gidiyoruz onlar gitsin işte dedi ve şefi bize yönlendirdi. Ben Almancam iyi olduğum için uzaktan da olsa duydum anladım konuşulanları. Şef bize işi söylediğinde itiraz ettim o da verdiğim işe hayır diyorsanız eğer iyi bir şey yapmıyorsunuz dedi. Ben de üsteledim duyduğumu söyledim sonuçta hep birlikte yaptık o işi. Böyle durumlarda sineye çekersen çok ezilirsin.”(Ü:39, yaş:38, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

İşyerlerinde yaşanan bu tür ayrımcılıkların en azından somut olanlarının önlenmesi yönünde alınan ciddi bir tedbir bulunmamaktadır. Ancak araştırmaya katılan kadınlardan yalnızca biri çalıştığı fabrika bir Amerikan firması olduğu için bu tür dışlayıcı söz ve davranışların yaşanmadığına işaret etmektedir.

“Bizim işyerinde iş sözleşmesi yaparken kağıt imzalıyorsun. Hiç kimseyi dini, dili, milleti dolayısıyla aşağılamayacağıma böyle bir şeye sebep olursam hak iddia etmeden çıkışımın verilmesini kabul ediyorum diye. Başka fabrikalarda var mı böyle bir şey bilmiyorum. Ama etkisi oluyor çalışanlar üzerinde.”(Ü:23, yaş:43, ilkokul, işçi çocuğu)

Özel hayattakine nazaran iş yaşamında daha az karşılaşılan ayrımcılığa maruz kalma durumu yine de azımsanmayacak derecede önem arz etmektedir. Çalışan kadınların sorun alanlarından biri olarak yetkililerin bu durumu ciddiye alması ve yasal bir düzenlemeye gitmesi önemli bir gerekliliktir.

Tablo 39. Türkiye'de Çalışma Konusunda Düşünceler

Mesleğimi her yerde yapabilirim Türkiye'ye gitsem çalışırım kesinlikle	16
Buradaki kazanımlarım doğrultusunda bir işte çalışmayı isterim orda da	8
İsterim ama uyum sağlamaya yönelik tereddütlerim var	5
Türkiye'de çalışmayı denedim ama alıştığımız sisteme yabancıydı döndüm	2
Artık emekli olup Türkiye'de rahat zamanlar geçirmek istiyorum	10
Türkiye'deki çalışma şartlarının kadınlar için uygun olduğunu düşünmüyorum	8
Türkiye'de eğitimsiz kadının çalışma imkanı olacağına inanmıyorum	7
Türkiye'de mesleğimin bir karşılığı, saygınlığı var mı bilmiyorum	6
Eşim Türkiye'de çalışmama müsaade etmez	2

Araştırmaya katılanların 29'u Türkiye'ye dönmeleri halinde çekinceleri olsa dahi çalışma hayatına katılmaya sıcak bakmaktadır. Bu kadınlar daha çok aldıkları eğitimler ile edindikleri iş tecrübe ve disiplinini Türkiye'de hizmete dönüştürmek arzusunda olanlardır.

“Türkiye'ye ne kadar yabancı olsam da bu alanda çalışmayı çok isterim orda. Burda gördüğüm öğrendiğim modelleri neden orda sunmayım kendi ülkemde. Ama imkanların sunulması lazım.”(Ü:46, yaş:30, üniversite, işçi çocuğu)

“Çalışmak isterim elbette hatta projelerim de var. Burdaki eğitimlerimi tecrübelerimi farklılıkları orda hayata geçirmek isterim. Neden bizim insanımız bunlardan istifade etmesin onlar bunlara layık değil mi? Ailemi ikna edebilseydim çoktan giderdim aslında.” (Ü:49, yaş:45, üniversite, evlilik yoluyla göç)

35 kişi ise Türkiye'deki iş piyasasına yabancı olma ama aslında daha çok hakkında olumsuz görüş sahibi olma gibi nedenlerle çalışmaya sıcak bakmamaktadır.

“Türkiye’de iş hayatına girmeyi kesinlikle düşünemiyorum. Burda alıştığımız sistemi orda bulmak mümkün değil. Orda gördüğüm tanık olduğum şeyler bana çok yabancı geliyor. İnsanların birbirleriyle olan konuşmalarını çok yadırgıyorum mesela. Çalışanlarına karşı çok kırıcı aşağılayıcı olabiliyorlar. Burda öyle durumlarda dava açılır. Bir de burda daha özgür çalışan. Yöneticisine karşı çıkan biri bu tavrından dolayı kara listeye alınmaz. Bence burda çalışana daha fazla değer veriliyor.” (Ü:53, yaş:51, üniversite, işçi çocuğu)

Kadınların vurguladıkları bir konu da, eğitim alınmasını gerektirse de yaptıkları iş ikincil sınıf meslekler grubunda yer alanlar ya da bir eğitime bağlı olmaksızın daha düşük statülü işlerde çalışanlar için Almanya’da işin niteliğine bağlı sınıfsal ayrımın olmadığı ancak Türkiye’de bu mesleklerde kendilerini rahat hissetmeyecekleri düşüncesidir. Kadınların Türkiye’de eğitimsiz biri için iş bulunamayacağı düşüncesi aslında yaptıkları işi Almanya şartlarında uygun görmelerindedir. Aynı işi Türkiye’de yapmaları özellikle büyük şehirlerden gelen kadınlar için söz konusu olmayacaktır.

“İşin niteliği de önemli ama çalışmam sanırım. Orda eğitimsiz bir kadın ne iş yapabilir ki. Burda temiz işler bulunabiliyor ve de burda yapılan her işe saygı duyuluyor. Kimse kimseyi yaptığı işten dolayı küçük görmüyor.” (Ü:13, yaş:46, ilkokul, işçi çocuğu)

“Mesleğimi orda devam ettirebilir miyim bilmiyorum. Benim işimi Türkiye’de eğitim almamış insanlar yapıyor. Bilgime güvenilmesi işime saygı duyulması gerekir.” (Ü:37, yaş:30, meslek eğitimi, Almanya doğumlu)

Tablo 40. Almanya'daki Türk Kadını İmajının Algılanışı

Türkler hakkındaki önyargıları çok fazla klişeleşmiş düşünceleri değişmiyor	15
İslam düşmanlığını Türkler üzerinden yapıyorlar	10
Türkler hakkındaki olumsuz önyargıyı medya sürekli körüklüyor	9
Olumlu olan her şeyin istisna ve Almanya'nın eseri olduğuna inanıyorlar	9
Türlere ait değerleri doğru bulmuyorlar	7
Fiziksel benzerliği olan milletleri de Türk olarak algılıyorlar	5
Türklerin sorunlu bir grup olduğuna inanıyorlar	5
Akıllarındaki imajda tamamen ben varım	2
Onların ne düşündüğüyle hiç ilgilenmiyorum	2

Erkeklere oranla daha kısa ve zayıf bir göç tarihine sahip Türk kadınları, özellikle erkek işçi alımının yerini kadın işçi alımına bıraktığı ekonomik kriz dönemlerinde Almanya iş piyasasında yerini almıştır. Göçün bu ilk yıllarında gelen kadınlar fabrikalarda birlikte çalıştıkları yerli toplumla daha kolay iletişim kurabilmişler, Türk kadınına dair olumlu bir imajın oluşmasını sağlamışlardır.

“Bu yargılar nasıl başladı onu da anlamış değilim. Ben kadın göçüyle geldim. Hepimiz çalışıyorduk o zamanlar. İyi kötü dilde öğrendik konuşa konuşa. Ne sorun ne bişey. Onların kafasına bu başörtülü, baskı altında, dil bilmez Türk kadını imajı nasıl girdi bilmem. Sanırım aile birleşimiyle başladı bu sorunlar.”
(Ü:22, yaş:60, ilkokul, işçi göçü)

İlerleyen yıllarda aile birleşimiyle kadın göçü ivme kazanmış ancak beraberlerinde getirdikleri toplum tasarımlarıyla içine girdikleri toplumun yargılarının birbirine yabancı olması, kadınlarda içe kapalı bir yaşam şeklinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türk kadınına dair olumsuz imajda aile birleşimiyle gelenlere yönelik uygulanan politikaların etkisine vurgu yapan Ü-53 şunları kaydediyor.

“Birinci nesil hanımların hepsi çalışıyordu. Sonra aile birleşiminde kadınlar gelmeye başlayınca sorunlar kendini gösterdi. Çalışan kadınlar ilk nesil Alman toplumuyla birlikteydi ister istemez dili de öğrendiler kursa gitmeseler bile. İşlerini kendileri hallederlerdi o kadınlar. Aile birleşimiyle gelen kadınların çalışma izinleri yoktu hepsi ev kadını olarak kaldı. Bu durumu devlet yarattı Türk kadını çalışmıyor diye bir yargı oluştu Alman toplumunda hala da devam ediyor. Ama devlet o gerçeği dile getirmiyor kendisinin çalışma müsadese vermediğini açıklamıyor. Herkes eşleri izin vermiyor bu kadınlara diye inanıyor. Eskiden aile birleşiminde kadın çok gelirdi damatların Türkiye'den gelmesi son yıllarda yaşanıyor daha çok. O zamanda kadın çalışıyordu eşini getiriyordu bir müddet sonra çalışma iznini erkeğe devredebiliyordu kadın yine eve kapanmış oluyordu. Bu tür şeyler vardı burda inanması zor geliyor tabii. Kadın çocukların bakımıyla ilgilenecekti. Eşine hakkını devredince kendisi artık çalışamaz konumuna geçiyordu. Kadınlar çalışma yaşamından çekilmeye başladı böylece.” (Ü:53, yaş:51, üniversite, işçi çocuğu)

Araştırmaya katılan kadınların tamamı Almanya'daki Türk imajının olumsuz olduğu düşüncesindedir. Belli bir azınlığın yaşadığı sorunların o grubun tamamına dair yargılarda ölçüt kabul edildiğini ve bu düşünce yapısının önyargıyı doğurduğunu ifade eden kadınlar bu imajın bilinçli olarak yaratılmaya çalışıldığına inanmaktadır. Türk kadını denilince mağdur durumda olan, dayak yiyen, zorla evlendirilen kadınlar akla gelmektedir. Ya da okuma yazma bilmeyen, başörtülü şeklinde düşünülme ve bu klişe yargılar negatif imajı oluşturmaktadır. Toplumda başarılı Türk kadınları görmezden gelinmektedir. Kadınların başarılı olanları etnik kökenden bağımsız bir Alman olarak algılanmakta, başarısız kadın ise Türk kadını olarak anılmaya devam

edilmektedir. Bu negatif imaj özellikle medya eliyle sürekli canlı tutulmaktadır. Medyanın elindeki resme Türk kadını uydurulmaya çalışılmakta. Gösterilen resim hayal ürünü değil elbette ancak istatistikler bunun gündemde bu denli yer alacak düzeyde olmadığını göstermektedir. Türk kadınlarının eğitim ve iş hayatlarındaki başarılı mücadeleleri bu fotoğrafı büyük ölçüde değiştirse de Alman toplumunun bu tek taraflı bakış açısı hala kendini korumaktadır.

Zihinlerdeki imaja örnek olarak kendi hayatını gösteren Ü-16 oluşan imajın eksik kalan taraflarına vurgu yapıyor.

“Valla kafalarda benim gibi bir kadın var işte. Yanlışta değil hayatım öyle. Görücü usulüyle evlendim, başörtülüüyüm, eşimden şiddet gördüm, çok çocuğum var hepsi doğru. Ama benim durumumda kaç kadın var ki. Herkesi benim gibi yaşıyo sanıyorlar. Verdiğim mücadeleye de şaşırıyorlar. Cesaretsiz sanıyorlar bizi. Acı çekenı seviyorlar mağdursun ya. Biraz da bizi öyle görmek hoşlarına mı gidiyor acaba diye düşünüyorum. Acıyorlardı çünkü bana.. İşte falan da öyle ya. Deli gibi çalışırsan kimse yabancısın Türksün demez. Ne zaman biraz rahat gördün oo sen bunun için mi geldin Almanya'ya diye söylenmeye başlıyorlar.” (Ü:16, yaş:46, lise, evlilik yoluyla göç)

Kadınlar gündemin çok fazla bu tip kadının sorunlarıyla meşgul edilmeye çalışıldığını düşünüyorlar. En az medya kadar eğitim kurumlarında da bunun bir Türk kadın modeli olarak gösterilmek istenışinde sahip olunan değerlerin olumsuzluğuna vurgu yapma düşüncesinin yattığına inanılıyor.

“Burda okullarda çok yaşadım zorla evliliklerin tartışma konusu yapılmasını. Herkesin böyle yaşadığını sanıyorlar. Oysa benim çevremde hiç böyle şeyler yaşanmıyor. Zaten rakamlarla bu kadar gündemi meşgul etmesi anlaşılmaz bişey. Elbette oda yaşanmasın isteriz ama çok abartılıyor. Bizim işlerimizle bizden çok ilgileniyorlar yani. Ama iyi niyet yok bunda tabii.” (Ü:61, yaş:39, master, işçi çocuğu)

Türk kadın figürünün maksatlı şekilde tekli bakışla sunulmasının altında islam düşmanlığı yaratmaya yönelik çabaların olduğu inanışı da kadınlar arasında hakim olan bir görüştür. Heitmeyer'in yaptığı bir araştırmaya göre Almanların %28.5'i müslümanların Almanya'ya göçünün yasaklanması fikrindedir. Dört sene önce bu oran %24 idi. Ayrıca Almanların %80'i İslamın kadınları aşağıladığı ve fanatizmle eş tuttuğu görüşündedir (Yavuzcan, 2007:317).

“İyi örnekler ön plana çıkarılmıyor hiç. İslam dünyası hakkında bir korku salınıyor sürekli. Eğer bizim gibi örnekleri ön plana çıkarırlarsa yapmak istedikleri şeye ters düşmüş olur bu. Türk olduğumuz için müslüman olduğumuz ortada hem müslümanlar hem de aydınlar bu amaçlarına hizmet etmez. O

çelişkiyi yaşatmamak için yeterince iyi bahsedilmiyor Türklere. Kafadaki resme uymuyor bu İslam korkunç gösterilmeli onlara göre. Ama bastırılmış bir kadını seve seve ekrana taşırlar. İslam dünyası kadına baskı uyguluyor İslam buna müsaade ediyor düşüncesi verilmeye çalışılıyor. Bunun yanında Türk kökenli milletvekillerimiz var hem de bayanlar ama onları yeteri kadar göremezsiniz ekranlarda onlardan bahsedilmez. Kötü olan her şey İslamın modeli simgesi gibi görülüyor.” (Ü:51, yaş:34, üniversite, Almanya doğumlu)

“Türkiyeli bir sanatçının Türk olduğu mutlaka vurgulanır. Türkler hakkındaki yargılar bunun üzerinden yapılır. Bir Fransız bir Bangladeşli sanatçı gibi bakılmaz ona. Türktür o kişiliğinden ve sanatçılığından önce. Sorunlar kültüre mal edilerek İslam düşmanlığı yaratılmaya çalışılıyor aslında.” (Ü:45, yaş:48, üniversite, işçi çocuğu)

Bu olumsuz imajın yıkılmasında kişisel mücadelelerin karşılık bulamaması ve önyargıların Türk toplumunun geneli için kendini hala koruyor olması araştırmaya katılan kadınlarda göçmenlik hissini daha da belirginleşmesine neden olmaktadır.

“Hala zihinlerde kadınların ellerinde poşetlerle erkeklerin arkasından yürüdüğü var. Çünkü medya göçmen deyince bu görüntüyü taşıyor ekrana aslında öyle bir görüntü yok realitede. Ama medya bunu körükliyor. Eğer bir Almanın Türk komşusu arkadaşı yoksa o görüntüyle yaşıyor Türkleri zihninde. Tanımadan kalıba koyuyor sizi.” (Ü:51, yaş:34, üniversite, Almanya doğumlu)

“Kafalarda bir dolu yargı var ve sürekli tepki vermek zorunda kalıyorum bunlara. Yinede bıkmadan yorulmadan bilinçli bir göçmen olarak cevaplandırıyorum herşeyi. İkna etmek zorunda hissediyorum karşıdakini. Ama ilginç olan benim istisna olduğumu düşünüyorlar ve o klişeler aynen kalıyor.” (Ü:50, yaş:28, üniversite, Almanya doğumlu)

Araştırmaya katılan kadınların kendilerine yönelik rahatsızlık duydukları bir diğer inanış ta başarılı kadınların Almanya'nın eseri olduğu iddiasıdır.

“Modern kadın diye bir şey çıkarıldı akıllardaki o klasik kadını formatına uymayanlar için. Biz de inanmaya başladık onlardan bu tabiri duydukça modern olduğumuza. Ama bu modern kadının Almanya'nın eseri olduğunu iddia ediyorlar. Burdaki Türklerin iyi olan herşeyi onlardan öğrendiğini söylüyorlar. Türkiye'deki kadınların ilerleyişine bir tanık olabilseler keşke.” (Ü:36, yaş:50, meslek eğitimi, işçi çocuğu)

“Görüntün onların televizyondan gördükleri gibi değilse sen Türk gibi değilsin Almanlaşmışsın diyorlar. Nasıl karar verebiliyorlarsa buna. Kendileri için olumlu olan herşey onların kültürüne Avrupalılığına ait diye bir yargı var. Modern kadın batılı kadındır ve mümkünse Almandır.” (Ü:8, yaş:33, master, Almanya doğumlu)

Kadınların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Almanya'da İslamafobi dolayısıyla öncelikle müslüman ve ülkenin en büyük göç kökenli nüfusunu oluşturdukları için Türk olmaları dolayısıyla müslüman Türklere sıcak bakılmamaktadır. Yaşanılan sorunların inanca ya da kültüre bağlı bir gerekçesinin olmadığı kabul edilmeli bunlar üzerinden Türk toplumunun top yekun değerleri aşağı görülmemelidir. Sunulan imajın aksine çalışan Türk kadınları Almanya'da eğitim, dil ve kültür birikimleriyle bilinçli modeller olma yolunda ilerleme kaydetmektedir.

Tablo 41. Türk Kökenli Kadınların Alman İş Piyasasındaki Fırsat ve Sorunları

Avantajlar	Dezavantajlar
Esnek çalışma sistemi	Etnik ayrımcılık
Göçmenlere yönelik hizmetlerde ve etnik müşteriye sahip işletmelerde çift dilli personele ihtiyaç duyulması	Türkiye'den evlilik yoluyla göç edenlerin dil sorunu yaşamaları
Türk kökenli kadın girişimcilerin olması	Devlet organizesindeki dil kurslarının seviye yetersizliği
Eğitimsiz kadınların düşük statülü işler için tercih edilmesi	Cinsiyet ayrımcılığı
Türkiye'de çalışılması düşünülmeyen işlerde Almanya'da çalışmanın kabul edilmesi	Türkiye'den alınan diploma ve mesleki vasıfların tanınmaması
Farklı bir ülkede bulunmanın gelenekçi düşüncenin değişimine etkisi ve erkeklerin kız ya da eşlerinin çalışmasına müsaade etmesi/destek olması	İş piyasasındaki bütün işlerin Türklere açık olmaması. Özellikle kamu kesimi ve kariyere yönelik mesleklerde iş bulma güçlüğü
Alman erkekleriyle çalışma ortamında hissedilen rahatlık	Kadın mesleklerinde ücretlerin düşük olması
	Alman ve AB vatandaşlarına öncelik veren yasal düzenlemelerin olması
	Göçmenlerin sağlık sorunlarına neden olacak zorlu şartlarda çalışmaları
	Meslek eğitim yeri bulma güçlüğü
	Grup dayanışmalarının küçük ölçekte olması
	Aile sorumlulukları nedeniyle kariyeri devam ettirme eğiliminin yüksek olmaması

4.6.4. Çalışma Yaşamında Değerlendirilecek Fırsatlar

Türk kökenli kadınların Alman iş piyasasında karşılaştıkları sorunlara kıyasla az da olsa görece avantajlara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Fırsat olarak değerlendirilen bir hususun aslında başka bir sorun alanının kaynağı olması da avantajların göreceliğini ortaya koymaktadır.

A. Esnek Çalışma Sistemi: Son yirmi yılda uygulaması yükselme eğiliminde olan esnek çalışma sistemi; ücretlerin düşük olması, işçiyi istihdam güvencesinden kısmen yoksun bırakması, işte terfi imkanlarının sınırlı olması gibi yönleriyle çalışanlar açısından bir çok dezavantaj içermektedir. İşsizlikle mücadelenin belirgin politikalarından olan sistem geleneksel sorumlulukları düşünülerek en fazla kadın mesleklerine yönelik uygulanmaktadır. Ancak kadınlar tüm bu dezavantajlarına rağmen özlük haklarının korunması şartıyla yarı zamanlı çalışmayı tercih etmektedir. Gün ve saatlerini kısmen kendilerinin ayarlayabildikleri bu çalışma şekli kadınların iş memnuniyetlerinin en belirgin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu şekilde yarı zamanlı çalışma imkanının sunulmaması halinde kadınların birincil sorumluluk olarak algıladıkları ev ve çocuk bakımı dolayısıyla çalışmayı tercih etmeyecekleri görülmektedir. Tam zamanlı çalışmayı kariyerli bir iş hayatının gereği olarak görüp tercih edenler de dahil olmak üzere kadınların tamamının, çocuk sorumluluğu olan bayanlar için en ideal yöntem olarak bu çalışma şeklini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Sistem, Almanya’da Türk kökenli kadınların işgücüne katılımına olanak sağlayan en belirgin fırsattır.

B. İki Dil Potansiyeli: Alman eğitim sistemi içinde göçmenlerin iki dilde yetişmeleri Almanca dil yeterliliklerini geliştiremedikleri gerekçesiyle bir başarısızlık nedeni olarak gösterilmektedir. Ancak öğrenilen dillerin eğitim sisteminin bir parçası olarak kullanabilmesi halinde başarıya olumlu katkı sağlayacağı şüphesizdir. Ana dilin gerek okullarda gerek işyerlerinde konuşulmasına getirilen yasaklar bireyde konuşmayı reddetme ya da anadilini daha fazla sahiplenme gibi aşırı duyguların kendini göstermesine yol açmaktadır. İki dile sahip olma potansiyelinin fark edilmesi ve bu yetkinlikten istifade edilmesi realist politikalarla ve en çok ta yerli toplumun bu dillere değer vermesiyle mümkün olacaktır. Almanya’daki Türk kökenli kadınların sahip oldukları bu potansiyelden yeterli düzeyde olmasa da iki alanda istifade edilmektedir.

Birincisi göçmenlere onun özelinde Türk kökenlilere yönelik eğitim, danışmanlık hizmetleri sunan sosyal alanlarda, ikincisiyse etnik müşteriye sahip işletmelerde. Sosyal danışmanlık hizmetlerinin hitap ettiği kitleyi öncelikli olarak yeterli Almanca bilgisine sahip olmayan göçmenler oluşturduğundan, bu alanda nüfus büyüklükleri baz alınarak farklı anadillere sahip kadınlar istihdam edilebilmektedir. Ancak bu imkan, kurumların ve hitap ettikleri kitlelerin büyüklüğü düşünüldüğünde oldukça sınırlı kalmaktadır. Sosyal alanlardaki bu sınırlı fırsattan başka etnik müşteriye sahip işletmelerin çift dilli personele duyduğu ihtiyaç kendini göstermektedir. Almanya genelinde 60.000'e ulaşan Türk girişimci (Alman vatandaşlığına geçenlerle birlikte 94.000) sayısının dörtte birini kadınlar oluşturmaktadır. Türk kökenli kadın girişimcilerin tercihlerini araştırmanın ilgili bölümünde aktarılan nedenlerle kendileri gibi Türk kökenli olan kişilerden yana kullanmaları bir fırsat alanı olarak değerlendirilebilir. Yine faaliyetlerini yürüttükleri bölgeler itibariyle göçmenlerin daha çok Türklerin yaşadığı semtlerde sağlayacağı müşteri potansiyeli düşünülerek iki dili bilen Türk kökenliler tercih edilebilmektedir. Ekonomi ve uyum politikalarına katkısı kaçınılmaz olan bu potansiyelin daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi her iki toplumun fırsat alanını genişletecektir.

C. Gelenekçi Yaklaşımda Esneklik: Türk kökenli kadınların yaptıkları işler ve çalıştıkları sektörler çeşitlilik arz etmektedir. Aile birleşimi ya da evlilik yoluyla göç eden kadınların büyük çoğunluğunun eğitimsiz olması ya da dil yetersizlikleri dolayısıyla eğitimlerine denk gelen işlerde çalışamamaları bu şekilde göç eden kadınların Alman iş piyasasının düşük statülü işlerinde çalışmalarında belirleyici olmuştur. Eğitim çalışma yaşamına katılımında birincil faktör olsa da Almanya'da hizmetler sektörünün düşük statülü işlerinde ağırlıklı olarak göçmenler istihdam edildiğinden, eğitimi olmayan Türk kökenli kadınlar için bu alanlarda iş bulmak daha kolay olmaktadır. Araştırmaya katılan kadınlar içindeki oranı görece düşük olsa da Almanya'daki Türk kadınları arasında günlük birkaç saatlik marjinal işler oldukça yaygındır. Türk kadınları arasındaki dayanışma, yakın çevredeki kadınların da bu işleri yapmaya teşvik edilmesinde ve piyasadaki işlerden onların da haberdar edilmesinde etkili olmaktadır. Kadınların bir çoğu aslında Türkiye'de yapmayı kabul etmeyecekleri işleri Almanya'da yapmaya razı gelmektedir. Buna gerekçe olarak Türkiye'de yapılan işin statüsünün kişinin özel hayattaki konumunda da belirleyici olması gösterilse de, başka bir ülkede yaşıyor olmak ve kadınlar arasındaki yaygınlığı yapılan işin

önemsenmemesinde etkilidir. Yine Türkiye'de eşinin çalışmasına müsaade etmeyecek erkekler Almanya'da bu tutumunu değiştirebilmektedir. Bunun yanında kadınlar toplum yargı ve baskılarının olmadığı gerekçesiyle Alman erkekleriyle aynı çalışma ortamını paylaşmayı kendileri için bir avantaj olarak algılamaktadır.

4.6.5. Çalışma Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar

Araştırmanın bulguları genel olarak incelendiğinde Türk kökenli kadınların çalışma hayatında, başlangıcından mevcut konuma ulaşıncaya kadar geçen süreçte gerek etnisiteye gerekse de geleneksel kadın sorumluluklarının iş yaşamıyla birlikte yürütülmesine dair sorunları mevcuttur. Bu sorunlar, çalışma hayatına giriş, çalışmayı devam ettiriş ve çalışmayı sonlandırma evrelerinde değerlendirilmiştir.

4.6.5.1. Çalışma Hayatına Giriş Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Türk kökenli kadınların çalışmaya hayatına girişte karşılaştıkları engelleri; eğitimlerini Almanya'da alan kadınlar için cinsiyete ve etnik kökene dayalı, en son eğitimini Türkiye'de alan ve özellikle evlilik yoluyla göç eden kadınlar için bunların dışında dil yeterliliği ile diploma denkliğine dayalı engeller olarak gruplandırmak mümkündür.

A. Cinsiyete ve Etnik Kökene Dayalı Sorunlar: Bu gruptaki kadınlar, mevcut işlerinden önceki iş müracaatlarının olumsuz sonuçlanmasını göçmen olmalarının bir sonucu şeklinde düşünebilmektedir. Bu düşünceye kimi zaman göçmenlik psikolojileri neden olurken, kimi zamansa aldıkları yazılı ret cevabında “önceliğimiz Alman vatandaşlarının istihdamını sağlamaktır” ibaresinin yer alması neden olmaktadır. Bu durumun yaşanmasında göçte geri dönüşlerin teşvik edildiği dönemde iş piyasasında sırasıyla Alman vatandaşlarına, AB vatandaşlarına ve en son diğer göçmen gruplarına yer verilmesinin yasalar çerçevesinde organize edilmeye başlanmasının etkisi büyüktür. Her ne kadar Alman vatandaşlığına geçen Türk göçmenlerin sayısı artmış olsa da bugün de Alman vatandaşı Türkler için bu ayrımcılık köken bilgisi esas alınarak yapılmakta; isim/soy-isim gibi bireyin kimliğini, başörtüsü gibi dini/kültürel farklılığı yansıtan unsurlar Alman iş dünyası tarafından kişinin becerilerinden önce seçici kriterler olarak devreye girmektedir. Başbakan Merkel'in de meslek eğitim yeri arayan 25 kişinin isimlerinden dolayı nasıl ayrımcılığa uğradığını kendi gözleri ile gördüğünde ancak inanabildiğini söylemesi ve Türk kökenli kadınların edindikleri olumsuz tecrübeler

ayrımcılık yapıldığına yönelik inancı sürekli canlı tutmaktadır. Yapılan birçok araştırmada da ortaya konduğu üzere Türk kökenli göçmenler, ayrımcılığı yıllar bazında sürekli artarak ve sıklıkla iş yerinde veya iş arama sürecinde yaşıyor şeklinde algılamaktadır.

Eğitimli olmak kişinin iş sahibi olmasında büyük bir avantajken eğitimli göçmen olmak kendisine biçilen roller farklı olduğundan Türk kökenli kadınlarda dezavantaja dönüşebilmektedir. Özellikle Almanya gibi ulus devletlerde göçmenlerin ve kadınların üst kademelerde istihdam edilmek istenmemesi göç geçmişi olan kadınların eğitimlerine karşılık gelen işlerde çalışmalarına engeldir.

İş başvurularında yaşanan kökene dayalı ayrımcılıklarda Türk kadınına yönelik ön yargılar kendini göstermektedir. İşverenin kanunen hakkı olmadığı halde yalnızca işe başvuran Türk kadınlarına has olmak üzere; bekarsa evlenmeyi, evliyse eşinin bunu nasıl karşıladığı ya da çocuk sahibi olmak isteyip istemediği gibi tamamen özel hayata ait sorular yöneltilebilmektedir.

B. Diploma Denkliği ve Dil Sorunu: Türkiye'de elde ettikleri eğitim ve mesleki vasıflar Almanya'da tanınmayan kadınlar bir vasıfsızlaşma süreci geçirmektedir. Sahip oldukları eğitime ve vasıflara rağmen, aynı eğitimleri tekrar almayan kadınlar genellikle vasıfsız işçi gibi kabul görmekte ve kendi vasıflarının altında işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu grup kadınların Türkiye'den geldikleri yıllarda Almanya'da birlikte yaşadıkları ailelerin geleneksel yaşantıları, dil kurslarının zorunlu olmaması, kendilerine danışmanlık hizmeti verecek kurumlardan haberdar olmamaları ve özellikle çocuk bakımını üstlenmeleri uzun yıllar sonra çalışma hayatına dahil olmalarına neden olmuştur. Türkiye'deki yaşantıları itibariyle dışa dönük olan bu kadınlar çalışmayı, eski statülerinde olmasa da içinde buldukları dış dünyaya kapalı hayatlarından en hızlı şekilde kurtulmanın yolu olarak görmüşlerdir. Bu kadınların Türkiye'deki eğitimleri doğrultusunda işlerde çalışamamalarında diplomalarının aynı denklikte kabul edilmemesi ve yeterli derecede dil eğitimi alamamaları belirleyici olmuştur. Devletin verdiği dil kursları, kişiyi ancak gündelik işlerini kendi başına yapabilme düzeyine ulaştırmakta ve iş piyasasına hazırlamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Ancak yine Türkiye'den evlilik yolu ile gelip benzer süreçlerden geçtiği halde nitelikli işlerde

çalışan kadınlar da vardır. Araştırma kapsamındaki bu kadınların gelişiminde sosyal kurumlar ve cemaat oluşumları tarafından yönlendirilmelerinin etkisinin olduğu gözlenmektedir.

4.6.5.2. Çalışma Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Kadınların çalışmaya başladıktan sonra yaşadıkları zorluklarda çocuk bakımı, ev-iş sorumluluğu gibi geleneksel kadın sorumluluklarının yanında işyeri ortamı ve niteliğine bağlı zorluklarda söz konusu olmaktadır.

A. Geleneksel Kadın Sorumluluklarına Yönelik Sorunlar

Çocuk Bakımı: Çocuk bakımında son yıllarda daha fazla tercih edilen bakıcı yöntemi Almanya'daki Türk kökenli kadınların daha çok inanca ve kültüre bağlı farklılıklar dolayısıyla tercih ettiği bir yöntem olmadığından ailesi de yanında olmayan kadınlar için bu çalışma hayatını olumsuz etkileyen bir durumdur. Kreşlerin 1 yaş sonrasına yönelik olanlarının sayıları yeterli gelmediğinden kadınlar çocuk bakımını çalışma sürelerini düşürerek eşle birlikte üstlenmektedir. Her ne kadar eş desteği, devlet politikaları çerçevesinde verilen ekonomik destekler ve çalışan anne-babalara öncelik veren kreş olanakları olsa bile çocuk bakımı Türk kökenli kadınlar için annenin sorumluluğundadır. Kadınların hemen tamamı çocuk bakımı konusunda annenin fedakarlıkta bulunması gerektiğine inanmaktadır. Özellikle içinde yaşadıkları toplumun değerleriyle kendilerinin yaşatmak istediği değerlerin tezatlık içermesi kadınlarda korkuyla birleşen bir sorumluluk hissine neden olmaktadır. Çalışma hayatından vazgeçmek düzeyinde olmasa da kadınlar çalışma saatlerini azaltarak bu dengeyi sağlamanın mücadelesini vermektedir.

Ev-İş Dengesi: Kadınların bir diğer zorluk alanı ev-iş sorumlulukları noktasındadır. Bu zorluğu en belirgin yaşayanlar tam zamanlı işlerde çalışanlar ile eşlerini Türkiye'den evlilik yoluyla getiren kadınlardır. Tüm yasal sorumluluklar kendinde olan hatta çoğu zaman geliri eşininkinden fazla olan bu kadınlar bu açıdan bakıldığında ailenin reisi konumunda gibi görünse de duygusal açıdan kadınların bu yönde bir hissiyatı yoktur. Göçün başladığı yıldan itibaren gerek yerli toplumun gerekse Türk kadınlarının çalışma yaşamının içinde olmaları, ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumlulukların alınmasında

erkeklerin geleneksel bakışını yıkmıştır. Daha fazla sorumluluk alma düzeyinde olmasa da özellikle Almanya'da yetişen erkeklerin çalışan eşlerine yardımcı oldukları görülmektedir. Kadınlar eşlerinden aldıkları bu destekte ekonomik katkılarının da etkisi olabileceğine ihtimal vermektedir. Ancak kadınlar mukayese ettiklerinde Türkiye'deki hemcinslerini avantajlı bir konumda görmektedir. Bu avantajdan kasıt hak ve özgürlüklerden ziyade ev dışına ait sorumlulukların Türkiye'de erkekler tarafından üstlenilmesidir. Yine Türkiye'de el işçiliğine dayalı işlerdeki ucuz hizmet sunumu kadın görevi olarak bilinen birçok sorumlulukta dışardan destek alınmasının kadınların yükünü hafifletmede rol oynadığına inanılmaktadır. Almanya'da ev işlerinde dışardan destek alan kadınların oranı oldukça azdır. Bunda maddi olanaklardan daha fazla diğer toplumlarla yaşadıkları anlayış uyumsuzluğunun bir de göç ettikleri yıldan itibaren bu imkanların yalnızca yerli topluma has bir hak gibi algılanmasının etkisi vardır.

B. İşin Niteliğine İlişkin Sorunlar

Kadınların işin niteliğine bağlı olarak yaşadıkları sorunlar, fabrika ve sosyal hizmet alanlarında olmak üzere iki kategoride çalışan kadınlar için geçerli olmaktadır.

Göçmen istihdamın yoğunlukta olduğu fabrikalarda, daha çok ortamın soğukluğu ve bedene yüklenme buralarda çalışan kadınlarda kalıcı rahatsızlıklara neden olmuştur. Bu çalışma koşullarını daha da zorlu kılan ise kadınların işlerinden olma kaygısıyla istirahat almayı tercih etmemeleridir.

Sosyal alanlarda çalışan kadınların bir yönüyle memnuniyetlerinin de nedeni olan bu çalışma alanı, göçmenlere yönelik düzenlenen çalışmalarda bütçe engelinin yaşanması, sorunların yeterince ciddiye alınmaması, özel ve iş yaşamında şahit olunan eşitsizlikler bu alanda mücadele veren kadınlarda zihinsel yıpranmaların nedeni olabilmektedir. Göçmenlik psikolojilerini daha da kuvvetlenmesine yol açan bu alan birçok kadının emekliliğe kadar sürdürmek istediği meslek değildir.

C. İşte Yükselmeye Yönelik Sorunlar

Kadınların mevcut konumlarından daha iyi bir statüye geçmemelerinde kadın sorumlulukları olarak kabul ettikleri görevleri aksatmak istememeleri belirleyici bir

etkendir. Kendi tercihleri olmasının dışında yükselmelerinin zorluğuna dikkat çeken kadınlar da, bu durumun nedeni olarak göçmen olmalarını göstermektedir. Bu sorun, kadınların eğitim düzeyleri ve çalıştıkları sektörlerden bağımsız yaşanmaktadır. Görece yüksek statüye sahip kadınların hakları olduğuna inandıkları konumları elde etme konusunda daha mücadeleci oldukları tecrübelerinden anlaşılırken, daha düşük statülü işlerde çalışan kadınların bu durumu artık kabullendikleri gözlenmektedir.

D. Ücret Sorunu

Almanya'daki cinsiyet ayrımcılığını, kadınlar ve erkekler arasında yaşanan ücret farklılıkları belirginleştirmektedir. Kadınlar erkeklerden %23 oranında daha az kazanç elde etmektedir. Kadınlara özgü olduğu kabul edilen mesleklerde öncelikle haftalık çalışma saatleri sınırlandırılmakta bununla birlikte aynı mesleklerde saat ücretleri erkeklerin yoğunlukla istihdam edildiği mesleklere oranla düşük tutulmaktadır. Daha az kazanan kadınlar kesintilerin yüksek olduğu vergi dilimini tercih etmekte ve net kazancın daha da düşmesiyle kadın evin ek gelir getireni olma konumunu devam ettirmektedir.

4.6.5.3. Çalışma Hayatının Sonlanmasına İlişkin Sorunlar

Araştırma kapsamındaki kadınların tamamı çalışma hayatının içinde olduğundan işin sonlanması aşamasındaki sorun alanlarının belirlenmesine yönelik veri temin edilememiştir. Ancak yapılan mülakatlardan anlaşıldığı üzere daha çok göç geçmişine sahip kadınların dezavantajı olarak kabul edilen hususların varlığı şu şekildedir.

A. İşten Çıkma ve Çıkarılma: Kadınların ekonominin zor zamanlarında ilk başvuru yöntemlerinden olan işten çıkarmalarda kendilerini yerli meslektaşlarına oranla daha fazla risk altında gördükleri anlaşılmaktadır. Kadınlar hemen hemen tüm toplumlarda işe alımlarda en son işten çıkarmalarda ise öncelikli tercih edilen taraf olmaktadır. İş piyasasında kadınlar aleyhinde işletilen bu tercih sistemi benzer şekilde göçmenleri yerli toplum karşısında da dezavantajlı konuma getirmektedir. Türk kökenli kadınlar cinsiyet ve etnik olmak üzere çifte ayrımcılığı maruz kalmaktadır. Yine Türk kökenli kadınlar yerli kadınlara kıyasla görece fazla çocuk sahibi olup annelik izinlerinin

tamamını kullanma eğiliminde olduklarından iş yaşamından daha uzun süreler ayrı kalabilmektedir.

B. Emekliliğe Yönelik Sorunlar: Özellikle çalışma şartlarının zorluluğunu gerekçe göstererek kadınların dezavantaj olarak değerlendirdikleri bir başka konu da, daha fazla sağlık sorunu yaşamalarının bir sonucu olarak kesintilerinin yüksek olması ve erken emekli olmak gibi nedenlerle göçmen kadınların emekli maaşlarının düşüklüğüdür.

Her ne kadar iş piyasasının dezavantajlı grubunu oluştursalar da, kadınların birçoğunun ekonomik gerekçelerle başladıkları çalışma hayatına, bu gerekçeler ortadan kalktıktan sonrada devam etmeleri özlük haklarını korumak için emekliliğe kadar devam edeceğini göstermektedir. Çalışan Türk kökenli kadınlar, çalışmayı bir yaşam biçimi olarak görmekte, çalışmaya geçici değil sürekli bakmakta ve emekliliği çalışmanın hedefi olarak belirlemektedir.

SONUÇ

Yarım asır önce iki ülke resmi makamlarınca imzalanan işgücü anlaşmasının bir sonucu olarak 2.700 işçinin Almanya'ya göçüyle başlayan tarihi süreç, farklı nitelikte göçlerin sürece ivme kazandırmasının etkisiyle bugün 3 milyona yaklaşan Türk kökenli nüfusla devam etmektedir. Şüphesiz elli yıl önce ne iki ülke hükümetleri ne de sürecin gerçek aktörleri olan işçiler bugün geleceklere noktayı o zamanlar öngörebilmişlerdir.

Almanya'ya gerçekleşen işgücü göçünün temelini oluşturan rotasyon sistemi tüm taraflar için menfaatler içermekteydi. Almanya'nın savaş sonrasında endüstri ülkesi olma hedefine en ucuz işgücüyle ulaşmayı; Türkiye'nin kalkınma planları çerçevesinde işsizliği azaltma, döviz transferleriyle bütçe açıklarını kapatma ve yerli sanayi oluşturmayı; işçilerin ise bu süre içerisinde elde edecekleri birikimle memleketlerinde hayatlarını kolaylaştıracak standartlara ulaşmayı istemesi göçün taraflarının ilk etaptaki hedefleriydi. Hedeflerin öngörülen zaman sürecinde gerçekleşmemesi ve tarafların ekonomik olan çıkarlarının temini için geri dönüşleri sürekli ertelemeleri rotasyon sisteminin uygulanmasına engel oldu.

İlk yıllarda sistemli bir şekilde gerçekleşen göç, 1970'lerde yaşanan petrol krizinin neden olduğu ekonomik sorunlar gerekçe gösterilerek Almanya'nın işçi ithalini durdurma kararı almasıyla azalma eğilimine girdi. Bu tarih aynı zamanda göçün demografik yapısındaki değişimin de başlangıcı oldu. Bugün Almanya'ya göç eden kadınlar içindeki oranı %3 olan kadın işgücü göçü bu dönemde ivme kazandı. Almanya henüz rasyanolizasyona geçmemiş endüstrilerinde ihtiyaç duyduğu düşük ücretli, parmak marifetine dayalı işleri için kadın işgücü ithalini başlattı. İşgücü göçünün başlangıcında 173 olan kadın işçi sayısı, 1968'den itibaren artarak 1974 yılında 160.000'e ulaşmış ve toplam işçilerin dörtte birini oluşturmuştur. Yaşanan demografik değişime etkisi sınırlı olan kadın işçilerden başka aynı döneme adını vererek literatüre geçen aile yeniden birleşmeleriyle Almanya'daki Türk nüfusu 1980'lere kadar bir milyon sınırını aşmıştır.

1980'li yıllar iki ülke arasında gidiş ve dönüşlerin yaşandığı iki önemli süreci içermektedir. Almanya, Türkiye'de yaşanan askeri darbenin neden olduğu

antidemokratik uygulamalardan kaçanlar için, gerek işçi olarak daha önce göç eden yakınlarının olması gerekse sığınmacılara sunduğu imkanların fazlalığı gibi nedenlerle sığınma talebinde bulunulan birinci ülke olmuştur. Türkiye'den Almanya'ya gidişleri belirleyen bu aşamadan başka Almanya'dan Türkiye'ye dönüşlerin belirleyicisi olarak ta geri dönüşlerin teşvik edildiği süreç yaşanmıştır. Almanya başlangıcında öngöremediği şekilde gelişerek kontrol altına alamadığı Türk nüfusunu azaltmak için geri dönüşü teşvik yasası çıkarmış, ancak verilen mali teşviklerin avantajlı bulunmaması dönüşlerin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Dönüşler daha çok dönemin sertleşen yabancılar politikasının olumsuz etkisiyle zaten dönmeyi düşünenler tarafından gerçekleşmiştir.

1990'lı yıllar yabancılar yasasında yapılan değişikliklerle genç kuşağın Alman vatandaşlığı hakkı elde ettiği ve vatandaşlığa geçişin ivme kazandığı yıllar olmuştur. 2000 yılına kadar devam eden bu artış eğilimi bu tarihten sonra tekrar azalmaya başlamıştır. Gerileme eğiliminde; 2000 yılı öncesinde Türkiye'nin tek taraflı olarak müsaade ettiği çifte vatandaşlık uygulamasının bu tarihten sonra Alman resmi makamlarınca sorun olarak görülmesi ve tekli vatandaşlığın zorunlu hale getirilmesiyle Türk vatandaşlarınca tercih edilmemesinde etkili olmuştur.

21.yüzyıla gelindiğinde Almanya'daki Türk kökenli nüfus 3 milyona, Alman vatandaşı olan Türklerin sayısı 800 binlere, nüfusun yarıya yakını (%47) kadınlar yönünde dengelenme noktasına, çalışan 470 bin Türk vatandaşının içinde kadınların oranı %30'a, yine 80 bine varan Türk girişimci içinde kadınların oranı %25'e ulaşmıştır.

Türk kökenli kadınlar nüfustaki payları oranında iktisadi hayata katılım sağlayamamışlardır. Bunda en etkili neden göçün demografik yapısının değişiminde etkili olan aile birleşmeleriyle ve sonrasında evlilik yoluyla göç eden kitlenin özellikle lisan sorunu nedeniyle iş piyasasından uzak kalmasıdır. Bunun dışında çalışan Türk vatandaşlarının sayısında yıllar bazında düşüş gözlenmesi ve Almanya'da yetişen yeni neslin lisan ve eğitim düzeyinden bağımsız olarak iş piyasasında yeterince yer almaması Almanya'daki Türklerin istihdam probleminin ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir.

Bu araştırma, Almanya'nın Bremen Eyaletinde çalışan Türk kökenli kadınlar örneğinden hareketle Türk kadınlarının göç şekillerine ve eğitimlerine göre çalışma hayatına katılım düzeylerinin ve karşılaşılan sorunların tespit edilmesine yöneliktir.

Araştırma kapsamındaki 64 Türk kökenli kadının kişisel özellikleri incelendiğinde kadınların %48.5'i Alman ya da çifte vatandaşlık sahibi %51.5'i Türk vatandaşdır. Kadınların %56'sı 35-49 yaş aralığında olup, %70'i Almanya'da yaşadığı yıl aralığı 25-39'dur. %80'i en az lise düzeyinde bir eğitimin sahibi ve bunların da %82'si en son eğitimini Almanya'da almıştır. Kadınların %76.5'i evli, %14'ü bekar ve %9'u boşanmıştır. Evli ve boşanmış olan kadınların sahip oldukları ortalama çocuk sayısı 1.80'dir. Almanya'ya aile birleşimi ve evlilik yoluyla göç edenlerin oranı %15.6, eğitim ve işçi göçüyle bağımsız göç gerçekleştirenlerin oranı %10 ve Almanya'da doğanlar ile işçi çocuğu olarak anne babalarından sonra Almanya'ya gelenlerin oranı %73'tür.

Yapılan iş ve alınan eğitime bağlı olarak kadınların vatandaşlık tercihleri değişmektedir. Yüksek öğrenim almış kadınların ve yaptıkları işler itibariyle resmi kurumlarla yakınlığı olanların büyük bölümü vatandaşlığın yasal avantajlarından istifade etmek için Alman vatandaşlığını tercih etmektedir. Ayrıca vatandaşlık tercihi yapmaya zorlanmak kadınlarda daha radikal bir duygusallığa sebebiyet vermektedir. Çifte vatandaşlık hakkının tanınması halinde Alman vatandaşlığına geçişlerin ivme kazanacağı ve bunun da toplumsal uyuma pozitif katkısının olacağı öngörülmektedir.

Yine eğitim ve mesleki kariyerin yüksekliğine bağlı olarak evlilik yaşı yükselmekte buna bağlı olarak ta sahip olunan çocuk sayısı azalmaktadır. İşlerini kaybetme riskinin farkında olarak özellikle üniversite mezunu kadınlar tek çocuk sahibi olmayı tercih etmektedir. Türk kökenli kadınların bu eğiliminde, yerli kadınların çocuk sahibi olmayı geciktirmesine ve iş piyasasından kopmamasına bağlı olarak aleyhlerinde gelecek rekabetten korunmak istemeleri etkili olmaktadır.

Türk kadınlarının Almanya'ya göçü daha çok aile birleşimi yoluyla olsa da diğer Avrupa ülkelerine oranla Almanya'ya endüstri işçisi olarak giden Türk kadınlarının oranı hep daha yüksek olmuştur. Bugün Almanya'da yaşayan Türk kadınlarının %3'ünü işgücü göçüyle göç eden kadınlar, %42'sini aile yeniden birleşmesi ve evlilik yoluyla

göç eden kadınlar, %55'ini ise Almanya'da doğan ya da yetişen 2. ve 3. nesil kadınlar oluşturmaktadır.

Gerek evlilik yoluyla göç eden kadınların iş piyasasında daha az yer almaları gerekse ilk nesil işçi kadınların büyük çoğunluğunun emekli olmuş olması araştırmanın %73'lük oranıyla ikinci nesil Türk kökenli kadınlar ekseninde şekillenmesine yol açmıştır.

Almanya'daki Türk kökenli kadınların göçmen olarak yerli kadın işçi karşısında dezavantajlı konumda oldukları ancak bu dezavantajlara rağmen çalışmaya istekli oldukları görülmektedir. Kadınların çalışma nedenlerinin ilk gerekçesi %50 oranında ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Yurtdışına göçte asıl amacın çalışma olması, anavatan dışında bir ülkede yaşıyorsa buna değmeli düşüncesi, aradan geçen yarım yüzyıla rağmen Almanya'da bulunmanın bir gerekçesi olarak halen korunmaktadır. Bu düşünce, kadınlarda yaşadıkları ülkenin kişiyi çalışmaya teşvik eden sistemiyle desteklenmekte ve kadınlar çalışmayı yaşamın bir parçası olarak görmektedir. Bunun yanında çalışmak, kadınlar için sosyal hayatın içinde olmanın bir vesilesidir. Özellikle Türkiye'den Almanya'ya evlilik yoluyla gerçekleşen göçlerde kadınların içine düştükleri yalnızlık ve Türkiye'dekine nazaran daha tutucu olan yaşam tarzı çalışmaya yönelik istekleri daha da artırmaktadır.

Türk kökenli kadınlar çalışmak konusunda hevesli olsalar da geleneksel rollerin sürekliliği için zaman zaman ikincil konumda değerlendirilmesine neden olmaktadır. Çocuk bakımında kültüre ve inanca bağlı sebeplerle bakıcı yöntemi, yine benzer nedenlerle ekonomik gerekçelerden bağımsız ev işlerinde dışardan yardım alınması tercih edilmemektedir. Yerli toplumun benimsenen özellikleri arasında ev işleri ve çocuk bakımına yönelik eşle birlikte üstlenilen sorumluluk Almanya'daki Türk kadınına görece olarak avantajlı konuma getirmektedir. Ancak ülke sisteminin bireye yüklediği aşırı sorumluluk daha az çalışma imkanına sahip olan kadını bu vazifeleri üstlenmek zorunda bırakmaktadır. Özellikle eşleri Türkiye'den evlilik yoluyla göç eden kadınların ülkenin diline ve sistemine hakim olmaları, tüm sorumluluğu üstlenmek zorunda kalan kadınları dezavantajlı konuma getirmektedir.

Kadınların eğitim seviyeleri arttıkça çalışmaya yaklaşımları değişmektedir. Yüksek öğrenim almış kadınlar için çalışmak aldıkları eğitimin karşılığını hizmet ederek vermek demektir. Bunun için Türk kökenli kadın öğretmen sorunlu göçmen çocuklarının ağırlıkta olduğu okulundaki görevini bir işten ziyade sorumluluk olarak görebilmekte, bir kadın avukat Türk müvekkilinin hakkını ararken kendisine duyulan ihtiyacın farkında olduğunu ifade etmekte ya da bir sosyal pedagoğ Türklerin sahip oldukları ancak kendilerine verilmeyen haklarının temininde kendi varlığının önemine dikkat çekmektedir. Bu durum kadınlarda, anne ve eş olmanın dışında elde ettikleri statüye kimlik ve birikimlerine bağlı olarak değer kattıkları hissini ortaya çıkarmaktadır.

Türk kökenli kadınların %65'i çalışma saatleri itibariyle yarı zamanlı olarak çalışmaktadır. Çalışma saatlerinde, kimi zaman kendi tercihleri kimi zamansa çalıştıkları alanlar belirleyici olmaktadır. Yarı zamanlı çalışma şekli kadınlar açısından bir avantaj olarak değerlendirilmekte, ancak kadın mesleklerinde bu şekilde çalışma ücretler genel seviyesini düşürdüğü için bir dezavantajı da beraberinde getirmektedir.

Almanya'da yaşayan Türk kadınları içinde %30 olan çalışma yaşamına katılım oranında en büyük pay şüphesiz ikinci nesil Türk kökenli kadınlara aittir. Araştırmaya katılan doğum yeri Almanya olan ya da işçi anne-babanın çocuğu olarak göç eden kadınlar aile birleşiminden sonra değişen Türk kadın profilinin örneğidir. Bu kadınların %80'ni en az lise düzeyinde bir eğitim almıştır. Kadınlar meslek eğitimi almayı çalışma hayatına atılmanın en kestirme yolu olarak görmektedir. Erken yaşta para kazanmaya başlamanın önemsenmesinin yanında yaşanan ayrımcılıkların eğitilmiş kadınların iş bulmasını güçleştirdiği yönündeki inanış ta yüksek öğrenime devam edilmemesinde etkili olmaktadır. Yüksek öğrenim alan kadınların bu eğiliminde ise özellikle göçmen olmaları dolayısıyla kendilerine biçilen rollere karşı koyma düşüncesinin hakim olduğu anlaşılmaktadır. Eğitimlerini Almanya'da alan ikinci nesille birlikte Türk kadınlarının iş piyasasındaki konumları da değişmeye başlamıştır. Büro ve memuriyet tarzı işlerde çalışan Türk kökenli kadınların sayısının artması ikinci neslin konumundaki iyileşmeye işaret etmektedir. Ancak yüksek öğrenim almış kadınların büyük çoğunluğunun kendilerinin(Türk kökenlilerin) istihdamının gerekli olduğu sosyal alanlarda çalışıyor olmaları da stratejik noktalarda kariyere yönelik mesleklerde daha az yer aldıklarını göstermektedir.

İkinci neslin kadınlarının çalıştıkları sektörler çeşitlilik arz ederken kendi işinin sahibi olma eğilimi de bu nesille birlikte artmıştır. Almanya'daki Türk işletmelerinin dörtte biri kadınlara aittir. Almanya genelindeki Türk işletmelerinin sağladıkları ortalama istihdam yaklaşık 5 iken, bu sayı araştırma kapsamındaki girişimci kadınlarda 7.5'tir. Türk kökenli kadınları girişimciliğe iten en etkili faktör ise evlilik yoluyla Türkiye'den kendilerinden sonra gelen eşlerine istihdam sağlama gereksinimidir.

İlk nesil işçi kadınların bugün çalışma hayatında olanlarının sayıları çok düşük olmakla beraber bu kadınların göç ettikleri yıl itibariyle evli olanları eşlerini de yanlarına aldırarak aynı usulde fabrika işçisi olarak emekliliklerini beklemekteyken o dönemde bekar olan kadınlar ise kendi gelecekleriyle ilgili kararlarda özgür olduklarından ya eğitimine devam etmiş ya da kendi işinin sahibi olmuştur. Kadınların hayatlarıyla ilgili kararları verirken risk alarak ta olsa toplumsal baskılara karşı direniş göstermeleri ölçüsünde başarı elde ettikleri görülmektedir.

Aile birleşimi ve evlilik yoluyla göç eden kadınlar, piyasa imkanlarının elverişliliği ölçüsünde Alman iş pazarına dahil olabilmıştır. İstihdamdaki bu şekillenmede göç eden kadınların içinde kent kökenlilerin ve iş tecrübesi olan kadınların da olması etkili olmuştur. Nitekim araştırmaya katılan kadınlar içinde Almanya'ya göçü evlilik ve aile birleşimi yoluyla gerçekleşen 10 kadının 6'sı daha önce Türkiye'de çalışma hayatının içinde yer almıştır. Ancak bu kadınların büyük kısmı yaşadıkları dil sorunu nedeniyle Türkiye'deki çalışma statüleriyle örtüşmeyen ikincil sınıf işlerde çalışmaya razı olmaktadır. Statülü ve istikrarlı tüm işler hizmet sektörünün üst düzeylerinde yer almakta ve iyi bir eğitimle Almanca bilgisi gerektirmektedir. Devlet organizesinde verilen dil kursları kişiyi çalışma hayatına hazırlayacak düzeyde olmadığından kadınların okulla desteklenen bir dil eğitimi almaları gerekmektedir. Bu gelişmenin büyük oranda yaşanmamasında; eşin karısının kendine bağımlı olmasını istemesi, bu bağımlılığı artıran şekilde ilk yıllarda kadına çalışma izninin verilmemesi, ekonomik yetersizlikler dolayısıyla özel dil kurslarına gidilememesi, çocukların bakımında destek alınacak yakınların olmaması etkili olmuştur.

Kadınların Almanya'daki iş yaşamına dair sahip oldukları ortak düşünce disiplinli ve kurallı bir çalışma sisteminin olduğu yönündedir. İşte geçirilen vaktin tamamının fiili

olarak işin başında geçirilmesi, özel hayata dair herhangi bir faktörün iş saatleri içinde yer almaması kadınlar tarafından iş yaşamının monotonluğu şeklinde yorumlanmaktadır. Hangi eğitim hangi meslek grubuna dahil olunursa olunsun iş yaşamının profesyonelliği gereği çalışma arkadaşlarıyla zayıf ilişkilere sahip olunması iş yerlerindeki sosyalleşmeyi sınırlı tutmaktadır. Yine işyerlerinde yemek ve servis hizmeti sunulmaması da iletişim kurma alanını daraltan nedenlerden biridir. Ancak Türk kökenli kadınların kişiye yönelik hizmetlerde çalışmaları halinde yerli meslektaşlarından daha başarılı oldukları yönünde bir inancı söz konusudur. Buna gerekçe olarak ta beşeri ilişkilerinin kuvvetliliği ile esnek ve çok yönlü düşünme gösterilmektedir. İş yerlerinde Türkçe konuşmanın yasak olmasını ayrımcı bir politika olarak görmeyen kadınların çalışma başarılarını olumsuz etkileyecek bir uyum sorunu yaşamadıkları ancak kültüre ve inanç farklılıkları dolayısıyla iletişimlerinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Kadınların iş hayatında yaşadıkları ayrımcılıkları yorumlamalarında eğitim düzeyleriyle bağlı olarak farklılıklar görülmektedir. Eğitim düzeyleri görece düşük olan kadınlar dini motifleri ve kültürel değerleri küçümsemeye yönelik tavırlar ile hak ihlalleri gibi somut belirtileri; yüksek eğitilmiş kadınlar ise yerli meslektaşları tarafından benimsenmemelerini, çift dilli olmalarının mesleki yeterliliklerinin önünde görülmek istenmesini, kendilerine biçilen rollerin yaşamak istedikleri hayattan farklı olmasını ayrımcılık olarak yorumlamaktadır. Alınan eğitim ve yapılan işten bağımsız olarak Türk kökenli kadınlar terfi etme konusunda cinsiyete ama daha çok kökene dayalı ayrımcılıkla karşılaşmaktadır.

Terfide yaşanan bu ayrımcı tavır iş piyasasına girişte, işin devamında ve sonlanmasında da kendini göstermektedir. İşe giriş aşamasında biyolojik özellikleri dolayısıyla işverenin öncelikli tercihi olmayan kadınlar erkekler karşısında, işverenlerin yazılı olmayan köken kriterini uygulamaları dolayısıyla Türk kökenli kadınlar yerli hem cinsleri karşısında da dezavantajlı konuma gelmektedir. İlkinde kadınlar en meşru görevleri olan annelikleri, ikincisindeyse etnisiteye dayalı ayrımcı tercihlerle göçmenlikleri dolayısıyla cezalandırılmaktadır. İstihdamda eşitliğin sağlanmasına yönelik yasalarla fırsat eşitliğinin sağlanması hedeflense de bunun bir adım ötesine geçilerek kadın ve göçmen kotaları, pozitif ayrımcılık ve fırsat önceliği uygulamalarına geçilmedikçe pratikte gerçek eşitliğin sağlanması mümkün olmamaktadır. Ancak bu

uygulamalara yönelik tartışmalar eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle henüz olumlu şekilde sonuçlanmamıştır.

Kadınların iş piyasasında karşılaştıkları bir diğer ayrımcılık unsuru ücretlerdir. Almanya'da kadınlar erkeklerden %23 oranında daha az kazanç elde etmektedir. İşgücü piyasasındaki işlerin kadın-erkek meslekleri olarak ayrıştırılması ve kadın mesleklerine yönelik işlerin haftalık çalışma saatleri ile bu işlerin saat ücretlerinin düşük tutulması ücret adaletsizliğinin temelini oluşturmaktadır. Bu cinsiyet temelli ücret ayrımcılığından başka ödünç (*leih*) firma sisteminde çalışanların ücretlerinin gerçek firma işçilerine göre düşük olması da göçmenleri ücretler konusunda dezavantajlı konuma getiren bir unsurdur. Araştırmaya katılan kadınlar arasındaki oranı düşük kalsa da göçmen istihdamının yoğun olduğu bu sistem aynı işi yapan iki çalışan arasındaki ücret farklılığını belirginleştirmektedir.

Kadınların işe başlama gerekçelerinden, çalışma saatlerinden, çalıştıkları sektörlerden tamamen bağımsız olarak çalışmayı sürekli görmektedir. Çalışmaya başlama nedenleri ekonomik gerekçelerle olsa da, devam etme sebepleri emeklilik hakkı elde etmektir.

Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen kadın göçünün en belirgin iki süreci aile yeniden birleşmeleri ve sonrasında evlilik yoluyla gerçekleşen göçtür. Kızların Almanya'daki Türk erkeklerinin Almanlaştığına dair düşünceleri, erkeklerin kızların serbest yetiştiği, Türk örf ve adetlerine uymadıklarına dair düşünceleri evlenilecek kadının ya da erkeğin Türkiye'dekilerden tercih edilmesinde etkili olmaktadır. Gerek ithal gelin sıfatıyla Almanya'ya gelen gerek Türkiye'den eşini getiren kadınlar bu göç sürecinde aktif rol almaktadır. Evliliklerin %60'ı Türkiye'den yapılmakta ve gelenlerin %55'ini kadınlar oluşturmaktadır. Yine kadınlar arasında evlenerek Türkiye'ye dönüş yapanların olması kadınların göç hareketliliğine iki yönlü olarak katıldığını göstermektedir.

Bireyin karakterinin inşasında içinde yaşadığı toplumun etkisinde kalması kaçınılmazdır. Almanya'da yaşayan Türklerin karakteri de ev ve ev dışındaki yaşantıları olmak üzere iki farklı toplum tasarımının birleşmesiyle şekillenmektedir. Kadınların çalışma disiplini, birey odaklı düşünme ve yaşama, toplumsal baskılardan kurtulma gibi konularda Alman toplumunun etkisinde kaldığı; beşeri ilişkiler, paylaşım gibi daha çok

kültüre ve duygusal alanlara yönelik konularda Türk toplumunun etkisinde yetiştikleri anlaşılmaktadır.

Almanya'daki Türklerin dini ve etnik ayrılıklara bağlı olarak küçük gruplara ayrılmaları, özellikle eğitim ve istihdam alanında ihtiyaç duyulan dayanışmayı olumsuz etkilemektedir. Türk kökenli kadınların Almanya'da güçlü bir Türk lobisinin eksikliği yönünde ortak bir görüşleri söz konusudur. Ortak değerler, menfaatler ve sorunlar ekseninde birlik olarak hareket etmek Türk toplumunun gelişimine katkı sağlayacaktır.

Almanya'da Türk kadını denilince akla gelen yargılardan en önemlileri; kadının eşe bağımlı yaşam sürdüğü, kendi söz hakkının olmadığı, şiddet gördüğü, zorla evlendirildiği ve Almanca bilmediği yönündedir. Şüphesiz bu olumsuz imajla örtüşen yaşantıya sahip kadınlar vardır. Bu sorunların kendini gösterdiği göç tipi ise daha çok evlilik yoluyla gerçekleşen göçlerdir. Kadınların dahil oldukları bu yeni dünyada yeterlilik kazanmaları genellikle istenmeyen bir durumken, kadının ekonomik olarak eve katkıda bulunmasını ise erkekler tercih edebilmektedir. Bununla birlikte erkekler, eşlerinin iş yaşamındaki rollerinin geleneksel kadın rollerine baskın gelmemesi için eşlerini baskı altında tutabilmektedir. Resmi sistemin kadının oturma ve çalışma iznini belli bir süre erkeğe bağlı olarak vermesi de bu bağımlılığı artırmaktadır. İlk etapta kadının çalışmasının bu bağımlı hayata engel olmadığı düşünülse de kadınlar dış dünyadan edindiği yeni değerlerle bir bağımsızlaşma süreci de geçirmektedir. Bu güven duygusuyla yasal haklarının da farkına varan kadınlar bu bağımlılıktan kurtulabilmektedir.

Aslında Türk kadınına yönelik bu olumsuz imaj maksatlı şekilde verilmeye çalışılmaktadır. Medyanın en etkili araç olarak görev üstlendiği bu durumda amaç yerli topluma İslam ve göçmenlik hakkında olumsuz duygular inşa etmektir. Bu uğurda Türklerin eğitim, iş ve siyaset alanında kat ettikleri yol çoğu zaman görmezden gelinmekte, başarılı Türkler etnik kökeninden bağımsız Almanlar olarak anılmaktadır. Sunulan bu imajın aksine çalışan Türk kökenli kadınlar Almanya'da eğitim, dil ve kültür birikimleriyle bilinçli modeller olma yolunda ilerleme kaydetmektedir.

KAYNAKÇA

- ABADAN, UNAT Nemin (2007), “Türk Dış Göçünün Aşamaları: 1950’li Yıllardan 2000’li Yıllara”, *Kökler ve Yollar Türkiye’ de Göç Süreçleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- ABADAN, UNAT Nermin(2002), “Dış Göç ve Türk Göçmen Kadınları”, *Bitmeyen Göç – Konuk İşçilikten Ulusötesi Yurttışlığa*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ABADAN-UNAT, Nermin ve Neşe Kemiksiz (1986), “Türk Dış Göçü 1960–1984 Yorumlu Bibliyografya”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını*, Ankara.
- AKIN, Burcu Gökçe Yılmaz (2009), “Avrupa Birliği’nin Yaşlanma Sorununa Bir Çözüm Olarak Türkiye’nin Üyeliği”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, s.:27, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- BOOTH, H.(1985), *Guestworkers or Immigrants?, A Demographic Analysis of the Status of Migrants in West Germany* Univ. Of Warwick.
- BREMEN INSTITUT FÜR ARBEIT, Faruen, Gesundheit, Jugend und Sozial Referat
Zuwandenangelegenheit und Integrationspolitik, 31.12.2007
- CASTLES, Stephen ve J.Mark Miller (2008), *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, Çev.:Bülent Uğur Bal, İbrahim Bulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞLAYAN, Savaş (2006), “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(İLKE)*, Güz 2006, Sayı:17, Muğla
- ÇELİK, Fatih (2002), “İç Göçlerin Seçkinlik Yaklaşımı ile Analizi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:13, Yıl:2002, s.275

- ÇINAR, Saffet (2006), “Türkiye'den Almanya'ya Göç Süreci ve Sorunlar,, *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildirileri*, Zeytinburnu Belediyesi, Sistem Matbaacılık, İstanbul.
- ÇSGB, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü *2005-2006-2007 Yılı Faaliyet Raporu*, Kariyer Matbaacılık, 2007, Ankara.
- DOĞAN, Ahmet A.(2001), “Türkiye’den Almanya’ya Göçün 40.Yılında Beklentiler ve Gerçekler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No:1281, Eskişehir.
- DURA, Cihan (1990), *Bilgi Toplumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ERSEL, Birsal (2002), “Türkiye’den Yurt dışına İşçi Göçü Akımı ve Ortaya Çıkardığı Sosyal Politika Sorunları, Kentleşme, Göç ve Yoksulluk”, Türk Sosyal Bilimler Derneği *7.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- FAIST, Thomas(2003a), *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*, Çev.:Azat Zana Gündoğan ve Can Nacar, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- FAIST, Thomas (2003b), “Sınırları Aşmak ve Devletaşırı Alan Konsepti”, *Devletaşırı Alan Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür*, Yayına Hazırlayan: Thomas Faist, Çev.: Selin Dingiloğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- GESETZ ZUM ELTERNGELD UND ZUR ELTERNZEIT (Bundeselterngeld und Elternzeitgesetz BEEG)(BGBl. I S. 2748)
- GEZGİN, Mehmet Fikret (1994), *İşgücü Göçü ve Avusturya’daki Türk İşçileri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- GİTMEZ, Ali S. (1983), *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler-Beklentiler...Gerçekleşenler*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- GOLDBERG, Andreas, Dora Mourinho, Ursula Kulke (1996), “Labour Market Discrimination Against Foreign Workers in Germany”, Centre for Turkish

Studies, Essen. www.ilo.org/public/english/protection/migrant/.../imp/imp07e.pdf
(erişim tarihi:12.12.2009)

GÖKDERE, Ahmet (1978), “Yabancı Ükelere İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, Genel Yayın No:196, Doğuş Matbaası, Ankara.

GÖKMEN, Oğuz (1972), *Almanya ve Türk İşçileri*, Ankara. 1972.

GÖKSU, Turkut (2000), *İşçilikten Vatandaşlığa: Almanya’daki Türkler*, Özen Yayıncılık, Ankara.

GÖNÜLLÜ, Müzeyyen (1996), “Outer Immigration”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, s:98, Pamukkale.

GRAMLING, David, Deniz Göktürk ve Anton Koes (2007), *Germany in Transit Nation and Migration 1955-2005*, University of California Press.

HERMANS, Stefaan (2001), “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Süreci, Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikası ve Türkiye’nin Uyumu”, *İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları*, İstanbul.

KAYA, Ayhan ve Ferhat Kentel (2005), *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel Mi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KARAGÖZ, Recep (2007), *Almanya :Yeni Yurt :Son Göçün Anatomisi*, Fide Yayınları, İstanbul.

KARAGÖZ, Recep (2001), “Yaban Sıla Oldu: Türkiye’den Almanya’ya Göçün 40. Yılı”, *Tezkire Dergisi*, Kasım–Aralık, s.23.

KARAKAŞOĞLU, Y., S. Bandorski, M. Haring, K. Kelleter (2009), *Der Mikrozensus im Schnittpunkt von Geschlecht und Migration, Möglichkeiten und Grenzen einer sekundar-analytischen Auswertung des Mikrozensus 2005*, Nomos Verlag, Baden-Baden.

- KARTAL, Bilhan D.(2006), “Soziologische Aspekte zur Situation Türkischer Migranten in der Bundesrepublik Deutschland”, *Bati Avrupa’da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1671, Eskişehir.
- KARTAL, Bilhan (2004), “Dış Göç Sürecinde Türk Kadınların Durumu: Almanya'daki Türk Kadın Göçmenler”, *Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma Sempozyum Bildiri Metinleri*, Cilt:1, 1-4 Mart 2004, İstanbul Yeditepe Üniversitesi.
- KIM, Suzy L. (2006), “Black Enterprise In Berlin: Labor Market Integration of Black Immigrants Through Entrepreneurship”, Network for European and U.S. Regional and Urban Studies University of California, Irvine and Humboldt University, Berlin
- KIZILOCAK, Gülay, “Almanya'daki Türkler ve Türkiye'deki Almanlar-Göçün Sebepleri ve Uyum Sorunları” <http://www.konrad.org.tr/Migration%20tr/057-080.pdf> (erişim tarihi: 10.09.2009)
- KORAY, Meryem (2005), *Sosyal Politika*, İmge Yayınevi, Ankara
- KÖKSAL, Sema (1986), *Refah Toplumunda Getto ve Türkler*, Tegnografik Matbaacılık, İstanbul.
- KRAUS, Katrin (2006), “Toplumsal Cinsiyet, Eğitim ve Çalışma-Ayrımcılığın Karmaşıklığı Konusunda Düşünceler”, *Felsefe Logos Dergisi*, Bulut Yayın Dağıtım, Sayı:2006-1.
- MARTIN, Philip L. (1991); *Bitmeyen Öykü:Batı Avrupa'ya Türk İşçi Göçü:Özellikle Almanya Cumhuriyetine*, Uluslararası Çalışma Bürosu, Ankara.
- MCDONALD, Scott ve Yöntem Sönmez (2008), “Turkish Labour Migration: Turkey-Germany Migration Corridor, 11.Global Economic Analysis Conference Future of Global Economy, Finland.

Ministry for Intergenerational Affairs, Family, Women and Integration of the State of North Rhine-Westphalia. www.mgffi.nrw.de (erişim tarihi 08.04.2010)

MUTLUER, Mustafa (2004), *Uluslar arası Göçler ve Türkiye*, Çantay Yayınları, İstanbul.

NAUCK, Bernard ve Şule Özel (1986), “Erziehungsvorstellungen und Sozialisationspraktiken in Türkischen Migrantenfamilien”, *Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie*, Sayı: 6, s. 285.

RIEPLER, Beate (2003), “Almanya-Türkiye Arası Devletaşırı Ekonomi Alanı”, *Devletaşırı Alan Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür*, Yayına Hazırlayan: Thomas Faist, Çev.: Selin Dingiloğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul.

SADER, Manfred (2002), *Toleranz und Fremdsein 16 Stichworte zum Umgang mit Intoleranz und Fremdenfeindlichkeit*, Beltz Verlag, Köln.

SEZAL, İhsan (1997), “Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler”, *Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı*, DİE Yayın No: 2046, s.150, Ankara.

STATISTISCHES ARBEITSMARKT DEUTSCHLAND (Bundes Agentur für Arbeit) (2009), (Almanya Çalışma İstatistikleri Dairesi) (erişim tarihi:04.09.2009)

<http://www.pub.arbeitsamt.de/hst/services/statistik/detail/a.html>,

STATISTISCHES LANDESAMT BREMEN (2009), (Bremen İstatistik Dairesi), (erişim tarihi: 22.08.2009)

http://www.statistik-bremen.de/bremendat/statwizard_step1.cfm,

SÜSMUTH, Rita (2006), *Migration und Integration : Testfall für unsere Gesellschaft*, Deutscher Taschenbuchverlag, München.

ŞAHİN, Salih (2008a), “Avrupa Birliğinde Demografik Dönüşümler ve Türk Nüfusunun Geleceği” *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:12, Sayı:2 Ağustos, s.187-206, Ankara.

- ŞAHİN, Levent (2008b), *Uluslararası İşgücü Akımlarının Ekonomik Etkileri: Türk İşgücü Göçü*, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞEN, Faruk (2006), “Almanya'daki Türkler Entegrasyon veya Gettolaşma” <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf> (erişim tarihi:10.09.2009)
- ŞEN, Faruk ve Andreas Goldberg (2004), *Die Deutschen Türken*, Önel Verlag, Essen.
- TATLIDİL, Ercan (2008), “Türkiye ve Almanya'da İşgücü Piyasası Politikaları” <http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20tr/13Tatli.pdf> (erişim tarihi:10.09.2009)
- TEKİN, Ali Güner (2002), Almanya'ya İşgücü Göçü ve Son Gelişmeler, Ekonomistler Bülteni, <http://www.angelfire.com/ok4/aligunertekin/200204AlmanyaIscigocu.pdf>. (erişim tarihi:20.10.2009)
- TİSK(Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu), (2006), *Avrupa'daki Türk Kadını*, TİSK Yayınları-276, Ankara.
- TREIBEL, Annette (2003), *Migration in Modernen Gesellschaften: Soziale Folgen von Einwanderung, Gastarbeit und Flucht*, Juventa Verlag, München
- TOKSÖZ, Gülay (2007), “Göç Alan Ülkelerin İşgücü Piyasalarındaki Gelişmeler ve Göçmen İşgücüne Talep: Almanya Örneği”, *Kökler ve Yollar Türkiye' de Göç Süreçleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- TOKSÖZ, Gülay (2006), “Avrupa'daki Türk Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Sorunları”, *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TOKSÖZ, Gülay (2003), “Almanya'daki Göçmen Gençlerin Eğitim ve İşsizlik Sorunları” *Mülkiye Dergisi*, Sayı:239, Mart-Nisan-Mayıs, Ankara.

VURAL, İstiklal Yaşar, Coşkun Can Aktan (2002), “Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-bolusum-adaleti.pdf> (erişim tarihi:18.01.2010)

YALÇIN, Cemal (2004); Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara.

YAPRAK, Şenol (2006), “Almanya'da Yaşayan Türk Kadınlarının Çalışma Yaşamına Bakışları” Avrupalı Türkler Kongresi Bildirileri, 22-23 Şubat 2008, Anvers.

YAVUZCAN, İsmail (2007), *Almanya'da İslamafobi,, Batı Dünyasında İslamafobi ve Anti-İslamizm*. Editörler: Kadir Canatan ve Özcan Hıdır, Eskiyei Yayınları, Ankara.

WILPERT, Czarina (2007), “Göçte Cinsiyet ve İstihdam,, *Kökler ve Yollar Türkiye' de Göç Süreçleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

ZENGİNGÖNÜL, Oğul (2003), “Sosyal Politika Esnek Çalışma Biçimleri Paradoksuna Avrupa Birliği Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı:4, İzmir.

EKLER

EK A: MÜLAKAT FORMU

EK A-1: Kişisel ve Demografik Bilgiler (Birinci Bölüm)

1. Resmi Vatandaşlığınız
2. Vatandaşlık tercihinize etki eden nedenler
3. Yaşınız
4. Eğitim durumunuz
5. En son mezun olduğunuz ülke
6. Medeni durumunuz
7. Çocuk sayınız
8. Çocukların bakım sorununu ne şekilde hallediyorsunuz?
9. Ev işlerinin sorumluluğunu nasıl paylaşıyorsunuz?
10. Evdeki erkek (eş ya da baba) otoritesi çalışmanızı nasıl değerlendiriyor?
11. Almanya'ya geliş nedeniniz
12. Kaç yıldır Almanya'da yaşıyorsunuz?
13. Almanca seviyeniz
14. Almanlarla arkadaşlığınızın derecesi
15. Almanya'da yaşamaktan memnun musunuz? Tercih etme şansınız olsa yine göç edermiydiniz?(10 yaş sonrasında göç eden kadınlara yöneltilmiştir.)
16. Türkiye'ye kesin dönüş yapmayı düşünüyor musunuz?

EK A-2: Çalışma Hayatına Giriş (İkinci Bölüm)

17. Çalışmanızın en önemli nedeni nedir?
18. Kaç yıldır çalışıyorsunuz ve kaçınıcı işiniz?
19. Mevcut işin hangi vasıtayla buldunuz?
20. İş görüşmesi ya da işe yerleştirme aşamasında hangi özelliklerinize dikkat edildi?
21. İşe başlanırken oryantasyon ya da mesleki eğitim aldınız mı?
22. Erkek ya da kadın iş arkadaşlarınızla aynı iş için farklı ücret almanız söz konusu mu?

EK A-3: Çalışma Hayatı (Üçüncü Bölüm)

23. Haftada kaç saat çalışıyorsunuz?
24. Faaliyet alanınız ve yaptığınız işin niteliği nedir?
25. Eşinizle birlikte mi çalışıyorsunuz?
26. Yaptığınız işle aldığınız eğitim uygun mu? Diploma denkliği sorunu yaşadınız mı?
27. İşinizden memnun musunuz? Memnuniyetinize sebep olan faktör nedir?
28. İşyerinde sözlü ya da yazılı olarak takdir alıyor musunuz?
29. İşinizde terfi etme durumunuz var mı?
30. Sizin için çalışmanın en zor yönü nedir?
31. İşyerinin katı kurallarına adaptasyon sorunu yaşıyor musunuz? Disiplin cezası uygulaması var mı?
32. İşyerinde Türkçe konuştuğunuzda uyarı alıyor musunuz?
33. İşyerinizde yemek ya da servis hizmeti alıyor musunuz?
34. İşyeri ortamından ve işin niteliğinden kaynaklanan sorunlarınız nelerdir?

35. İş ile alakalı aşamalarda ayrımcılığa uğradığınız negatif tepki gördüğünüz durumlar oldu mu?
36. İş arkadaşlarınızla ve yöneticilerinizle ilişkilerinizin düzeyi nedir?
37. İşyerindeki açık iş pozisyonları için referans olma durumunuz var mı?
38. Çalışılan dönemde mi yoksa evde geçirilen dönemde mi daha mutluydunuz?
39. Türkiye'de yaşama halinde çalışmayı düşünür müsünüz?
40. Almanya'da Türk imajı sizce nasıl algılanıyor?

EK B: ÖRNEKLEM LİSTESİ

Üye No	V	Y	M	Ç	E.D.	Ü	S	A.G.N.	A.S.	Ç.Y.	İ.D.S.	Ç.S.	F.A.
1	Ç	40	E	3	Üniversite	A	29	İşçi Çocuğu	çok iyi	14	2	25	İşveren
2	Ç	42	E	2	Üniversite	A	25	Eğitim	çok iyi	20	2	50	İşveren
3	T	45	E	-	İlkokul	A	35	İşçi Çocuğu	iyi	30	2	40	İşveren
4	T	41	D	1	Ausbildung	A	30	İşçi Çocuğu	çok iyi	25	2	30	İşveren
5	T	39	E	2	Realschule	A	23	İşçi Çocuğu	çok iyi	10	3	50	İşveren
6	Ç	55	E	2	Lise	T	36	İşgücü Göçü	iyi	36	3	30	İşveren
7	T	54	E	1	Lise	T	18	Eğitim	iyi	18	3	48	İşveren
8	A	33	E	-	Master	A	33	Alm.Doğumlu	çok iyi	3	1	40	İşveren
9	T	38	E	-	Ausbildung	A	32	İşçi Çocuğu	çok iyi	21	2	60	İşveren
10	T	52	E	4	İlkokul	T	40	İşçi Çocuğu	iyi	39	1	50	İşveren
11	T	32	E	2	Realschule	A	32	Alm.Doğumlu	çok iyi	15	2	60	İşveren
12	T	30	E	2	İlkokul	T	12	Evlilik	orta	12	2	28	Temizlik ele.
13	T	46	E	3	İlkokul	T	26	İşçi Çocuğu	iyi	19	2	30	Ütücü
14	T	37	E	2	Lise	T	13	Evlilik	orta	3	2	20	1 Euro job
15	A	43	E	3	Lise	T	21	Evlilik	orta	6	1	30	Temizlik ele.
16	T	46	D	6	Lise	T	28	Evlilik	orta	22	2	20	Temizlik Elemanı

Üye No	V	Y	M	Ç	E.D.	Ü	S	A.G.N.	A.S.	Ç.Y.	İ.D.S.	Ç.S.	F.A.
17	T	44	D	2	İlkokul	T	24	Evlilik	orta	21	3	10	Paketleme İşçisi
18	T	30	D	-	Lise	T	10	Evlilik	orta	7	2	50	Garson
19	Ç	45	E	2	Lise	T	20	Evlilik	iyi	10	1	15	Paketleme İşçisi
20	T	50	E	2	İlkokul	T	38	İşçi Çocuğu	iyi	32	3	35	Fabrika İşçisi
21	Ç	49	E	2	İlkokul	T	35	İşçi Çocuğu	iyi	31	3	20	Fabrika İşçisi
22	T	60	E	2	İlkokul	T	38	İşgücü Göçü	orta	38	2	40	Fabrika İşçisi
23	T	43	E	3	Hauptschule terk	A	31	İşçi Çocuğu	iyi	19	1	40	Fabrika İşçisi
24	T	58	E	2	İlkokul	T	36	İşgücü Göçü	orta	36	1	40	Fabrika İşçisi
25	A	42	E	2	Lise	T	21	Evlilik	orta	14	2	40	Fabrika İşçisi
26	A	27	E	1	Hauptschule terk	A	27	Alm.Doğumlu	iyi	10	1	40	Fabrika İşçisi
27	T	29	E	2	Hauptschule terk	A	29	Alm.Doğumlu	iyi	13	1	40	Fabrika İşçisi
28	A	43	E	2	Ausbildung	A	28	İşçi Çocuğu	çok iyi	20	1	38.5	Fabrika İşçisi
29	T	29	B	-	Fahr Abitur	A	29	Alm.Doğumlu	çok iyi	9	1	35	Fabrika İşçisi
30	T	49	E	2	Hauptschule terk	A	43	İşçi Çocuğu	çok iyi	29	2	37.5	Fabrika İşçisi
31	T	43	E	3	Meslek Okulu	A	28	İşçi Çocuğu	iyi	21	1	38.5	Fabrika İşçisi
32	A	48	E	3	Ausbildung	A	36	İşçi Çocuğu	çok iyi	20	2	30	Fizyoterapist
33	T	30	E	2	Ausbildung	A	30	Alm.Doğumlu	çok iyi	15	2	15	Tezgahtar

Üye No	V	Y	M	Ç	E.D.	Ü	S	A.G.N.	A.S.	Ç.Y.	İ.D.S.	Ç.S.	F.A.
34	T	25	E	2	Ausbildung	A	12	İşçi Çocuğu	çok iyi	8	2	24	Kuaför
35	T	36	E	2	Ausbildung	A	36	Alm.Doğumlu	çok iyi	20	1	20	Hemşire
36	A	50	E	1	Ausbildung	A	35	İşçi Çocuğu	çok iyi	14	2	30	Satış Temsilcisi
37	T	30	E	1	Ausbildung	A	30	Alm.Doğumlu	çok iyi	11	1	14	Eczacı Yard.
38	Ç	49	E	2	Ausbildung	A	39	İşçi Çocuğu	çok iyi	34	2	30	Terzi
39	Y	38	B	-	Ausbildung	A	24	İşçi Çocuğu	çok iyi	18	2	29	Yaşlı Bakıcısı
40	Ç	36	E	2	Ausbildung	A	29	İşçi Çocuğu	çok iyi	20	1	16	Doktor Yard.
41	T	29	D	-	Ausbildung	A	29	Alm.Doğumlu	çok iyi	4	1	40	Avukat Yard.
42	A	35	E	3	Ausbildung	A	33	İşçi Çocuğu	çok iyi	7	1	12	Doktor Yard.
43	T	31	E	-	Doktora	A	6	Eğitim	çok iyi	2	1	40	Araştırmacı
44	T	35	E	2	Üniversite	A	35	Alm.Doğumlu	çok iyi	8	2	28	Sosyal Pedagog
45	A	48	E	1	Üniversite	A	36	İşçi Çocuğu	çok iyi	20	2	40	Yönetici
46	T	30	B	-	Üniversite	A	23	İşçi Çocuğu	çok iyi	5	1	38.5	Sosyal Pedagog
47	Ç	54	E	1	Üniversite	A	36	İşgücü Göçü	çok iyi	30	2	38.5	Sosyal Pedagog
48	A	40	E	1	Üniversite	A	35	İşçi Çocuğu	çok iyi	20	2	20	Sosyal Pedagog
49	A	45	E	3	Üniversite	A	24	Evlilik	çok iyi	8	2	33.5	Sosyal Pedagog
50	A	28	B	-	Üniversite	A	28	Alm.Doğumlu	çok iyi	2	1	30	Sosyal Pedagog

Üye No	V	Y	M	Ç	E.D.	Ü	S	A.G.N.	A.S.	Ç.Y.	İ.D.S.	Ç.S.	F.A.
51	Ç	34	E	1	Üniversite	A	34	Alm.Doğumlu	çok iyi	10	2	19.5	Yönetici-Memur
52	Ç	41	B	-	Üniversite	A	29	İşçi Çocuğu	çok iyi	19	2	28	Sosyal Pedagog
53	A	51	E	1	Üniversite	A	43	İşçi Çocuğu	çok iyi	25	2	41	Koordinatör-Memur
54	A	38	E	2	Ausbildung	A	28	İşçi Çocuğu	çok iyi	17	2	20	Muhasebeci
55	T	28	E	-	Ausbildung	A	28	Alm.Doğumlu	çok iyi	10	1	40	Tramvay Şoförü
56	A	43	E	2	Ausbildung	A	35	İşçi Çocuğu	çok iyi	25	2	38.5	Hastane Şefi-Memur
57	A	48	E	1	Üniversite	A	31	İşçi Çocuğu	çok iyi	23	2	40	Koordinatör-Memur
58	Ç	56	E	4	Lise	T	35	Aile Birleşimi	iyi	10	1	16	Anaokulu Öğrt.
59	A	37	E	2	Fahr Abitur	A	34	İşçi Çocuğu	çok iyi	19	1	30	Anaokulu Öğrt.
60	A	28	B	-	Fahr Abitur	A	16	İşçi Çocuğu	çok iyi	5	1	40	Üni.Pers.-Memur
61	Ç	39	B	-	Master	A	26	İşçi Çocuğu	çok iyi	8	2	20	Öğretmen
62	A	36	B	-	Üniversite	A	36	Alm.Doğumlu	çok iyi	13	2	24	Öğretmen-Memur
63	T	25	B	-	Üniversite	A	10	İşçi Çocuğu	çok iyi	2	1	30	Bilgisayar Prog.
64	T	40	D	1	Hauptschule	A	29	İşçi Çocuğu	çok iyi	11	1	20	Hastane Pers.

EK B-1 Örnekleme Listesine Ait Açıklamalar

V : Vatandaşlık (T:Türk / A:Alman / Ç:Çifte Vatandaş)

Y : Yaş

M : Medeni hal (E:Evli / D:Dul-Boşanmış / B:Bekar)

Ç : Çocuk sayısı

E.D. : Eğitim durumu

Ü : En son mezun olunan ülke (A:Almanya / T:Türkiye)

S : Almanya'da yaşanan süre

A.G.N.: Almanya'ya geliş nedeni

A.S. : Almanca seviyesi

Ç.Y. : Çalışma yılı

İ.D.S. : İş değişikliği sayısı

Ç.S. : Haftalık çalışma saati

F.A. : Faaliyet Alanı

ÖZGEÇMİŞ

Sema SİLKİN, 25 Haziran 1981 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldi. İlkokulu İstanbul Süreyyapaşa İlköğretim okulunda (1992), orta okulu Pendik İmam Hatip Lisesi'nde (1995), liseyi Kadıköy Yabancı Dil Ağırlıklı İmam Hatip Lisesi'nde (1999) bitirdi. 2000 yılında başladığı Sakarya Üniversitesi Dış Ticaret Bölümü'nden 2002 yılında, aynı yıl başladığı Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü'nden 2006 yılında mezun olarak lisans öğrenimini tamamladı. 2002-2007 yılları arasında bir holding bünyesinde dış ticaret sorumlusu olarak çalıştı. 2007 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Sosyal Siyaset bilim dalında yüksek lisans yapmaya hak kazandı. 2008 yılında "Almanya'daki Türk Kökenli Kadınların Çalışma Yaşamına Katılımı" başlıklı yüksek lisans teziyle ilgili uygulama çalışmasını yapmak üzere Erasmus Programıyla misafir öğrenci statüsünde Bremen Üniversitesi'ne gitti. Ekim 2009'da Türkiye'ye döndü.